

Genius loci českého jihozápadu X

Sborník z konference konané 3. a 4. listopadu 2015
v Muzeu jižního Plzeňska v Blovicích, p. o.

Genius loci českého jihozápadu X

**Sborník z konference konané 3. a 4. listopadu 2015
v Muzeu jižního Plzeňska v Blovicích, p. o.**

Blovice
2015

Vydalo Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, p. o. ve spolupráci se Západočeskou univerzitou v Plzni v roce 2015.

Za obsah článků a kvalitu grafických předloh odpovídají autoři jednotlivých příspěvků.

ISBN 978-80-87495-14-8 (Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, p. o.)
ISBN 978-80-261-0599-2 (ZČU)

© Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, p. o.
Západočeská univerzita v Plzni

Obsah

Předmluva	5
<i>Alena Vlčková</i>	
Židovská historie ve Štěnovicích	7
<i>Jiří Bouda, Hana Hanzlíková</i>	
K počátkům města Blovic	16
<i>Martin Lang</i>	
Plíživý zánik neopakovatelného genia loci hornického Mirošova	25
<i>Josef Hais</i>	
Zieglerové a sklárna v Holýšově	39
<i>Martin Váňa</i>	
Zaniklé vesnice u vodní nádrže Žlutice	48
<i>Tomáš Karel</i>	
Venkovské stavby na Blovicku v historické plánové dokumentaci	57
<i>Martina Vichrová, Marek Činčera</i>	
Budova Muzea jižního Plzeňska ve třetím rozměru	69
<i>Helena Chýlová</i>	
K toponymům na Blovicku	78
<i>Zbyněk Holub</i>	
Regionální charakter neprozkoumaného alchymistického rukopisu ze 14. století (jazykovědná analýza)	83
<i>Ivo Fiala, Marta Ulrychová</i>	
Libuše Králová – významná osobnost českého tanečního umění	93

<i>Marta Ulrychová</i>	
Písňové zápisy Václava Motlíka z Měcholup u Klatov	103
<i>Václav Malovický</i>	
Specifika a odlišnosti gastronomie jižního Plzeňska v rámci Plzeňského kraje a českých regionů aneb Šest glos k tématu	107
<i>Luděk Krčmář</i>	
Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na Blovicku	114
<i>Lukáš Mácha, Pavel Motejzík</i>	
Fenomén Zelená Hora: Rok 2015	127
<i>Zdeněk Vejvoda</i>	
Historické nahrávky autentických forem lidové hudby na Klatovsku	139
<i>Patrik Keller</i>	
Životní anabáze velitele ČPO Domažlice poručíka Františka Pekelského	148
<i>Miloš Skořepa</i>	
Četnický pohotovostní oddíl Domažlice / Klatovy	156
Slovo závěrem	162

Předmluva

Vážení přátelé, příznivci regionálního bádání,

máme za sebou v pořadí devátou, ale zároveň i první konferenci, která se pro náš občanský spolek *Genius loci – Spolek pro studium života regionu jihozápadních Čech* odehrála v nových podmínkách a s novým partnerem – Muzeem jižního Plzeňska v Blovicích. O spolupráci jsem usilovala hned po mém zvolení do čela spolku v roce 2014. Vedly mne k tomu dobré zkušenosti ze spolupráce s tímto muzeem a přesvědčení, že jedině takto můžeme posunout naše snahy a pokračovat dále v činnosti, která má s touto institucí mnoho společných styčných ploch. Nebudu zastírat – a to je také hlavní smysl těchto řádků – že nejen já, ale i další členové spolku jsme byli příjemně překvapeni, ba dokonce v pravém slova smyslu zaskočení velkým zájmem ze strany regionálních badatelů. Podařilo se totiž to, oč jsme již delší dobu usilovali – vymanit konferenční jednání z uzavřených, veřejnosti málo přístupných prostor a učinit ho naopak dostupným každému zájemci o regionální historii. Jedině vzájemným poznáváním, vytvářením nových kontaktů a seznamováním s pracemi svých kolegů můžeme zkvalitnit výsledky na vlastním badatelském poli. Během četných diskusí o charakteru spolku a podobě konferencí, jež se odehrály ještě v době úzké spolupráce českobudějovických a plzeňských badatelů, jsme si vytkli jako hlavní zásadu multidisciplinaritu. Neradi bychom ji opouštěli, neboť má – a nyní již opakují řečené – pozitivní vliv na každého z nás.

Je potěšitelné, že na naši výzvu reagovali především mladí lidé. Příspěvky, které začínající badatelé či pracovníci kulturně historicky zaměřených organizací přednesli, dávají záruku, že osud lokalit ležících na území ohraničeném dvěma městskými dominantami – Plzní a Českými Budějovicemi, nezůstává a ani nadále nezůstane lhostejný. Je možné, že se v budoucnosti vytvoří danými podmínkami silnější badatelské pole spíše blíže západočeskému centru. Tato tendence se ostatně projevila již složením účastníků konference a jejím zabezpečením ze strany blovického muzea. Nechci však zbytečně předvídat. Český jihozápad je rozsáhlé území nabízející mnoho dosud nezpracovaných témat, která by mohla motivovat odborníky i z dalších míst.

Zároveň jsme byli potěšeni návštěvníky z řad přátel muzea, kronikáři či posluchači z řad širší veřejnosti, dobrým zázémím, jež Muzeum jižního Plzeňska poskytlo, vstřícností ze strany jeho pracovníků, organizací exkurze vedené Josefem Koželuhem, v neposlední řadě i ochotou blovického pěveckého sboru Semtamtón sdílet s námi slavnostní výlučnost našeho setkání.

Děkujeme rovněž podpoře, které se nám dostalo od Plzeňského kraje, který financoval podstatnou část konference a vydání tohoto sborníku.

Abychom nezkouzli ke znehodnocování naší práce vytvářením příspěvků, jež by byly pouhou modifikací textů předtím používaných na jiném místě, rozhodli jsme se spolu s ředitelkou muzea Radkou Křížkovou Červenou pořádat konference v dvouletém intervalu a vydaným sborníkem neusilovat o přidělování bodů žádného hodnotícího systému. Pro pracovníky muzeí a dalších institucí, soukromé badatele, aj. má takové ohodnocení pramalý význam a nikterak neodráží skutečnou kvalitu jejich odborné práce.

Znalost regionu často podmíněná opakovaným terénním výzkumem je příležitostí pro všechny, kteří mají do zkoumaných lokalit blíže nežli jejich kolegové z univerzity či vědecky zaměřených center. Proto bych závěrem ráda zdůraznila, že regionální bádání navzdory názorům některých velkoformátových historiků nelze podceňovat, ba naopak ho lze rovněž provádět na nejvyšší možné úrovni. Budeme se těšit, že i budoucí léta nám zajistí takové podmínky, abychom mohli v naší činnosti nerušeně pokračovat.

Marta Ulrychová

Židovská historie ve Štěnovicích

Alena Vlčková

Abstrakt

Historie židovského společenství ve Štěnovicích je stará bezmála 400 let. První písemná zmínka o židovském osídlení je z konce 17. století. Ve vsi existovala synagoga, mikve, škola, hřbitov. Židé se převážně věnovali obchodu, vyráběli draslo, byla zde živnost řezníka a porážče dobytka, sklenáře, ranhojiče, vinopalníka. Z deseti štěnovických Židů přežil holokaust jediný, Jiří Roubíček /1927-2008/. I v současnosti má obec kontakty s příbuznými ze židovské rodiny Wollnerů, Treichlingerů, Roubíčků.

Klíčová slova

Štěnovice, synagoga, hřbitov, holokaust, Brundibár

Key words

Štěnovice, synagogue, jewish cemetery, holocaust, Brundibár

Historie židovského obyvatelstva ve Štěnovicích je zcela určitě spjata s historií Plzně. V roce 1504 vyhověl Vladislav II. Jagelonský žádosti plzeňských měšťanů a ti vypověděli za hranice města Židy v Plzni usazené /Bělohlávek: Dějiny Plzně I./.

Pokud to bylo možné, začali se Židé usazovat v nejbližším okolí města, protože město potřebovali kvůli svým obchodům. Proto jsou zmiňovány i Štěnovice.

První písemná zmínka potvrzující usazení Židů ve Štěnovicích je z roku 1694 v Nové manipulaci, kde se uvádí: „...o zlém zacházení se Židy na statku Štěnovice“. Počet usazených židovských obyvatel ve vsi stoupá od poloviny 18. století. Podle *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702* zde žilo 5 Židů, ale koncem století už bylo ve Štěnovicích usazeno 13 až 14 židovských rodin, tedy přibližně asi 90 Židů. Samozřejmě byl po roce 1724 přísně dodržován familiantský zákon, který umožňoval založení nové rodiny jen nejstaršímu synovi. V 18. století se Židé věnovali především obchodu s kůžemi a perím, ale také vyráběli ve vsi draslo a měli v pronájmu panskou vinopalnu. Za vlády Josefa II., který měl přece jen jiný přístup k židovskému obyvatelstvu než jeho matka Marie Terezie, se obchodní aktivity štěnovických Židů

čím dál víc obracely především k Plzni. V prvních desetiletích 19. století se úspěšně prosadili příslušníci rodin Abrahama Levita a Davida Löbla. V Plzni ovšem ještě nesměli vlastnit žádné pozemky ani nemovitosti, mohli je mít jen pronajaté po dobu trvání podnikatelské činnosti. Příslušní byli stále do Štěnovic. Plzeňští měšťané měli oprávněné obavy z podnikatelské konkurence.

Až teprve rokem 1848 došlo k zásadním změnám ve vztahu k židovskému obyvatelstvu v monarchii. Konečně byl zrušen familiantský zákon a translokační reskript, Židé se mohli svobodně stěhovat a usazovat, mohli se ženit nejen nejstarší synové rodin. Kolem roku 1850 už žilo ve Štěnovicích 32 židovských rodin. Největší počet židovských obyvatel měly Štěnovice v 80. letech 19. století. Tehdy žilo ve Štěnovicích 98 obyvatel izraelského vyznání. Z celkového počtu 884 obyvatel tvořili Židé 11% všech obyvatel. Ale už za deset let /1890/ poklesl počet židovského obyvatelstva na polovinu. Nelze se tomu divit, protože se stále více Židů stěhovalo do Plzně nebo do jiných měst, kde jim byly zaručeny příznivější podmínky pro podnikání a obchod. Ještě na počátku 20. století, do vzniku samostatného státu, žilo ve Štěnovicích kolem 40 Židů. V období mezi dvěma světovými válkami už to bylo pouhých 10 až 11 obyvatel. Ti bohužel zahynuli v koncentračních táborech, navrátil se pouze jediný z nich, Jiří Roubíček.

O způsobu obživy štěnovických židovských obyvatel se lze dost přesně informovat podle matričních zápisů, informace poskytují i školní výkazy, mnohé informace jsou obsaženy v zápisech obecního zastupitelstva nebo v úřední korespondenci. Hlavně se věnovali obchodu s peřím, kožkami, plátnem a kořením. V pronájmu měli vinopalnu, vyráběli draslo, existoval i obchod s drobným zbožím a kožešinami. Ve vsi byl usazen trafikant, sklenář, řezník a porážec dobytka. Na židovské škole působil též učitel, praxi zde měl i ranhojič, v polovině 19. století i lékař. S přelomem 19. a 20. století ovšem většina Židů ze vsi odcházela do města. Mezi světovými válkami měl ve Štěnovicích živnost řezník a obchodník s dobytkem Treichlinger, malé obchody se zbožím pro domácnost měla rodina Wollnerova a Roubíčková.

Ve Štěnovicích nebylo nikdy ghetto, tedy uzavřený prostor určený jen pro židovská obydlí. Přesto lze dost přesně zmapovat části vsi, kde se židovská obydlí nacházela. Jedná se o nejstarší části Štěnovic a to čtvrt Na Šancích a čtvrt V Potocích. Spíše než o systematicky budované ghetto s hradbami kolem, jednalo se o obydlí, která tvořila jakási malá „sídliště“. Vzájemná blízkost židovských obydlí umožňovala štěnovickým Židům těsnější soužití a sousedskou pomoc v různých životních situacích. Ať už se jednalo o obchod, řemesla, školu, církevní obřady nebo svátky. K židovské lokalitě patřily i modlitebna, později synagoga, škola, mikve, krámky obchodníků, řezníků nebo porážeců dobytka. Jak dokládají *Gruntovní knihy velkostatku Štěnovice*, v 18. století bydleli židovští osadníci v obydlích, která měli propachtována od majitelů statku. Zde

je ovšem i záznam o tom, že již v 70. letech 18. století si chráněný Žid Mojžíš Löbl koupil od majitele panství Karla Michny z Weitzenau do vlastnictví chalupu. Chráněným Židem byl ten, který byl vzat pod „ochranu“ vrchnosti. Za svou ochranu ovšem museli Židé zaplatit. Potom se směli na panství usadit, bylo jim umožněno obchodovat, dostali např. do nájmu panskou vinopalnu. Čím více bylo na panství chráněných Židů, tím větší peněžní přínos majiteli panství. Výjimečně se objevila i chalupa patřící plzeňskému měšťanovi, který obydli také Židům pronajímal. Zajímavou skutečností je, že několik chalup, v nichž Židé bydleli, se nacházelo při hlavní obecní komunikaci, kudy vždy procházela křesťanská procesí. Jako by bylo pozapomenuto na existenci translokačního zákona, podle něhož se v takových místech nesmějí Židé usazovat. Se zavedením čísel domů v roce 1782 podle nařízení Josefa II. dostala všechna židovská obydlí, škola a později i synagoga čísla popisná tvořená římskými číslicemi. Až od roku 1875 se začala používat čísla arabská. Mnohá stavení pocházející z 19. století jsou ve vsi zachována do dnešních dnů, byť s určitými stavebními úpravami.

Rozhodnutí Marie Terezie o tom, že se zavádí od roku 1774 povinná školní docházka, platilo i pro židovské děti. Židovská škola zřejmě ve Štěnovicích existovala již od tohoto roku, zatímco děti křesťanů chodily do školy v Liticích a škola pro ně byla ve vsi otevřena až roku 1789. Mezi majiteli panství a židovskou obcí byla v prosinci roku 1775 podepsána smlouva o koupi pozemku pro stavbu školy a bytu učitele. Ve smlouvě je uvedeno: „...na zakoupeném pozemku bude dům postavený Židy patřit Židům a budou ročně platit 5 zlatých z chalupy stejně jako ze staré školy...“. Tato poznámka o „staré škole“ může být důkazem o tom, že Židé měli ve Štěnovicích školu před rokem 1775. První zmínka o učitelích v židovské škole je z roku 1783. Tehdy zde vyučoval Joachim Hirsch. Na začátku století 19. se stal učitelem Moises Spitz. V dokumentu „*Výtah z knih neb seznam pilnosti žáka*“ z roku 1860 je zahrnut i seznam židovských dětí navštěvujících obecnou školu ve Štěnovicích. Židovských dětí ve státní škole přibývalo až do 90. let 19. století. Učitelé v židovské škole na konci století vyučovali jen dva dny v týdnu a to náboženství a němčinu. Protože se Židé na přelomu století 19. a 20. stěhovali do města, ubývalo i židovských dětí, a proto byla židovská škola ještě před 1. světovou válkou zavřena. Zbylé židovské děti navštěvovaly obecnou školu ve vsi nebo v Plzni. Během 1. světové války se staly žáky štěnovické obecné školy i děti židovských běženců z Haliče. Po skončení války už ve vsi nebyly žádné židovské děti ve věku povinné školní docházky. Noví žáci z židovských rodin, které ve Štěnovicích zůstaly, začali chodit do obecné štěnovické školy až od roku 1933. Posledními žáky byli Jiří Roubíček /*1927/, Eva Treichlingerová /*1929/ a Hana Treichlingerová /*1931/. Se štěnovickou školou je spjat i osud židovské dívky z Prahy Liesel Gerty Kohnerové, která navštěvovala štěnovickou školu ve školním roce 1936/37. Liesel byla neteří paní Wollnerové z čp. 116. Za okupace byla Liesel se svým otcem Maxem Kohnerem deportována z Prahy s tisícovkou dalších Židů do polského Ujazdowa, kde byla

v červnu roku 1942 zavražděna. Tento pražský transport byl označován jako trestní transport za smrt říšského protektora Heydricha. Dům, v němž se nacházela židovská škola, je dosud ve vsi zachován.

Tam, kde se usadili Židé a bylo mezi nimi alespoň 10 mužů ve věku od 13 let, scházeli se ke společným bohoslužbám. Nemusela to být hned synagoga, často, zvláště v menších obcích, se museli Židé spokojit jen s modlitebnou. Rozdíl od synagogy je patrný jen v tom, že synagoga byla stavbou vybudovanou k církevním aktivitám a její vzhled tomu odpovídal, modlitebna mohla být i pouhou upravenou místností.

Ještě v polovině 18. století navštěvovali štěnovičtí Židé modlitebnu /snad i synagogu/ v Dolní Lukavici. Zcela určitě ale byla v 70. letech 18. století ve Štěnovicích modlitebna v souvislosti s existencí židovské školy. Je potvrzeno, že kolem roku 1790 už musela být postavena i synagoga, protože se o ní zmiňují Židé v žádosti o koupi pozemku na založení hřbitova v roce 1795. S jistotou víme, že na začátku 19. století už synagoga existovala, protože v obchodní smlouvě prodává rodina Schwarzova dvě místa v synagoze.

Synagoga stávala ve staré čtvrti vsi V Potocích a byla stavebně spojena se židovskou školou. Mnozí z obyvatel vsi synagogu pamatují, protože byla zbourána až v 70. letech minulého století. Původně, ještě v roce 1838, nebyla jihovýchodní zeď stavby vyklenuta do oblouku apsidy, ale byla rovná. Přestavěna byla zřejmě o pár let později do podoby, kterou známe z fotografií. V posledních dvou desetiletích 19. století se stavělo v tzv. historizujícím slohu. Znamenalo to, že byl napodobován nějaký historický sloh dob minulých. Tento fakt se dotkl i štěnovické synagogy. Výška synagogy odpovídala výšce patrové školy, se kterou byla synagoga spojena a jako by byla přímým pokračováním linie cesty podél potoka směrem jihovýchodním. Šest vysokých oken bylo zakončeno obloukem, nad aronem ha kodeš bylo malé kulaté okno mizrah. Vchod vedl do předsíně synagogy, odtud se sestupovalo po několika schodech do synagogálního prostoru s lavicemi pro muže. Pokud se bohoslužeb zúčastnily ženy, měly své místo na galerii, na níž se vcházelo z bytu v prvním patře školy. Vnitřní zařízení a výzdoba synagogy odpovídaly finančním možnostem židovské obce. Z několika dochovaných fotografií interiéru je vidět aron ha kodeš /svatostánek/ zakrytý parochetem /oponou/, dále byly před svatostánkem dva vysoké sedmiramenné svícny /menory/, prostor osvětlovaly jednoduché kulaté lampy. Strop synagogy byl modře vymalován s reliéfními stříbrnými hvězdami. V synagoze se konaly bohoslužby, obřizky chlapců a dívky zde dostávaly jméno. Posledním náboženským aktem bylo udělení jména dítěti. Tím byla Anna Hellerová. Bylo to 11. listopadu 1905 a jméno jí bylo dáno rabínem Maxem Frankem.

Náboženská obec ve Štěnovicích byla zrušena v roce 1931, štěnovický obvod byl zahrnut do plzeňské obce. Synagoga přešla pod plzeňskou správu.

Na podzim roku 1938, po zabrání Sudet, přišlo do vsi velké množství nových obyvatel a obecní úřad pro ně hledal možnosti ubytování. V červenci roku 1940 proto požádal plzeňskou židovskou obec o odprodej školy a synagogy s tím, že budou přestaveny na byty pro běžence. Koupě se uskutečnila až v roce 1941, ale nakonec ke stavebním úpravám nedošlo. Po válce, v roce 1948, obecní úřad prodal synagogu i školu novým majitelům, kteří školu přestavěli k bydlení a synagoga sloužila jako kůlna. V roce 1970 vydal ONV Plzeň – jih příkaz ke stržení synagogy. Jistě ne kvůli jejímu vzhledu, ale ze zcela jiných, a to ideologických důvodů. Synagoga byla definitivně zbourána v roce 1972.

Štěnovickou synagogu ale připomínají nejen fotografie. V Židovském muzeu v Praze jsou uloženy předměty, které patřily naší synagoze. Podařilo se nám dohledat pláštík na Tóru. Velké textilní pouzdro s výšivkou hebrejského textu. Pláštík se navléká na svitky Tóry, ze které se čte text při bohoslužbách. Štěnovický pláštík je zhotoven z červeného sametu, 1 metr na výšku a asi 75 centimetrů na šířku, na čelní straně je žlutě vyšitý text věnování rodiny Winternitzů.

Tak, jako většina starých židovských hřbitovů, i štěnovický hřbitov se nacházel v době svého založení za vsí na obtížně přístupném místě. Prudká stráň nad Losinským potokem, kterou Židé koupili na štěnovickém panství, nebyla majitelům panství k žádnému užítku. Štěnovičtí Židé uzavřeli kupní smlouvu s Johannou, hraběnkou Michnovou z Weitzenau 1. srpna 1795. Za pozemek zaplatili 60 zlatých s tím, že budou splácet po deset let ročně 6 zlatých. Koupí zdůvodňovali tím, že lukavický hřbitov, kam své mrtvé pohřbívali, je příliš vzdálený a zvláště v zimě těžko přístupný. Dokonce bylo povoleno postavit na štěnovickém hřbitově márnici.

Při průzkumu a zmapování hřbitova, které provedl hebraista Achab Haidler, bylo zaznamenáno celkem 162 náhrobků v jedenácti řadách. Původně se na hřbitov vcházelo brankou v západní zdi, později průchozí márnici. Ta byla v 60. letech 20. století prodána a v severní zdi hřbitova byla vybudována malá vstupní branka. Nejstarší texty jsou hebrejské, ale mnohé jsou velmi poškozené erozí. Nejstarší čitelný epitaf pochází z roku 1801, ale s určitostí lze říci, že existují i starší náhrobky, ale bohužel texty na nich jsou zničené. Hřbitov byl místem posledního odpočinku i pro Židy z Plzně, Litic, Starého Plzeňce, Chválenic, ba dokonce jsou zde i náhrobky Židů z Prahy, kteří ovšem pocházeli z Plzně. Nejen texty epitafů, ale i výzdoba náhrobku vypovídá o zemřelém. Na náhrobkách najdeme kohenské ruce, symboly levitů, motiv granátového jablka v řezu či vinných hroznů, palmovou ratolest, Davidovu hvězdu nebo Mojžíšovy desky desatera. Nejstarší náhrobky jsou pískovcové, dokonce se najde i slivencový náhrobek, ty mladší potom jsou nejčastěji ze žuly, ojediněle i z mramoru. Tak, jak šel čas, měnila se i podoba náhrobků. Zvláště od poloviny 19. století je vidět, že se Židé tvarem náhrobků a výběrem materiálu chtěli přiblížit většinové společnosti.

Ve snaze po odstranění své odlišnosti od katolického obyvatelstva začaly se i náhrobky na židovském hřbitově podobat těm, které lze spatřit na hřbitovech křesťanských. Žádný náhrobek se neobejde bez pěti hebrejských znaků umístěných zpravidla v dolní části náhrobku. Jedná se o tradiční zkratku tzv. tancevu. Tanceva cituje hebrejský text Starého zákona: „Ať je jeho /její/ duše přijata do svazku živých.“

Na štěnovickém hřbitově jsou pohřbeni příslušníci rodin, jejichž jména máme ještě i dnes v živé paměti: Tanzer, Bandler, Lederer, Schanzer, Treichlinger, Weiss, Wollner, Eckstein. Odpočívá zde Ignaz Lederer, sběratel plzeňských pověstí, jeho čtyři sourozenci, otec Joachim a matka Josefina. I první světová válka je na hřbitově připomenuta: náhrobek Maxe Tanzera, který zemřel na srbské frontě v roce 1914, na dalším náhrobku je jméno Moses Inger, válečný uprchlík z Haliče. Poslední pohřeb se konal v roce 1931.

Druhá světová válka se krutě zapsala do osudů všeho, co se týkalo židovských obyvatel, ale štěnovický hřbitov naštěstí nebyl zničen. V roce 1955 byl vyčištěn, zbaven náletových rostlin, opravena byla i zeď, postaveny pokácené náhrobky /macevy/. V současné době patří hřbitov do správy Federace židovských obcí v Praze.

Ještě před Mnichovem, tedy před zářím roku 1938, začaly do Štěnovic docházet žádosti židovských občanů žijících v v různých koutech Čech o přiznání jejich domovské příslušnosti do vsi. Mnohdy se jednalo o celé židovské rodiny usazené v západním pohraničí republiky /rodina Gustava Adlera/. Nutno připsat ke cti štěnovickému starostovi Františku Rackovi a obecnímu zastupitelstvu velkou snahu pomoci těm, kteří potřebovali získat domovskou příslušnost do Štěnovic. Protektorátní život židovského obyvatelstva se stával obtížnějším i v takové vísce, jakou byly Štěnovice. Se školním rokem 1940/41 už nesměly židovské děti navštěvovat školu, žlutá hvězda na kabátě byla ponižující povinností, čím dál víc bylo obtížnější zabezpečit rodinu. To nejhorší ale přišlo pro deset židovských občanů v lednu 1942. Tehdy, 13. ledna 1942, byli nuceni vydat se na strastiplnou pouť, ze které nebylo návratu. Nejprve shromáždění v Plzni, poté cesta do Terezína a odtud na východ do táborů smrti. Všichni. Deset štěnovických židovských občanů.

Bedřich Wollner /*1869/, jeho manželka Růžena /*1884/ a Barbora Rečtová byli převezeni z Plzně do Terezína 26. ledna 1942. Za pár měsíců, 15. října 1942, byli posláni do vyhlazovacího tábora Treblinka. Zde, rovnou z vlakové rampy, byli hnáni do plynových komor.

Rodina Treichlingerova putovala do Terezína z Plzně také 26. ledna 1942. Leopold Treichlinger /*1897/, jeho žena Blanka /*1902/ a jejich dcery Eva /*1929/ a Hana /*1931/. Celá rodina pobyla v Terezíně jen tři měsíce a 28. dubna 1942 byli všichni deportováni do koncentračního tábora Zamosc. Skončili ve vyhlazovacím táboře v Chelmu.

Roubíčkoví byli tři. Emil Roubíček /*1891/, jeho žena Regina /*1892/ a jejich syn Jiří /*1927/. Z Plzně do Terezína byli odvezeni 18. ledna 1942 a ve skupině štěnovických Židů zde pobýli nejdéle. Jejich osud je spojen s peklem osvětimského koncentračního tábora. Emil a jeho syn Jiří byli posláni do Osvětimi transportem 28. září 1944, Regina Roubíčková až o týden později, 6. října 1944. Emil a jeho žena Regina zahynuli v osvětimských plynových komorách. Jejich syn Jiří jako jediný ze štěnovických Židů přežil. Byl mladý, a proto byl po příjezdu do Osvětimi poslán do pomocného pracovního tábora Gleiwitz. Tento pomocný tábor byl vybudován v roce 1944 a byl určen k tomu, aby se zde opravovaly vagony. Tady se také Jiří dočkal osvobození v lednu roku 1945. Jediný z deseti štěnovických Židů se vrátil domů do Štěnovic.

Ve vsi zůstaly prázdné židovské domy, oprýskaná synagoga a židovská škola, zarostlý hřbitov a vzpomínky na ty, kteří už se nevrátili. Jiří Roubíček zůstal ve vsi jen do té doby, než odmaturoval v Plzni. Jeho další osudy byly spojené s Prahou, kde se setkal s příbuznými, kteří přežili holokaust. V Praze se oženil a narodila se mu dcera Zuzana. Po roce 1968 se s rodinou vystěhoval do USA. Zemřel v roce 2008. Mnohokrát po válce Štěnovice navštívil. Naposledy byla na návštěvě ve vsi jeho manželka Libuše s dcerou Zuzanou v létě roku 2012.

Se Štěnovicemi jsou spojovány osudy několika známých židovských jmen. Ignác Lederer není sice štěnovickým rodákem, ale přesto už bude navždy se Štěnovicemi spojován. Narodil se v Plzni 11. března 1813 jako nejstarší syn dobře situovaného obchodníka Joachima Lederera. Při studiu na gymnáziu ještě více prohloubil svůj dávný zájem o literaturu a historii, byl silně ovlivněn vlastenecky smýšlejícími profesory Sedláčkem, Smetanou a Zauperem. Byť měl po otcově smrti převzít rodinný podnik, neučinil tak. Obchod prodal, odstěhoval se do Prahy a věnoval se publicistice a literární tvorbě. Proslavil se jako sběratel pověstí z Plzně a okolí, byl znám jako novinář nejen v Čechách, ale publikoval i v Lipsku a ve Vídni. Zemřel v roce 1889 a je pohřben na štěnovickém hřbitově vedle svých rodičů Joachima a Josefiny, odpočívají zde i jeho tři sestry a bratr.

Ve Štěnovicích se narodil 12. října 1846 Louis Eduard Levy. Rodina putovala v druhé polovině 19. století za obživou do Ameriky a Louis žil od dětství v Detroitu. Zajímal se o fotografování, proslavil se novými metodami v oboru fotografické techniky a dodnes je známa fotografická technika tzv. levy-raster. L. E. Levy vlastnil s bratrem fotoateliér v Baltimore. Zemřel v Americe roku 1919.

Chlapec Josef Hanuš Treichlinger. Doma mu říkali Honzík a je tímto jménem připomínán dodnes. Narodil se v Plzni 2. ledna 1929, jeho rodiče byli oba spojeni svým původem a příbuznými se Štěnovicemi. Tatínek Arnošt Treichlinger se

narodil ve Štěnovicích a matka Ida, roz. Weissová, se sice narodila v Plzni, ale její rodiče pocházeli také ze Štěnovic a zde měla rodina Weissova dům. Velkou část svého dětství trávil Honzík ve Štěnovicích v rodině strýce Leopolda Treichlingera. Bohužel Honzíkovi zemřeli velmi brzy oba rodiče /matka Ida + 1935, otec Arnošt + 1936/. Malý Honzík se stal dalším „synem“ v rodině své tety Idy Blochové, která byla sestrou Honzíkova otce Arnošta. U Blochů žil společně s bratranci Rudolfem a Jirkou. Ani rodina strýce Benno Blocha nešla tragickému osudu. Dne 22. ledna 1942 byli posláni transportem do Terezína. V terezínském ghettu vytvořil Honzík nezapomenutelnou postavu Brundibára ve stejnojmenné opeře hudebního skladatele Hanse Krásky a libretisty Adolfa Hoffmeistra. Téměř všechny děti, které v opeře vystupovaly, zahynuly v plynových komorách koncentračních táborů. Chlapec Josef Hanuš Treichlinger, kterému doma říkali Honzík, byl deportován do koncentračního tábora Osvětim 16. října 1944. Bylo mu 15 let.

Všichni z rodiny Treichlingerů a rodiny Blochů zahynuli v koncentračních táborech. Přežil jediný. Jiří Bloch /*1927/. Při setkání s panem Blochem mluvil Jiří o Honzíkovi jako o svém bratrovi, nikoli bratranci. Nebylo prázdnin, které by nestrávil ve Štěnovicích se svými bratry a sestřenicemi Evou a Haničkou u strýce Leopolda. Po válce, v roce 1945, se do Štěnovic ještě jednou vrátil. Odešel s manželkou a malým synem v roce 1949 do nově vzniklého státu Izrael. Po roce 1989 se opět podíval do své staré vlasti. Naposledy navštívil Plzeň v roce 2010, když zde odhalil pamětní desku Honzíkovi Treichlingerovi na domě, kde Honzík žil se svými rodiči Idou a Arnoštem Treichlingerovými. Jiří Bloch zemřel v Izraeli v roce 2013.

Vítězslav Lederer /*1904 Písařova Vesce u Tachova/ se ve Štěnovicích nenarodil, ale přesto měl ke vsi blízko. Narodil se zde jeho otec Markus Lederer /*1865/ a také, jak vypovídá policejní přihláška, byl Vítězslav Lederer přihlášen k pobytu ve Štěnovicích od 15. května 1945. Jako jednomu z mála se podařilo Vítězslavovi uprchnout v roce 1944 z koncentračního tábora Osvětim. Vzápětí po útěku informoval o hromadném vyvražďování Židů. Spisovatel Erich Kulka zpracoval Ledererův příběh v knize *Útěk z tábora smrti aneb přežil jsem svou smrt*.

Ve Štěnovicích byla v roce 2012 připomenuta dlouhá historie židovských spoluobčanů odhaleními důstojného pomníku. Bylo tím vzpomenueno nejen staletého spolužití, ale také tragického osudu deseti židovských spoluobčanů, kteří byli před 70 lety obětmi holokaustu. Na Štěnovice ovšem nezapomínají potomci posledních židovských rodin, které zde do války žily. Dcera Jiřího Roubíčka Zuzana /USA/, vnuk Jiřího Blocha Elon Deiml /Izrael/ a rodina pravnuka Bedřicha Wollnera /Plzeň/.

Prameny

Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Dějiny Plzně*, Plzeň 1965.

Ivana EBELOVÁ, *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, IV. díl*, Praha 2004.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, *Historický lexikon obcí České republiky 1869 -2005, I. díl*, Praha 2006.

Eduard MAUR – Dagmar PÍŠOVÁ, *Sčítání konzumentů soli v Čechách 1702*. in: *Historická demografie*, 18, 1994, s. 61.

Magda ZAHRADNÍKOVÁ, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*, Praha 1997.

Státní okresní archiv Plzeň jih se sídlem v Blovicích, (dále jen SOKA Plzeň-jih), Domovské listy obce Štěnovice.

SOKA Plzeň-jih, Gruntovní knihy velkostatku Štěnovice, inv.č. 138-142.

SOKA Plzeň-jih, Jednací protokoly MNV Štěnovice 1949 – 1953.

SOKA Plzeň-jih, Korespondence obce 1939 – 1941, SOA Blovice.

SOKA Plzeň-jih, Školní kronika obecné školy ve Štěnovicích 1892 – 1932, 1932 – 1938.

SOKA Plzeň-jih, Výtah zkoušky neb seznam pilnosti žáků, 1864.

Národní archiv Praha, I. odd., Židovské matriky narozených, oddaných, zemřelých.

Heslo *Štěnovice*, in: Židovské muzeum Praha, Jiří FIEDLER.

Databáze obětí holokaustu, Židovské muzeum Praha

K počátkům města Blovic

Jiří Bouda, Hana Hanzlíková

Abstrakt

Městečko Blovice vzniklo v průběhu 14. století pravděpodobně jednorázovou lokací jižně od původní trhové vsi. Jádrem byl zřejmě kostel sv. Jana Evangelisty, doložený ovšem až k roku 1374. Za další součásti chrámového okrsku kromě kostela předpokládáme ještě objekty kostnice a fary. A to na základě dostupných starších písemných pramenů, posledních archeologických výzkumů a zjištění stavebně historického průzkumu s důrazem na půdorysný rozvrh zmíněné lokality. Důležité poznatky pro poznání každodenního života Blovic přineslo několik výzkumů v intravilánu města. Během jednoho z nich byl zdokumentován raně novověký dřevěný vodovod. Výzkum odpadní jímky v Hradištské ulici odpověděl na otázku keramického sortimentu používaného v raně novověké domácnosti na malém městě a archeobotanická analýza přispěla k poznání jak kulturních rostlin, tak okolní vegetace v 18. století v Blovicích.

Klíčová slova

Blovice, archeologie, středověk, raný novověk, kostel, kostnice, fara

Key words

Blovice, archeology, Middle Ages, Early Modern period, church, charnel-house, rectory

Blovice (Plzeňský kraj, okres Plzeň – jih) leží cca 20 km jihovýchodně od Plzně v široké údolní nivě na levém břehu řeky Úslavy (dříve Bradavy).

První písemná zmínka o Blovicích pochází z roku 1284, kdy patřily jako trhová ves cisterciáckému klášteru v Nepomuku.¹ Blovice vznikly na levém břehu řeky Úslavy (dříve Bradavy) severozápadně od vyvýšeniny Hradiště, oddělené od Blovic Komoranským potokem. Jádrem původní vsi byl zřejmě kostel sv. Jana Evangelisty, doložený ovšem až k roku 1374, ležící na vyvýšeném místě bezprostředně nad řekou na severním okraji historického intravilánu. Zvolené místo však pravděpodobně nevyhovovalo budoucímu rozvoji tržišního městečka. Městečko samotné vzniklo

¹ Jan PELANT, *Města a městečka Západočeského kraje: stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Plzeň 1988, s. 61.

v průběhu 14. století zřejmě jednorázovou lokací v sousedství původní vsi na relativně pravidelném půdorysu, s větším obdélným náměstím, jehož delší západní stranou procházela tranzitní vitorazská obchodní cesta.² V době husitských válek byl nepomucký klášter vypleněn a Blovice přešly trvale do světských rukou. Nejprve se dostaly do držení Bohuslava ze Švamberka. Poté se v držení vystřídali Jaroslav z Javora, Vilém z Netunic. Od roku 1465 se Blovice staly součástí šternberského zelenohorského panství, později panství hradištského.³

Areál kostela sv. Jana Evangelisty je situován na severním okraji historického intravilánu. Soubor na místě zrušeného hřbitova je, kromě hlavního objektu samotného kostela, vybaven severně stojící kaplí sv. Kříže, v jejímž suterénu je umístěna hrobka Kolovratů. K celkové podobě souboru patří i fara č.p. 53 na západní straně areálu, a jižně podél komunikace k jádru města umístěná škola č.p. 55.

Zásadním impulsem pro souborné fyzické zkoumání o středověké podobě dané lokality byl v r. 2008 záměr vlastníka, města Blovic, provést obnovu objektu kaple sv. Kříže a rodinné hrobky Kolovratů. Kaple sv. Kříže, rodinná hrobka Kolovratů Krakovských z Újezda, je v současné podobě empírová stavba z roku 1833. První písemná zmínka o ní pochází z roku 1716, kdy se tehdejší majitel panství Jan Josef z Újezda rozhodl postavit novou kostnici na místě kostnice staré, malé, která se rozkládala na nevhodném místě. Někdy kolem roku 1696 se rozpadla a kosti z ní byly vyplaveny vodou. Mohlo se tedy jednat o původní stavbu související se středověkou podobou lokality.

Zásadní vypovídací schopnost z námi sledovaného pohledu mají již výsledky výzkumu hřbitova u kostela sv. Jana Evangelisty v Blovicích provedeného v r. 2002 společností ZIP o.p.s.. Ze sond položených na severní a východní straně kostela č. 1-8 jsou pro naši problematiku nosné údaje týkající se úrovní rostlého terénu a nivelet nejstarších pohřbů. Ty jsou umístěny těsně nad rostlým podložím, které se v daném okruhu pohybuje v hloubce 1,5 – 1,7 m pod současnou úroveň terénu (385,15 – 385,80 m.n.m.).⁴ Výzkum Muzea jižního Plzeňska v Blovicích podél východní a západní strany hrobky v r. 2009, související již s její obnovou, předchozí archeologické výsledky potvrdil, realizované sondy nedaly ale možnost jednoznačně odpovědět na otázku stáří obvodového zdiva hrobky.⁵

² Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl. A-G*. Praha 1996, s. 150.

³ Jan PELANT, *Města a městečka Západočeského kraje: stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Plzeň 1988, s. 62.

⁴ František KOSTROUCH – Pavel KODERA, *Blovice. Kostel sv. Jana Evangelisty. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v prostoru bývalého hřbitova*. ZIP o.p.s. Plzeň 2004, s. 9-13.

⁵ Jiří BOUDA, *Kaple sv. Kříže v Blovicích, Investorská zpráva*. Blovice 2010, s. 4. Nepublikováno.

Podle vyhodnocení souběžně provedeného stavebně historického průzkumu konstatujeme, že otázku, zda v rámci akce realizace kostnice po severní straně kostela na počátku 18. století jsou použity starší části zdiva, nebylo možno pro málo přístupné paty zdiva s určitostí zodpovědět. Indicií však zůstává dobře skládané kamenné lomové zdivo v oblasti spodních částí stavby. Dále především nesymetrická poloha objektu vůči hlavní sakrální stavbě souboru, kterou nepředpokládáme v případě úplné novostavby objektu v uvedeném období a síla obvodového zdiva jádra hrobky (1300 mm) v poměru s jejím současným vnitřním půdorysem (7300 mm x 7400 mm) vodorovně ztuženým valenou klenbou rozepřenou mezi jižní stěnou obrácenou ke svahu a severní plně uzavřenou apsidou.⁶

Za důležité pro poznání středověké podoby lokality kostela sv. Jana Evangelisty je možné považovat výsledky archeologického výzkumu Muzea jižního Plzeňska v Blovicích v objektu fary v r. 2010. V rámci prací na odvodnění západní a jižní strany objektu byl v severní části západní obvodové zdi v rovině suterénu dokumentován úsek s řádkovým kamenným lomovým zdivem. Zdivo je pravidelně lícované a v původním uspořádání bylo nepochybně nad úroveň tehdejšího terénu. Situace z hlediska stavební analýzy avizuje archaické, s největší pravděpodobností středověké jádro stavby. Na profilech sond se nepodařilo zjistit původní stratigrafickou situaci, pouze vrstvy recentních navážek související se stavební činností na lokalitě při pozdějších přestavbách objektu fary a jejího hospodářského dvora. Přesto byl z výplně výkopu získán soubor šedé, redukčně pálené keramiky datované do 2. poloviny 15. století.⁷

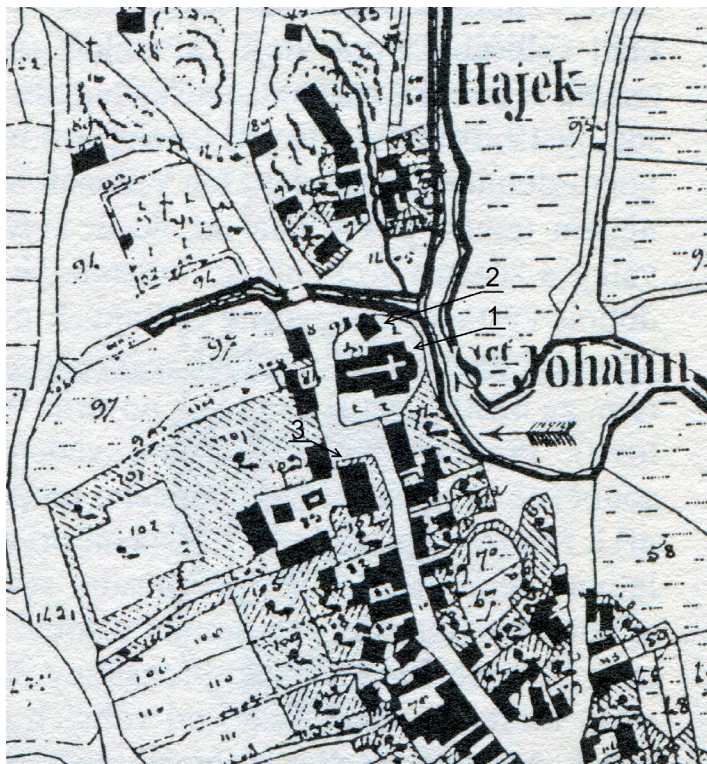
Archeologický průzkum vlastního kostela sv. Jana Evangelisty se dosud interiéru kostela ani vnější paty jeho obvodového zdiva nedotýkal, kromě prací v r. 2002 za jeho závěrem, kde konstatoval hloubku základové spáry v – 850 mm pod úroveň současného terénu, v tomto rozsahu zdivo nelícované, výše lícované s omítkou.⁸ Stavebně historickým průzkumem konstrukcí kostela je možno konstatovat, že v rozsahu nadzemní části může obsahovat středověké části obvodové zdivo lodi, resp. její západní část. Podporou jsou údaje avizující rekonstrukci kostela v letech 1755-1769 a zmiňující starou kryptu, při které mohl být kostel prodloužen východním směrem.⁹ Nejstarší doklady zajištěné na lokalitě prezentovanými průzkumy jsou z období

⁶ Hana HANZLÍKOVÁ, *Stavebně historický průzkum hrobky Kolowratů a kaple sv. Kříže v Blovicích*. Brno 2006, s. 5. Nепublikováno.

⁷ Jiří BOUDA, *Fara č.p. 53 v Blovicích. Investorská zpráva*. Blovice 2012, s. 5. Nепublikováno.

⁸ František KOSTROUCH – Pavel KODERA, *Blovice. Kostel sv. Jana Evangelisty. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v prostoru bývalého hřbitova*. ZIP o.p.s. Plzeň 2004, s. 13.

⁹ Hana HANZLÍKOVÁ, *Stavebně historický průzkum kostela sv. Jana Evangelisty v Blovicích*. Brno 2012, s. 8. Nепublikováno.

Obr. 1. Blovic. Výřez mapy stabilního katastru z roku 1838 (Kuča 1996, 149). Č. 1 kostel sv. Jana Evangelisty, č. 2. kaple sv. Kříže, č. 3. fara č.p. 53.

vrcholného středověku a jedná se o zlomky keramiky. Zjištěná keramika potvrzuje historické prameny, které kladou kostel se hřbitovem do 14. století.¹⁰

Jižně od kostela sv. Jana Evangelisty se nalézá objekt tzv. Staré školy č.p. 55, zobrazený na mapě stabilního katastru z roku 1837. Manuál rektora pražské univerzity Matěje Dvorského – Curia z let 1560 – 1582 uvádí, že z Blovic přišlo na pražskou univerzitu sedm beánů a v Praze byli dva absolventi z Blovic.¹¹ Vzhledem k tomu, že Blovic byly již v předhusitské době významnou lokalitou na rozsáhlém panství

¹⁰ František KOSTROUCH – Pavel KODERA, *Blovic. Kostel sv. Jana Evangelisty. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v prostoru bývalého hřbitova*. ZIP o.p.s. Plzeň 2004, s. 16.

¹¹ Josef KOŽELUH, *Blovic. Historie školství*. Blovic 2012, s. 5.

Obr. 2. Blovice. Pohled na areál kostela sv. Jana Evangelisty od jihu, foto J. Bouda 2012.

cisterciáckého kláštera v Nepomuku, lze předpokládat, že škola zde v té době již mohla existovat přes to, že první písemná zmínka je až z roku 1606.¹² Budovy tzv. Staré školy a fary jsou ve své nadzemní části mladší a k představě o středověké podobě místa areálu kostela sv. Jana Evangelisty nepatří.

Na základě dostupných starších písemných pramenů, posledních archeologických výzkumů a zjištění stavebně historického průzkumu z hlediska půdorysného rozvrhu předpokládáme existenci chrámového okrsku kostela sv. Jana Evangelisty v Blovicích v podobě kostela, kostnice a hřbitova. S poukazem na současné publikované archeologické nálezy keramiky jej klademe do 14. století. Definitivní rozloha plochy hřbitova a existence školy jako součástí areálu nebyla dosud průzkumy potvrzena a také rozsah další zástavby v bezprostřední blízkosti chrámového okrsku na základě současného stupně poznání není možné rekonstruovat.

V intravilánu města Blovice rovněž proběhlo několik archeologických výzkumů, které přispěly k poznání vývoje města. Při rekonstrukci a výstavbě nové kanalizace

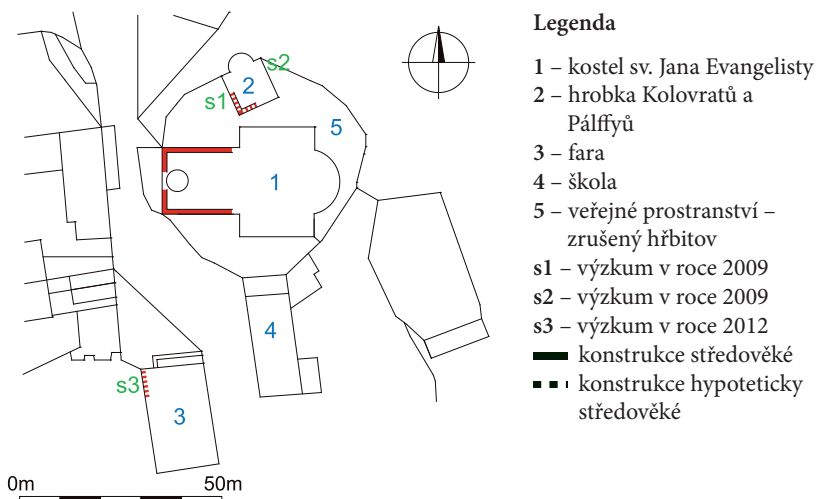
¹² *Tamtéž*, s. 5.

Obr. 3. Blovice, fara č.p. 53, výběr keramických zlomků datovaných do 15. století, kresba J. Bouda 2012.

Obr. 4. Blovice, fara č.p. 53, mísa kónického tvaru, okraj zdoben rýhou a vlnkou, po obvodu zdobeno čtyřmi souběžnými vodorovnými rýhami, 2. pol. 15. století. Výzkum 2010, foto J. Bouda 2012.

Obr. 5. Blovice. Areál kostela sv. Jana Evangelisty. Schéma současné situace areálu s položením sond výzkumu v roce 2009 a 2012 a stavebně historickým hodnocením nadzemních částí staveb z roku 2012. Zpracovala: H. Hanzlíková. Kreslil: V. Kuchynka.

v roce 2011 se podařilo v Bělohrobského (dříve Mlýnské) ulici zdokumentovat průběh dřevěného vodovodního potrubí. Ve výkopu mezi tzv. Starou školou č.p. 88 a protějším domem č.p. 76 se nacházel relikv dřevěného potrubí, u kterého xylotomární analýzou odebraného vzorku bylo zjištěno, že byl vyroben z borovice (*Pinus sp.*) Stáří artefaktu se dendrochronologickým datováním zjistit nepodařilo.¹³ Voda byla do měst nejčastěji přiváděna na gravitačním principu, můžeme tedy uvažovat o zdroji pitné vody nejspíše na západním nebo severozápadním okraji městečka. Mimo město mohla být voda přiváděna i otevřenými koryty či žlaby. Roury dřevěných vodovodů vyvrtávali rouníci ručně nebo strojně pomocí speciálních nebozozů do požadovaného průměru. Na jižním Plzeňsku byli tito specialisté často z podhůří Brd, odkud byli najímáni. Na základě typu potrubí a charakteru spojení je možné uvažovat jen o rámcovém datování vodovodu v Bělohrobského ulici do širšího časového rozsahu od 17. do počátku 19. století. Relikt dřevěného vodovodu nalezeného v intravilánu Blovic je možné považovat za důkaz technické vyspělosti malého města v západních Čechách v období raného novověku.

Pro poznání každodenního života obyvatel raně novověkých Blovic měl zásadní podíl archeologický výzkum odpadní jímky na parcele č. 15 v Hradištské ulici. Objekt

¹³ Romana KOČÁROVÁ, *Blovice – výstavba kanalizace, Čistá Berounka, Etapa II, projekt C. Nálezová zpráva o xylotomární analýze*. Kokořov 2012, s. 3-4.

Obr. 6. Blovice, Bělohrobského ulice, výkop před tzv. starou školou č.p. 88. Dřevěné vodovodní potrubí na J profilu dokumentovaného úseku, foto J. Bouda 2011.

o průměru koruny 1,2 m a celkové hloubce cca 5 m do výše 1,5 m ode dna vyplňovala kašovitá hnědočerná hlína s vysokým obsahem zlomků keramiky a kachlů, dále i s několika zlomky dřev a kůže. Nálezový fond se skládá z celkem 158 keramických zlomků, přičemž 141 ks jsou zlomky stolní a kuchyňské keramiky, 17 ks patří k fragmentům kamnářských výrobků. Z morfologického hlediska jsou nejpočetněji zastoupeny různé hrnce a trojnožky, jen ojediněle se vyskytuje mísa talířovitého tvaru (talíř) a pekáč. Několik fragmentů patří zřejmě džbánku a menším nádobám typu hrnku či džbánečku. Nejčastějším výzdobným motivem jsou ryté linie. Soubor nalezené novověké keramiky je značně torzální, přesto výrazně přispívá k bližšímu poznání o skladbě keramického inventáře měšťanské domácnosti v 18. století.¹⁴ Makrozbytková analýza poskytla cenné informace pro rekonstrukci sortimentu užitkových rostlin. Z obilovin byly zaznamenány druhy zpracovávané v rané novověké domácnosti (ječmen, pšenice, pohanka), obdobně jako zbytky olejnin (mák). Rovněž sortiment pěstovaného ovoce je poměrně pestrý a zahrnuje většinu běžně pěstovaných druhů raného novověku (višň, jablko, slivu, pravou švestku). Z planých (sbíraných) druhů byly zaznamenány běžně se vyskytující druhy jako líska, trnka, maliník. Analýza uhlíků poukazuje na dominantní úlohu borovice a snad i jedle mezi dřevinami

¹⁴ Jiří BOUDA – Martina ŠMEJDOVÁ, *Evaluation of an assemblage of Early Modern period ceramics from the archaeological excavation of a well in Blovice (Plzeň – South district)*, in: *Studies in post – medieval Archaeology* 3. Prague 2008, s. 105-117.

Obr. 7. Blovice, Hradištská ulice, ppč. 15. Studna – odpadní jímka během výzkumu v roce 2006, foto J. Bouda 2006.

poskytujícími palivové dřevo. Borovice a smrk dominují v souboru nezuhelnatělého dřeva (snad určeného pro konstrukční, případně další řemeslné využití). V okolí raně novověkých Blovic lze ještě před nástupem moderního lesnického hospodaření (před nástupem tzv. umělé obnovy lesa) rekonstruovat silně pozměněná lesní společenstva s dominancí jehličnanů (borovice, jedle a smrku) a světlomilných listnáčů (bříza, líska, osika).¹⁵

Několik menších archeologických výzkumů Muzea jižního Plzeňska v Blovicích umožnilo sledovat situaci v té části Blovic, která byla dosud z hlediska archeologie jen minimálně zkoumána. Vzhledem k tomu, že se jedná o původní jádro města, má každý výzkum v této lokalitě velký význam. Středověkou a raně novověkou podobu města Blovic tedy tvoří chrámový okrsek kostela sv. Jana Evangelisty stojící na příkrém ostrohu nad řekou Úslavou v podobě kostela, kostnice a hřbitova a cca 350 m jihovýchodním směrem centrum města, jehož rozsah za současného stavu poznání je obtížné určit. Na otázku každodenního života obyvatel odpovídají významnou měrou výsledky archeobotanických analýz.

¹⁵ Petr KOČÁR – Romana KOČÁROVÁ – Jiří BOUDA, *Archeobotanický výzkum novověké studny na parcele domu č. 15 v Blovicích, Hradištské ulici*, in: Jižní Plzeňsko VIII/2010. Blovice 2010, s. 14-20.

Plíživý zánik neopakovatelného genia loci hornického Mirošova

Martin Lang

Abstrakt

Město Mirošov, Plzeňský kraj, bývalý okres Rokycany, získal v druhé polovině 19. století s přesahem do počátku století 20. novou tvář horního města. Stalo se tak díky objevu sice nevelkého, ale velmi kvalitního ložiska černého uhlí. Těžba zcela změnila genius loci Mirošova, který takřka „přes noc“ nahradil bývalou větší podbrdskou obec barokního rázu geniem loci hornického městečka. Avšak již těsně po ukončení těžby na velkých mirošovských dolech se počal charakter měnit zpět k původním poměrům jak v zástavbě, tak v krajině. Zbytky hornického genia loci tak dnes nalezneme pouze v extravilanu městu Mirošova.

Klíčová slova

Baroko, genius loci, horní město, lomy, uhelné doly, zástavba

Key words

Baroque, genius loci, mining town, quarries, black coal mines, buildings

Úvod

Stalo se, bohužel, věci už vžitou, že okolo sebe pozorujeme častý zánik starých industriálních objektů. Nejen samostatných provozních budov, ale mnohdy celých komplexů, jež po léta tvořily už zažitou součást krajiny či toho neb onoho zákoutí českých měst a obcí. Mnohdy jim vtiskovaly neopakovatelný charakter, zkrátka vytvářely genius loci v té nejčistější podobě. Byť ona podoba „nejčistější“ působila mnohdy velmi neupraveně, zastarale, uprášeně a člověk mohl mít leckdy pocit, že lokalita má díky svému vzezření jaksi „nudli u nosu“. Zejména počátkem i v průběhu 90. let minulého století se města, ba celé aglomerace počaly těchto objektů houfně zbavovat a na jejich místech, velmi často charakterizovaných jako „brown fields“ budovat nové, moderní investiční celky. Takovým známým příkladem je třeba lokalita Anděl v pátém pražském obvodu, kde v průběhu několika málo let zcela zanikl starý industriální komplex tří továren vzniklých z někdejšího Ringhofferova

podniku, v dobách socialistické republiky známého spíše jako Tatra (ČKD) Smíchov. Památkářům se podařilo s bídou zachránit malou část uliční fasády a Ringofferův zámeček, jenž se však smutně krčí doslova zazděn pod komunikačním uzlem u tunelů Mrázovka a Strahov. Vytrženy z kontextu, staré objekty tu, v rozsáhlém „Bussines centru“, působí až nepatřičně. Genius loci starého Smíchova kolem známé pražské křižovatky je neodvolatelně pryč.

Počátkem druhého tisíciletí pak přišla snaha nejen památkářů, ale i řady architektů, mladých nejen tělem, ale i duchem, tyto celky chránit pokud možno celkově, ať již jako průmyslový skanzen, nebo jako atypické, architektonicky zajímavé komplexy, jež svůj genius loci úplně neztrácejí. Vezměme si v tomto případě příklad starých hutnických Vítkovic. Asi se ale sluší podotknout, že ochrana či ochrannářské snahy se v současnosti pohybuje podle názoru autora tohoto textu, „ode zdi ke zdi“. Spatřujeme pak, trochu nadneseně řečeno, i pokusy chránit třicet let staré betonové schody...

Mnohdy však, hlavně v čistě venkovských regionech a lokalitách, staré industriály mizí. Zcela nenápadně, avšak soustavně. Protože nejsou tak známé a tak na očích, jako ty již zmíněné. Obzvláště špatně jsou na tom objekty související s proslou těžbou nerostných surovin a jejich úpraven. Jsou demolovány, stará hornická díla se ve jménu „bezpečnosti“ zavázejí megatunami popílku. Staré, přirozeně či uměle rekultivované odvaly se rozebírají na silniční stavby, lomy jsou zaváženy. S nimi pak opravdu zaniká onen pravý, nefalšovaný duch těchto míst, a jen odborník dokáže, a mnohdy jen s obtížemi, jenom v obrysech, provést pokus o jejich víceméně virtuální rekonstrukci. Genius loci je pak ale navždy pryč a určitě se stává předem zodpovězenou otázkou, zda přece jen mnohdy nebyl lepší, zajímavější a také estetičtější, než-li sterilní nová zástavba.

Jedním z takovýchto míst jsou ještě do šedesátých až sedmdesátých let minulého století čitelné pozůstatky po uhelné těžbě a úpravě suroviny v Mirošově v Plzeňském kraji, bývalém rokycanském okrese. Postupně však mizí a zdá se, že se vytratí z intravilánu i extravilánu malého města úplně. Tím se ovšem docela vytrácí z paměti nových generací, jež jsou pak ochuzeny o významnou část svých kořenů, tradic i kontinuity se svými předky. Ke svému rodišti či bydlišti ztrácejí potřebnou úctu a vztah a důsledkem je nejen určitá emoční deprivace, ale i nezájem o věci veřejné jako celku. Což, pochopitelně, neplatí pouze pro toto město, ale dopadá na celou společnost všeobecně.

Krátký exkurz do průmyslové historie Mirošova

Středověká ves Mirošov v kotlině na severním úpatí Středních Brd byla prvně písemně zmíněna r. 1365. Prošla svou vrcholně a pozdně středověkou historií jako poddanská vesnice Ronšperků, kteří zde měli svou tvrz. Ta však byla násilně vyvrácena a spálena. V sousedních, zřejmě v 16. století zaniklých Chylicích, byl vybudován gotický

kostelík sv. Jakuba většího, sloužící Mirošovu jako farní. Později se jádro mirošovské vsi poněkud posunulo a soustředilo v blízkosti přechodného typu tvrze a renesančního záměčku založeného Grispeky z Grispachu. Po nich následovala barokní doba za Vratislavů z Mitrovic, kteří přestavěli svatojakubský kostel, vybudovali na návsi další, zasvěcený sv. Josefu a konečně i vystavěli podle projektu Jakuba Augustona ml. náročný pozdně barokní, resp. rokokový zámek, který pohltil jako své křídlo i původní renesanční záměček či tvrz. Stavbou zámku se však Mitrovicové zadlužili a zámek byl nakonec prodán císařské komoře. Ta jej začlenila pod komorní panství zbirožské, čímž mirošovské panství zaniklo a stalo se pouhým zbirožským statkem.

Již za mitrovických dob se Mirošov stal centrem báňského a hutního šlechtického podnikání. V okolí, mezi Mirošovem a Příkosicemi a na druhé straně i Hrádkem (u Rokycan) se těžila železná ruda, jež se zpracovávala ve třech hutích – na Padrti, v Nové huti v Hrádku, přičemž lokalizace třetí huti je dnes neidentifikovatelná. Staré železné hutě již v 18. století zanikly a jejich pozůstatkem je pouze jméno části města Hrádku, *Nová Huť*.

Po dlouhá léta se pak na někdejšími mirošovským panství z odvětví, jež lze označit za průmyslová, udržela pouze těžba kamene a pivovarnictví. V činnosti byly lomy na arkózu v lokalitách Lomy (W Lomy, Skalky) mezi Mirošovem a Hrádkem a na jihozápadním úbočí vrchu Vojtěch na severu extravilánu Mirošova. Na východním úbočí vrchu se původně povrchově brala méně kvalitní sedimentární železná ruda, později jen cestářské a stavební kamenivo. Mirošovská arkóza byla vyhledávaným materiálem především pro stavbu vysokých pecí jako tzv. kámen kštelový, avšak využívala se i pro česká mlýnská složení a též kamenicky i kamenosochařsky.

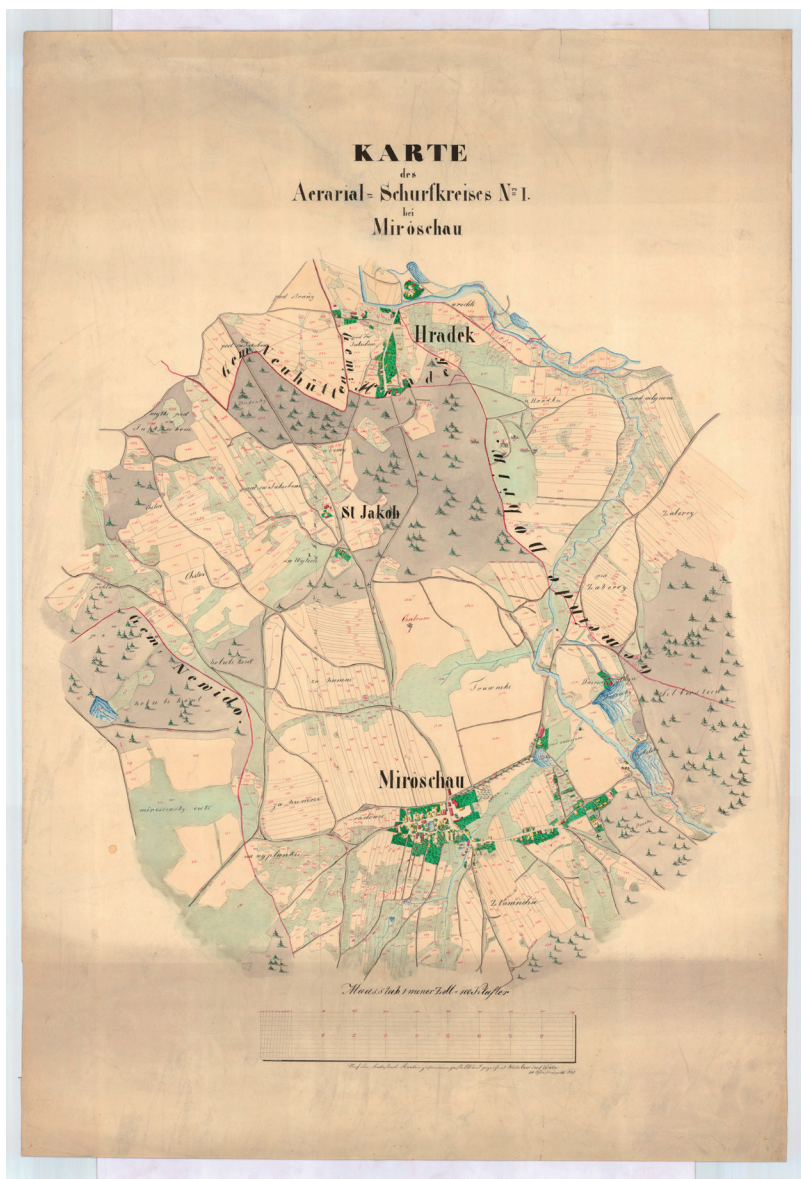
Výrazný zlom v této situaci nastal po r. 1834. Tehdy, na základě nálezů karbonské flóry a šmouh uhelné substance v arkózách lomu Nad Planinou, byla zaražena první kutací šachtička na úpatí návrší sv. Vojtěcha. Šachta byla ukončena zhruba v hloubce 18 m a přinesla objev nebilanční černouhelné slojky cca 0,2 m mocné s břidličnatým uhlím. Po řadě peripetií neúspěšných kutacích pokusů byla nakonec objevena mirošovská první čili hlavní sloj, což mělo za následek nebyvalý hospodářský a s ním související demografický rozvoj v druhé polovině 19. století. To konečně vedlo r. 1871 k povýšení Mirošova na městys (po druhé sv. válce město). Městečko získalo úplně novou tvář, kdy se uplatnila nejenom nová občanská a veřejná výstavba (mj. budova radnice), ale především rozsáhlý komplex industriální architektury v duchu rakouského pozdního klasicismu a secese. Po uzavření dolů těžářského hegemonu, Mirošovského kamenouhelného těžářstva (Miröschauer steinkohlen Gewerkschaft) pak industriál postupně mizel a dnes se z něj zachovaly opravdu jen marginálie. Ty pak, zvláště v období 60. let 20. století i po listopadu 89, dále mizely mizí a úplně se tak stírá někdejší genius loci hornického maloměsta, jak bude dále vysvětleno.

Genius loci „hornického“ Mirošova

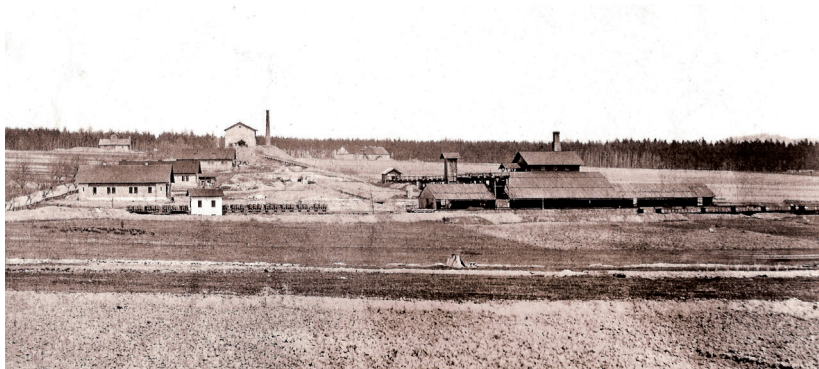
Původně větší podbrdská vesnice získala svůj doposud čitelný urbanistický základ v době baroka za panství Mitroviců. Tedy – odhlédneme-li od středověkých plužin v důsledku emfyteuze, stále dobře čitelných v katastrální mapě. Jádrem vsi se stala velmi prostorná návěs s parametry pro konání trhů, vč. dobytčích (obr. 1). Návsi, později náměstí dominuje barokní kostel sv. Josefa. Druhou dominantou je pozdně barokní (s rokokovými prvky) mitrovický zámek (původně grispekovský renesanční zámeček - tvrz) při důležité křižovatce silničních tahů sever–jih X západ–východ s kontradominantou mohutného barokního špýcharu. Baroko obohatilo Mirošov i přestavbou původně gotického kostela sv. Jakuba většího na severu v extravilánu, jediného pozůstatku zaniklých Chylic. K tomu můžeme připočítat i galerii kamenných soch pod širým nebem, jak v intravilánu, tak extravilánu obce. S výjimkou masivní budovy někdejší panské hospody (Zámecká) na SV nároží návsi (náměstí), jež dodnes úplně neztratila svůj barokní charakter, však po baroku nejsou v občanské zástavbě téměř stopy. Je to tím, že původní výstavba byla převážně dřevěná, a ta se dochovala rudimentárně, většinou až z počátku 19. století. Výjimkou je soubor několika málo kamenných staveb z 18. století jak uvnitř, tak vně Mirošova.

Na popsaném barokním základu se zhruba od 60. let 19. století počala rozvíjet nová zástavba související se zarážením černouhelných dolů. Ta zcela pozměnila mirošovské dispozice a změnila vesnickou zástavbu na městečko industriálního, resp. horního charakteru. V síti zástavby to znamenalo naprostý chaos. Šachty byly zaráženy dle potřeby těžařů nejen na okrajích a za hranicemi města (zejména tehdejší katastr obce Dobřív na východě, později připojený k Mirošovu), ale také přímo v centru. Šachetní boudy a později těžní budovy kolem sebe soustředily nejen objekty pomocných provozů (sklady, skládky uhlí, dílny, větrné jámy, třídírny atd.), ale také obytnou zástavbu. Po ukončení činnosti na jednotlivých jámách se těžní budovy občas stavebními úpravami měnily na obytné. Kromě toho Mirošovské kamenouhelné těžárstvo stavělo i kolonie domů a domků pro své zaměstnance v lokalitách Janov (Hory u Mirošova), Chylice a Čtrnáctka (obr. 2).

V 70. letech 19. století se dílčími dominantami stávaly šachetní budovy dvou mirošovských revírů, starší Margarette v Horách a Leopoldine (též Hlavní jáma) v lokalitě Na Dolinách. Výškově se uplatňovaly především věže důlních objektů, ať už převažující těžní či vodní (umístění důlních pump). K nim můžeme připočítat i řadu více či méně vysokých komínů kotelen, neboť mirošovské doly byly ze značné části vybaveny horizontálními parními stroji. Některé šachetní budovy byly velmi pěkně architektonicky provedené. Většina těchto objektů byla klasicistního, popř. secesního slohu, zděná z cihel. V Mirošově se příliš neuplatňoval kámen, byť ho zde byl v podobě výborně kamenicky opracovatelných arkóz dostatek. Ovšem Mirošov disponoval

Obr. 1. Mapa erariálneho kutacieho okrsku č. 1 Mirošov, 1847. Doprovodná dokumentace Muzea Středních Brd (dále DD MSB).

Obr. 2. Kolonie stajgrovských domků Čtrnáctka. Nahoře důl Číslo 14 v provozu. Od něj vpravo vede gravitační lanovka na mechanickou třídiřnu (vpravo dole). Kolem r. 1860. DD MSB.

i kvalitním ložiskem cihlářských hlín a místní cihelna dodávala velmi kvalitní cihly. Kámen se tak užíval jen do podezdívek a vrchní stavba měla často fasády zdobené bosáží provedenou v omítkách.

Příkladem byl důl Leopoldine v podobě secesní trojkřídlé budovy, jejíž střední křídlo tvořila jednopodlažní mohutná strojovna a kotelna s výraznou atikou nad vstupem a obě postranní křídla v podobě třípodlažní věže, jedna nad těžní, druhá nad vodní jámou. Strojovna, resp. kotelna byla připojená kouřovým kanálem k šestibokému komínu z režného zdiva s výškou o jedno podlaží převyšující věže (obr. 3).

Prostější byla budova staršího revírního dolu Margarete. Nad protáhlý jednopodlažní těžní barák vyčnívala nízká zděná věž, doplněná ještě dřevěnou věžovitou nástavbou výtažného patra. Objekt kotelny byl zakončený čtyřbokým komínem z režného zdiva. Zdobnost budovy byla minimální, nepočítáme-li mohutná obloukovitá okna věže nad horním nárazištěm (obr. 4).

Menší doly byly architektonicky prostější, spíše strohé, většinou jednopodlažní, příp. vybavené dřevěnými věžemi výtažných pater. Přesto i zde bylo možné se setkat alespoň s fasádami členěnými lizénami a podstřešními římsami. Z popsaného rámce se vymyká šachetní budova nejmladšího velkého dolu Mirošovského těžarstva, Gustav. Ten měl fasádu obloženou částečně bosovaným lomovým kamenem, střešní krytinu z plechu a dřevěnou nástavbu těžní věže. Stavebně zcela výjimečný byl objekt koksovny na Horách, což je ovšem dáno funkcí tohoto zařízení.

Těžba znamenala nejen výrazný zásah do zástavby jak v intravilánu, tak v extravilánu města, ale i podstatnou změnu tvářnosti krajiny celé Mirošovské kotliny. Městys změnil

svoji kulisu díky nové výškové dimenzi dobré třicíctky vysokých komínů u kotelen parních strojů. Ovšem přímo v krajině se uplatnily nové dominanty v podobě řady důlních odvalů s výsypkami popela a také liniové stavby železničních komunikací. V posledním případě byla postavena železniční trať Rokycany – Nezvěstice, ve své první fázi tzv. uhelná dráha Rokycany – Mirošov, vlastně uhelná vlečka s napojením na hlavní tah Praha – Plzeň. K ní pak náležela síť úzkokolejných koněpřežných vleček a gravitačních lanovek. Při hlavní jámě Leopoldine vzniklo seřazovací nádraží, odkud bylo vagónované uhlí a lupky expedováno ke spotřebitelům.

Změny zasáhly také do sítě vodních toků a vodních ploch. Skořický potok, hlavní vodoteč Mirošovské kotliny, byl regulován a byla na něm postavena řada přepadových stupňů. Úplně se změnila drobná vodoteč u lokality Na Dolinách (dříve též Trávníky), kde bylo narovnáno koryto, vybudovány dvě odkalovací nádrže uhelného prádla a od nich stoka do koryta Skořického potoka. Regulován byl i do té doby nevýznamný tok dnešního Příkosického potoka s nábrežními zdmi na jihu městského centra. Naproti tomu zcela byl vysušen nevelký rybník v lokalitě Ovčín (Wowčinský rybník), na jehož místě vznikl důl Friedrich a kolem něj obytná zástavba (lokality Dušičky a Draha).

Ještě před uhelnou těžbou byl terén zejména na severu extravilánu pozměněn soustavou lomů jednak na arkózu, jednak na železnou rudu i (drcené) kamenivo.

Obr. 3. Důl Leopoldine se skládkou a vagonováním uhlí. Kolem r. 1880. DD MSB.

Obr. 4. Důl Margarete s pilou. Kolem r. 1870. DD MSB.

Arkóza se povrchově těžila nejen v lokalitě Nad Planinou (W lomy) na severovýchodě při hranici s Hrádkem, ale i na severozápadě u návrší Vojtěch. Kámen, hlavně pro hrubé zdění a štěrky se bral i v lokalitě Holubí kout.

Velká změna potkala vlastní městské centrum. Rozsáhlá naves prozrazující na první pohled svůj tržní účel se změnila v náměstí, kde až na minimální zbytek zmizela původní dřevěná zástavba, nahrazená zděnými domy. Při středu jižní fronty náměstí vyrostla v sousedství kostela sv. Josefa i dvoupodlažní budova nové radnice s okrasným parčíkem s kamennou kašnou na straně odvrácené od náměstí.

Charakteristický byl pro „uhelnou dobu“ do té doby nebývalý rozvoj obchodu a služeb v podobě nejen krámů a krámků, ale celé řady restaurací, hospod a náleven a také řemeslných provozoven. Ty se koncentrovaly především podél dnešní Příkosické ulice, jež ale původně nesla příznačné jméno Živnostenská.

Městys byl zejména v poslední čtvrtině 19. století velmi živý, s rozsáhlou spolkovou činností a vytvořil nové industriální i sídelní centrum na severním předpolí Středních Brd. Genius loci typického hornického malého města byl na první pohled zřejmý. QED.

Postupný zánik genia loci hornického města Mirošova a co zůstalo do dnešních časů

V roce 1904 ukončil svoji činnost do té doby těžební hegemon, Mirošovské kamenouhelné těžarstvo. Těžba sice pokračovala (poslední důl byl uzavřen až v r. 1947), avšak v malém, v podobě paběrkování zbylých uhelných zásob. Zánik velkých dolů se rychle odrazil na poklesu počtu obyvatelstva, zhruba o tisícovku. S tím souvisel i rychlý pokles hospodářské prosperity, kterou následnické tzv. malodoly již nestačily podržet. Zbylé obyvatelstvo pak jednak našlo obživu v sousedních rozvíjejících se železárnách v Hrádku, jednak se vrátilo k tradiční zemědělské, nijak zvláště výnosné činnosti, k rovněž tradičním řemeslům a konečně ke zpracování dřeva na velké parní pile, jež využila část původních nadzemních objektů Hlavní jámy i na pile po objektu šachty Margarete. V krajině se tyčily rozsáhlé důlní odvaly, tj. haldy hlušiny a popela, koncentrované zejména na předpolí areálu Leopoldiny na severu města. Rovněž stále zely jámy po opuštěných lomech, z nichž zůstal v příležitostné činnosti pouze jediný v Holubím koutě. Současník zániku velkých dolů, geolog Cyrill rytíř Purkyně podotkl: *... obec utrpěla zánikem dolů, po nichž zbude jako památka spousta hald lupkových, bohudík alespoň břízami osázených, vedle jiných spíše smutných než utěšených památek.*

Již od počátku zastavení těžby na počátku 20. století docházelo ve tváři městyse i krajiny k výrazným změnám. Předně byly sneseny kolejnice na tratích všech úzkokolejek a zaniklo seřazovací nářadí u Leopoldiny (obr. 5). V současnosti z nich

Obr. 5. Vjezd vlečky (uhelné dráhy) do seřazovacího nádraží u šachty Leopoldine. Soukromá sbírka Karla Mařika.

Obr. 6. Panorama lokality Hory u Mirošova (Zastávka). Kolem r. 1870. DD MSB.

lze v terénu vidět pouze zbytky náspů, zářezy však rychle podlehly srovnání terénu. Seřazovací nádraží u uhelného skladu Leopoldiny se po zanesení drenáží stalo mokřinou, rychle zarůstající náletovou vegetací a dnes je rozezná jen opravdu cvičené oko.

Velké šachty rychle podléhaly zpětným záhozům a velmi často i demolicím budov pro těžbu i úpravu uhlí a čerpání důlních vod, včetně komínů. Zcela zmizely povrchové areály velkých i menších šachet. Potkalo to budovu Margarety, Číslo 2 a řady dalších menších dolů v lokalitě Hory, nazývané dnes Zastávka, což zcela pozměnilo panorama východní části Mirošova (obr. 6). Taktéž zmizely šachetní budovy poblíž centra městyse ve východní části dnešní Prokopově ulice, jakož i šachetní baráky nad oběma jámami dolu Franz-Joseph v Holubím koutě. Část zpravidla menších budov nad doly byla přestavěna na rodinné domy a domky, jako v případě Božího požehnání naproti dnešnímu vlakovému nádraží.

V krajině doznaly změny postupným rozebíráním haldy hlušiny, jejichž povrch byl s odchodem těžarstva rekultivován, především výsadbou bříz, borovic, smrků a modřínů.

Popsané změny byly počátkem proměny Mirošova z horního na čistě sídelní město s absencí významného průmyslu a prudkým úbytkem těžebních zařízení. Ovšem maximální úbytek nastal v průběhu poválečných let a trvá vlastně stále, do současnosti.

V šedesátých letech 20. století byly zdemolovány, resp. přestavěny poslední zbytky někdejší kotelny a strojovny Leopoldiny, přeměněné na základ velké zemědělské farmy, vč. odstřelu vysokého komína. Stejně tak zmizel i poslední průmyslový komín tyčící se nad zbytky pecí někdejší cihelny (obr. 7). Krásná vila postavená těžařstvem ve stylu art-deco naproti zámeckému špejcharu byla změněna na zdravotní středisko a získala novou, nečleněnou fasádu z břizolitu, čímž byl zcela potlačen její původní, specificky malebný ráz.

Devastace zbytků někdejšího typicky horního města pokračovala i po listopadové změně režimu. Zcela bezdůvodně byla zlikvidována kamenná kašna za radnicí, kde namísto někdejšího parčíku vznikla bezduchá prázdná plocha, na jejíž původní úpravu upomínají jedině vzrostlé, stárnoucí stromy. Zcela zbytečně byl zbourán někdejší tzv. Panský dům v prostorách farmy Příkosické zemědělské a. s., sloužící ještě koncem 80. let jako obytný. Předěšel jej v sousedství stojící taneční pavilon z hrázděného zdiva z dob provozu parní pily. Rozebrána byla velká část hald, na jejichž zbytcích dochází k nesmyslné, divoké těžbě dřeva. V 60. a 70. letech zcela zmizely dva jámové lomy na severu extravilánu v lokalitě u sv. Vojtěcha, zavezené v jednom případě dřevním odpadem z pily a kaly z úpravny vody, v druhém směsným komunálním odpadem. Etc., etc.

Dnes v Mirošově nalezneme pozůstatků někdejšího horního města jen opravdu málo. Město má dnes čistě sídelní charakter, který narušují toliko na první pohled moderní industriální ocelohaly železářského obchodního podniku.

Pozůstatky období největší slávy a rozkvětu Mirošova, jež nazýváme *dobou uhelnou*, jsou dnes rozpoznatelné vlastně jen znaleckému oku. Jediný skutečný areál, který si ponechal starý hornický ráz nalezneme až za hranicemi vnitřního města, při

Obr. 7. Ruiny mirošovské cihelny, 60. léta 20. století. DD MSB.

silnici Mirošov – Hrádek. Lokalita se jmenuje Čtrnáctka podle zaniklého dolu Číslo 14. Její někdejší šachetní barák si zcela dochoval svůj původní ráz, ač je již dlouhodobě využíván k bydlení (zprvu dokonce jako ubytovna, tzv. hornická kasárna), čp. 211. Byly pouze sneseny dvě věžové nástavby, jednak výtažného patra nad těžní jámou, jednak vodní věže. Přesto tyto zvýšené stavby zůstaly alespoň jako náznaky na jižním i severním křídle budovy, tvořené na středu nižším jednopodlažním objektem kotelny a strojovny (obr. 8). Zmizel ovšem původní komín stojící za východní stranou objektu. K budově přes nevelké nádvoří přiléhá starý odval hluchých černých břidlic, porostlý ještě stále mnohdy původní výsadbou bříz a další, především náletové zeleně. Díky soukromému vlastnictví doznala tato halda parkové úpravy. Z jejího zhlaví se pak táhne k jihu liniová stavba někdejšího náspu gravitační lanovky k dávno zaniklé mechanické třídírně výrubu. Násep je sledovatelný i přes pozemek zahrady č p. 690, jež tvoří vlastně nejhořejší domek někdejší kolonie Čtrnáctka, sestávající původně ze tří dvojdomků pro štajgry a dozorce, situované podlé silnice. Objekty domků ovšem doznaly značných moderních stavebních úprav. Při úpatí svahu na protější straně se zachoval i starý hornický hostinec, původně s kasinem a velkým sálem. Slouží dnes po rozsáhlé rekonstrukci a přístavbě řady zděných bungalovů původnímu účelu; je tu totiž restaurace a hotel *Na Statku*. Ovšem již sám název úplně stírá původní účel hornické hospody vystavěné téměř naproti někdejšímu dolu Leopoldine a přímo

Obr. 8. Letecký pohled na areál bývalého dolu Číslo 14 dnes. Foto autor.

proti bývalé *Rampě*, třídnírně za sucha, z níž zbyl toliko zbytek haldy hlušiny později přeměněný na sportovní střelnici. Přes to všechno lokalita Čtrnáctka jako jediná v celém Mirošově nepozbyla svého někdejšího horního charakteru a genius loci místa spojeného s uhelnou těžbu tu stále zůstává.

Podotkneme konečně, že na odvaly, kromě zbytků těch nejrozsáhlejších, totiž naproti restauraci Na Statku, narazíme i jinde, jak v extravilánu, tak v intravilánu. Působí zde jaksi podivně a nepatříčně, zcela zbavené původního kontextu situace. To je příklad odvalu dolu Gustav na Gustavce či Margarety a dalších menších dolů na Horách přes Skořický potok od nádraží.

Závěr

Dnešní město Mirošov téměř úplně změnilo svou tvář z industriální éry své největší prosperity v dějinách. Je zajímavé srovnat, jak se od sebe zcela odlišuje popis městysu za dob těžby na velkých dolech a již velmi krátce po jejím ukončení:

Jdouce od Rokycan k východu, octneme se asi po dvouhodinové cestě na temeni vrchu sv. Vojtěcha, kdež se nachází kostel sv. Jakuba se hřbitovem a opodál i socha sv. Vojtěcha. Mraky dýmu valícího se z vysokých komínů a vůkol se šířící dusný jeho zápach kalí požitek náš ve volné přírodě, napsal Karel V. Tuček v textu vydaném r. 1897;

Mirošov vrací se zvolna do svých starých poměrů. Časem tento koutek setře se sebe ještě příliš zřetelné sledy průmyslového místa, a pak opět vyniknou jeho přednosti scenerie, popisuje zas Cyrill rytíř Purkyně již krátce nato, v r. 1904.

Nejmarkantnější důkaz zániku genia loci hornického Mirošova pak přináší sama souvislá zástavba včetně vlastního centra. Náměstí vroubené domy, jež však již mnohdy různými úpravami a modernizacemi většinou ztratily svůj charakter výstavby z 19. století, odpovídá spíše baroknímu rázu, jenž mu dodává kostel sv. Josefa a hospodářský trakt mirošovského zámku i na první pohled barokní objekt bývalé restaurace *Na Zámecké* s typickou mansardovou střechou. Dojem je umocněn galerií barokních soch pod širým nebem, nejvýrazněji v západní části náměstí se sochou Piety před dochovanou roubenou podbrdskou chaloupkou. Raději nepočítejme se zcela rušivou, neorganicky včleněnou moderní budovou zdravotního střediska, postavenou zcela beze stylu...

Genius loci se tak v horizontu pouhého jednoho století zcela změnil. Chceme-li si jej připomenout, musíme zajít zhruba na kilometr vzdálenou Čtrnáctku. Ta je posledním ostrůvkem někdejšího hornického Mirošova. Je ke zvážení, zda by přeci jen nezasloužila nějakou, alespoň nejzákladnější formu ochrany v opatřeních městského územního plánu.

Vlastně jedinou, ač poměrně nenápadnou připomínkou časů horního města a zcela zaniklého genia loci je nedávno otevřená Naučná stezka s názvem „Za černým diamantem“.

Dejme na závěr ještě jednou slovo C. Purkyňovi, 1904: *Stichl čilý ruch, který dříve oživoval od světa takřka odříznutou kotlinu mirošovskou. Tu a tam spatříme ještě před nedávnem opuštěná díla a mnohý pamětník nedávných dob mirošovských pojmenuje nám ještě zákoutí, dnes úplně tichá, číslý neb jmény zašlých šachet uhelných.*

Literatura:

Dominik BRÁZDA, *Mirošov*, Praha 1891.

KOLEKTIV, *Západní Čechy*. Praha 1897.

Martin LANG, *Sága černého zlata pod Brdy*. MILPO Media, Praha 2004.

Martin LANG, *Barokní zámky. Příběhy a lidské osudy*. MAS Aktivios, Nezdice 2014.

Cyril PURKYŇĚ, *Mirošovská kamenouhelná pánev*, in.: *Hornické a hutnické listy, zvláštní otisk*, Praha 1914.

Zieglerové a sklárna v Holýšově

Josef Hais

Abstrakt

Zieglerové působili v oblasti Českého lesa a Šumavy. Z původní rodiny, která se živila zemědělstvím, se postupně stali nejvýznamnější skláři v regionu. Největší sklárny vybudovali Zieglerové ve Staňkově a v Holýšově. Holýšovská sklárna působila v letech 1897 až 1934. Patřila k největším provozům svého druhu v Rakousko – Uhersku. Sklárna v Holýšově měla zásadní vliv na rozvoj Holýšova.

Klíčová slova

sklárna, zrcadlové sklo, tabulové sklo, Holýšov, Osvračín, Ziegler, Ondřej Ziegler, Akciová společnost továren zrcadlového skla a uhelných dolů v Čechách, dříve Andreas Zieglers Sohn

Key words

glass factory, mirror glass, sheet glass, Holýšov, Osvračín, Ziegler, Ondřej Ziegler, The Corporation of Factories for Mirror Glass and Coal Mines in The Czech Republic, before known as Andreas Zieglers Sohn

Zieglerové¹⁶ pocházeli z obce Železná, která se nachází v Českém lese nedaleko od města Bělá nad Radbuzou. Jméno Ziegler můžeme v matrikách Železné nalézt již v zápisu z roku 1662¹⁷, od té doby se s tímto jménem setkáváme ve zdejších matrikách ještě dalších 200 let¹⁸. Zieglerové se původně v Železné živilo jako zemědělci. První dva příslušníci rodiny, kteří se začali zabývat sklářstvím, byli bratři Jan Wolfgang Ziegler a Augustin Ziegler. Oba dva se narodili v Železné, Jan Wolfgang v roce 1773 a Augustin v roce 1777. Stejně jako jejich otec Vavřinec Ziegler se sourozenci původně věnovali zemědělství.

¹⁶ V některých případech se můžeme setkat i s fonetickým přepisem jména Ziegler ve tvaru Zügler. Bedřich STIESS, *K dějinám šumavských a západočeských skláren*, in: Život Plzeňska 9 – 12, Plzeň 1951. s. 131.

¹⁷ Bedřich STIESS, *K dějinám šumavských a západočeských skláren*, in: Život Plzeňska 9 – 12, Plzeň 1951, s. 131.

¹⁸ Matriky v železné jsou dochovány od roku 1654.

Jan Wolfgang si začal přivydělávat dopravou sklářských výrobků z hutí v Českém lese do Norimberka. Vzhledem k poloze Železná je tato informace o povoznických aktivitách Jana Wolfganga, kterou zaznamenali roku 1890 zaměstnanci Josef a Augustin Wolnerovi do rukopisné kroniky firmy Ondřeje Zieglera, vysoce pravděpodobná. Díky těmto obchodním aktivitám se Jan Wolfgang seznámil s řadou pracovníků, kteří se zabývali prodejem a výrobou skla. Na podnět norimberského kupce Beera se Jan Wolfgang rozhodl podnikat v oblasti sklářství. Roku 1812 najal Křížovou huť, roku 1817 Janskou huť a roku 1819 Františkovu huť. Z počátku spolupracoval Jan Wolfgang s Ondřejem Penlem.¹⁹

Františkova huť²⁰ se stala pro příslušníky rodiny Zieglerů jakýmsi učilištěm. Mladí skláři z této rodiny se ve Františkově huti seznamovali se základními technikami a vědomostmi, které potřebovali pro působení ve sklárnách. Františkova huť měla v době, kdy ji přebírali Zieglerové, šedesátiletou tradici ve výrobě zrcadlových skel. Ve Františkově huti byla provozována sklárna již od roku 1696. Sklárna byla založena skelmistrem Janem Jiřím Nachtmanem. Vyráběly se zde pateříky a skleněné pupky. Zieglerové měli tuto huť v nájmu až do roku 1846, kdy ji převzali bratři Blochové z Mutěnána²¹. V držení této rodiny zůstala huť až do roku 1898, kdy byla zrušena.

Podniky Zieglerů byly do 70. let 19. století soustředěny na Šumavě a v Českém lese, kde byl předpoklad jejich bezproblémové existence. Tímto předpokladem byla dostatečná zásoba dřeva. Až později se muselo sklářství pro nedostatek dřeva přeorientovat na topení uhlím. Hutě se tak musely stěhovat do blízkosti železnice nebo blízkosti dolů. To byl také důvod vybudování největších továren na sklo, které Zieglerové vlastnili. Jednalo se o sklárny ve Staňkově a v Holýšově.

Nejvýznamnější hutě, které rodina Zieglerů založila, byly tedy ve vlastnictví Ondřeje Zieglera. Ondřej Ziegler se narodil v roce 1796 v obci Železná. Nejdříve se spolu s otcem zabýval povoznictvím. Kolem roku 1817 najal otec pro Ondřeje Zieglera Janskou Huť. Dne 22. dubna 1822 se Ondřej Ziegler oženil s Kateřinou Šípovou²² a je již v roce 1825 uváděn jako skelmistr v Janské huti. Ondřej Ziegler měl pouze základní vzdělání. V jeho dovednostech ho musel doučovat jeho účetní, kterého přijal na Janskou huť. Tyto nedostatky ovšem plně nahrazovaly jeho znalosti sklářského řemesla a jeho aktivní podíl na práci v samotné huti. Jeho energičnost a pracovitost byla základem pozdějších úspěchů, kterých dosáhl ve svých sklářských hutích.

¹⁹ Ondřej Penl nebo také Pöhl, narozený v roce 1769 v Železná, byl kmotrem tří synů Jana Wolfganga.

²⁰ Františkova huť, Franzbrunnhütte, u Poběžovic, bývalé panství Mutěnána.

²¹ Zdeněk PROCHÁZKA, *Sklářství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku*, Domažlice 2009, s. 287.

²² Kateřina Schipp, byla dcerou Jakuba Schippa (Šípa) měšťana a hostinského ve Stodě.

Můžeme zde napsat, že se Ondřej Ziegler ze skromných počátků vypracoval během velmi krátké doby do téměř monopolního postavení ve sklářském průmyslu. Povahu Ondřeje Zieglera nám nastiňuje několik dopisů, které se dochovaly v korespondenci Františka Kreysa ve Staňkově.²³

Zisk investoval Ondřej Ziegler především do nemovitostí, které by později mohl další činností přeměnit v zisk. Takové uvažování bylo pro Ondřeje Zieglera typické. V 60. letech 19. století podnikal Ondřej Ziegler ve čtyřech hutích a v několika zušlechťovacích závodech.²⁴ Z hutí měl v nájmu Janskou Huť u Hostouně, Pec u Domažlic, Žofinu huť u Domažlic a Novou Hůrku u Hartmanic. K těmto hutím přibýly postupem času další. Na rozvoji rodinného podnikání se rovněž podílel syn Ondřeje Zieglera Josef Ziegler. Ze všech podniků sklářské rodiny Zieglerů dosáhly největších úspěchů hutě provozované Ondřejem Zieglerem a později také hutě ve Staňkově a v Holýšově.

Lesní bohatství Šumavy a Českého lesa, na které byly sklárny odkázány, bylo kolem 60. let 19. století téměř vyčerpáno. A dovoz uhlí byl do těchto odlehlých končin vzhledem k nedostatečným komunikacím obtížný a nákladný. Tak se začínají sklářské podniky stěhovat do blízkosti železnice nebo uhelných dolů. Do tohoto období také spadá založení skláren ve Vytůni (1864) a ve Staňkově (1868). Sklárna ve Staňkově se stává jedním z největších podniků, který Zieglerové budují. Huť ve Vytůni u Přeštic byla založena v letech 1863–1864. Byla vybudována přestavbou staré huti na tavení zinkové rudy, kterou již roku 1850 zakoupil Ondřej Ziegler. Zde bylo jako v jednom z prvních podniků firmy používáno k topení uhlí. Uhlí pocházelo z vlastního dolu, který byl s továrnou spojen asi 600 m dlouhou úzkokolejnou drahou.

Pro nedostatek odborných pracovních sil, který nastal kolem roku 1875, se majitel Josef Ziegler rozhodl učinit pokus, aby mohl lít alespoň větší druhy tzv. tenkých coulových skel. Pokusy byly prováděny roku 1875 ve Vytůni. Byly zde pro tyto postupy pořízeny druhá pec a chladicí pec. Tyto pokusy se však nezdařily a sklo se v chladicích pecích křivilo. Bylo tak znemožněno další broušení skla. Pokusná pec byla v provozu od března 1875 do května 1876. Pak bylo přikročeno pouze k lítí žlábkovaného střešního skla, po krátké době byly obě pece dány mimo provoz. Z počátku byla v této huti vyráběna foukaná zrcadlová skla. Po zastavení provozu, který byl zahájen opět roku 1881, bylo přikročeno ke stejné výrobě a při ní vytůňský podnik zůstal i po rozšíření roku 1885 až do roku 1922, kdy byla v huti následkem krize po I. světové válce práce zastavena.

²³ Státní okresní archiv Domažlice, Fond Kreysa, karton 14.

²⁴ Bedřich STIESS, *K dějinám šumavských a západočeských skláren*, in: *Život Plzeňska 9 –12*, Plzeň 1951. s. 160. Do těchto zušlechťovacích závodů patřily především brusírny, leštírny, facetovny atd.

*Obr. 1. Lanovka na Vytůni. Touto lanovkou se do továrny v Holýšově dopravovalo uhlí.
Fotografie: Zimmermann.*

Hutě Ondřeje Zieglera byly do roku 1868 zařízeny výhradně na výrobu foukaného zrcadlového skla i zrcadel všech druhů, které dosáhly světového věhlasu. Svými vysoce kvalitními a vyhledávanými výrobky ovládla firma vývozní středisko ve Fürthu v Bavorsku. Vyvážela zrcadla do Itálie, k tomu bylo použito služeb pobočného závodů ve Vídni, který založil Ondřej Ziegler pro své podniky již roku 1842. Ovšem firma se potýkala s velkou konkurencí belgických a francouzských skláren, které dodávaly na trh zrcadlové sklo. Foukané zrcadlové sklo z továren Zieglerů bylo velice kvalitní, ale cenově nemohlo zahraničním výrobkům konkurovat. Bylo proto nutné pokusit se o zavedení výroby litého zrcadlového skla. Roku 1860 se Josef Ziegler rozhodl pro výstavbu nového podniku ve Staňkově. Učinil tak na pozemcích, které roku 1860 zakoupil jeho otec Ondřej. Je ovšem zajímavé, že Ondřej Ziegler svého syna od tohoto kroku ve výrobě zrazoval. Měl na paměti ještě neblahé konce svého příbuzného Petra Zieglera, který byl v té době ještě na živu. Petr Ziegler se také pokoušel o výrobu litého zrcadlového skla. Bohužel se mu nepodařilo svůj podnikatelský záměr zdárně dokončit. Ač patřil Petr Ziegler po určitou dobu k významným sklářským podnikatelům, v roce 1865 jeho podnikání skončilo neúspěchem.²⁵

Ondřej Ziegler se roku 1862 vzdal vedení svých podniků a odebral se na svůj statek do Osvračína, kde roku 1875 zemřel. Správu na rodinným podnikem pak převzal jeho

²⁵ Jitka LNĚNIČKOVÁ, *Příběhy šumavských sklářů*, Plzeň 2011, s. 118.

jediný syn Josef Ziegler a dosavadní znění firmy bylo proto roku 1869 změněno na Ondřej Ziegler a syn. Josef se roku 1861 oženil v Karlových Varech s Annou, dcerou lékárníka Jiřího Bechera. Anna zemřela až v roce 1924 ve věku 85 let. Přežila tak svého manžela o 47 let.

Josef tak uskutečnil svůj plána a nechal postavit novou slévárnu skla ve Staňkově. Tento podnik měl velký význam pro západočeskou průmyslovou oblast, ale měl význam i pro celé Rakousko-Uhersko. Je ovšem nutné vzít v potaz, že mimo iniciativy a snahy zakladatele i jeho finančních možností zde byly dány předem dvě značné výhody. Jednalo se o bezprostřední blízkost železnice a o uhlí z vlastních zdrojů v dolech na Vytůni. Podnik byl velice moderně zařízen, měl k dispozici 40 chladících pecí, pece k pálení, dvě velké leštírny litého skla, brusírny a zařízení k pokládání zrcadel.

Josef Ziegler bydlel, stejně jako kdysi jeho otec, na Žofině huti. Dohlížel na dvě ostatní huti ve Vytůni a ve Staňkově. To ovšem nezůstalo bez vlivu na jeho zdravotní stav, obzvláště když cesty po svých podnicích konal každý týden celou řadu let. Josef Ziegler zemřel mladý v roce 1877. Po jeho smrti vedl správu jeho závodů za nezletilé syny Ondřeje (nar. 1862) a Alfreda (nar. 1863) jeho bratranec Antonín Ziegler z Lískové, šéf závodů sesterské firmy Jana Antonína Zieglera, který byl jmenován jejich poručníkem. Správu podniků svého bratra vykonával do roku 1886, kdy byl Ondřej Ziegler prohlášen zletilým, když rok předtím nastoupil do firmy svého otce. Roku 1888 rozšířil Ondřej Ziegler provoz staňkovské sklárny a rok na to tam dal zavést elektrické osvětlení, opatřil nový parní stroj a postavil nové zařízení k pokládání zrcadel. V roce 1890 stoupla roční výroba litého zrcadlového skla na 40 000 m². Samotný tovární komplex ve Staňkově se skládal z osmi budov provozoven a dvou obytných budov. Výrobky staňkovské sklárny byly vyváženy do celého světa. Roku 1900 činila roční výroba již 3 050 tun a bylo zde zaměstnáno 516 osob.

Historická existence podniků založených Ondřejem Zieglerem, resp. později jeho synem Josefem jako samostatný celek byla vlastně ukončena v okamžiku, kdy byly připojeny k belgickému kartelu. Stalo se tak notářskou smlouvou zachovanou v ověřeném opisu, uzavřenou 12. března 1897 v Bruselu, podle které byly podniky zakoupeny nově vytvořenou společností „Société anonyme des glaciers et charbonnages des Bohême (ancienne firme Andreas Ziegler's Sohn)“, v překladu Akciová společnost továren zrcadlového skla a uhelných dolů (dříve Ondřej Ziegler a syn) a s hlavním sídlem ve Staňkově a pobočným závodem ve Vídni. Nové společnosti byly prodány veškeré sklářské podniky rodiny Zieglerů se zušlechťovacími závody, uhelnými doly, nemovitostmi, uhelnými doly atd. za částku 750 000 rakouských zlatých. Kupní hodnota byla vyplacena bratrům Ondřejovi a Alfrédu Zieglerovi, který již do nové společnosti nevstoupil.

Plán k připojení podniků k belgickému kartelu byl prací Ondřeje Zieglera, který před rokem 1885 získal jako volontér mnohé zkušenosti a poznatky v belgických a německých sklárnách. Konjunktura byla v té době příznivá, výrobky staňkovské sklárny dosáhly jakostní výše Belgie a Německa. V 90. letech 19. století omezila společnost na nejmenší míru dovoz cizích výrobků a opanovali tak skoro monopolně domácí trh. Zvýšená výrobní kapacita závodů ve Staňkově a Výtůni vyžadovala ovšem další nové investice. Ondřej Ziegler se domníval, že bude nejlépe, když své podniky připojí k právě již zmíněnému belgickému kartelu. Jak se ale později ukázalo, nebyl to šťastný krok. Ondřej sice zůstal po ustanovení nové společnosti centrálním ředitelem, ale ve skutečnosti byl bez jakéhokoliv vlivu na závažná rozhodnutí ve společnosti. Nová společnost hodlal staňkovskou sklárnu rozšířit a zmodernizovat. Nemohla však k tomu získat v místě dostatečný stavební prostor a narazila při svých snahách na odpor konzistoře. Staňkovská farnost neprodala firmě pozemky pro výstavbu nového podniku. Po delším rozhodování byl tedy nový podnik vystavěn v nedalekém Holýšově. Položení základního kamene k novému podniku v Holýšově bylo provedeno v roce 1897 a první lití skla se konalo 28. února 1899.

Sklářský rod Zieglerů se tak dostal až na samou podnikatelskou špičku ve sklářském oboru. Přímou vazbu na Holýšov a Staňkov měl tedy Ondřej Ziegler (1796 – 1875). A také především pak jeho syn Josef (1838 – 1877) a dva vnuci Ondřej (1862 – 1937) a Alfréd (1864 – 1932). Jako majitelé firmy „Andreas Ziegler’s Sohn“ pak stáli u vzniku velkolepé průmyslové sklárny na tabulové sklo v Holýšově, která nesla název „Société anonyme des glaceries et charbonnages des Bohême (ancienne firme Andreas Ziegler’s Sohn)“ v překladu „Akciová společnost továren zrcadlového skla a uhelných dolů v Čechách (dříve Andrea Ziegler’s Sohn)“. Především blízkost zdrojů uhlí v místní kamenouhelné výtůňské pánvi a existence železnice dávala dobrý předpoklad pro budoucí rozvoj jejich podnikání. Je dochován dopis firmy Andreas Ziegler’s Sohn úřadu v Horšovském Týně, kde se omlouvají, že z důvodu blízkosti výtůňského uhelného dolu se rozhodli sklárnu vystavit ne v Horšovském Týně, ale v Holýšově. Do Holýšovské sklárny bylo uhlí dopravováno z Výtůně sedm kilometrů dlouhou lanovkou z dolu Ondřej, která byla v provozu od roku 1904 do roku 1925.

Výstavba samotné sklárny začala v roce 1897. Vlastní stavbu navrhl architekt Rudolf Štech společně se stavitelem Paškem. Celkový rozsah vlastní stavby bez komunikací, správních budov a okolních prostor zabíral plochu 114 x 250 metrů, o něco menší než byla rozloha tehdy zastavěných ploch obce Holýšov. V roce 1899 byl zahájen provoz a sklárna se stala jedinou svého druhu co do velikosti v Rakousku - Uhersku. Pracovalo zde 850 – 900 pracovníků.²⁶ Před zahájením výroby přijelo z Belgie do Holýšova ještě dvanáct odborných dělníků s rodinami, aby zajistili plynulý náběh

²⁶ Petr KUNDRATA, *Holýšovská sklárna*, Domažlice 2009, s. 6.

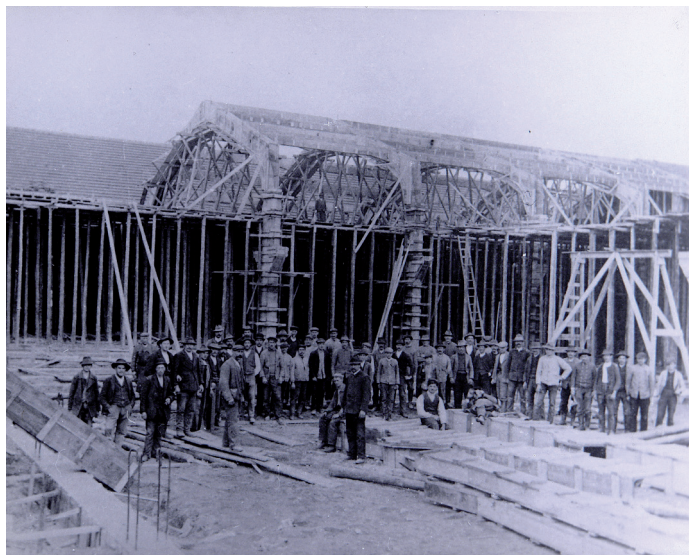

Obr. 2. Roky 1900-1910, pohled na sklárnu a strojovnu lanovky, Fotografie: Západočeské muzeum.

výroby. Zpočátku sklárna vyráběla 150 vagonů skla, později kolem 1 000 vagonů skla ročně, což prezentuje cca 10 000 tun skla. Tabule zrcadlových skel dosahovaly tloušťky až 40 mm a maximální rozměry tabulí byly 8 x 4 m. Výrobky se vyvážely do celé Evropy a Ameriky. Růst výroby a obchodní úspěchy pomohly rychlému rozvoji obce. Ze zemědělské nevýznamné obce se stalo důležité průmyslové centrum pro široké okolí.

Období I. sv. války znamenalo významný pokles výroby. Sklárna pracovala pod vojenským vedením. Po válce byl sortiment sklárny rozšířen o speciální mramorové sklo v bílé a černé barvě, barevné obkládací stavební sklo a bezpečnostní sklo pro automobily a autobusy. Od roku 1930 se začíná projevovat nastupující hospodářská krize. A jak je uvedeno v sokolské kronice z let 1927–1938: „... podnik tolik roků dobře prosperující byl v konečné dráze svého trvání uzavřen, a předně a úmyslně zahraničním kapitálem belgickým a francouzským. V prvé řadě pak ve prospěch říšského příslušníka Němce Weinmanna, jemuž šlo v prvé řadě o stroj posledních vymožeností technických - Bicheroux - na výrobu litého zrcadlového skla, který chtěl získati pro svůj nepatrný sklářský podnik ve Světci – Chotějovicích u Teplic.“ V květnu 1934 se konal mohutný protestní projev občanů v Holýšově, na kterém se shromáždilo pod vedením předsedy sklářského dělnictva Josefa Štáhla téměř 2 000 lidí.²⁷ Definitivně byl provoz zastaven po 38 letech v listopadu 1934. Zastavení provozu znamenalo pro Holýšov a jeho okolí opravdovou sociální katastrofu.

²⁷ Petr KUNDRATA, *Holýšovská sklárna*, Domažlice 2009, s. 15.

Obr. 3. Sklárna v Holýšově. Výstavba haly. Neznámý rok pořízení. Fotografie: SOA Plzeň.

Obr. 4. Přípravu tabule skla pro další fázi broušení a leštění provádělo 12 až 14 zkušených pracovníků. Fotografie: Městský úřad Holýšov.

Všeobecná krize let 1929 – 1933 zasáhla tedy jak podnik ve Staňkově tak i v Holýšově. Ve Staňkově byl provoz zastaven v roce 1932 a v Holýšově o dva roky později. Zánik této továrny byl způsoben Weinmannovým koncernem, který vybudoval novou, stejně moderní sklárnu ve Světci u Duchcova, v těsné blízkosti vlastních hnědouhelných dolů, kdežto uhelná základna Holýšova byla již vyčerpána. O existenci holýšovské sklárny bylo roku 1934 několikrát jednáno na různých ministerstvech, ale správní rada společnosti, složená převážně z cizinců, trvala na zastavení výroby, ač bylo do továrny v roce 1930 investováno 13 milionů korun na zdokonalení technického zařízení a vybavení. Podle ústního podání projevil Ondřej Ziegler snahu udržet podniky ve Staňkově a v Holýšově. Ta však nestačila na rozhodovací pravomoci technických a obchodních ředitelů. Uzavření obou skláren se stalo skutečností a přineslo do regionu spoustu sociálních problémů.

Rodina Zieglerů vlastnila od roku 1841 zámecký statek Osvračín nedaleko Staňkova, který koupila za 84 000 zlatých. V držení rodu byl až do roku 1945.²⁸

Poslední z generace sklářů Zieglerů, Ondřej, zemřel roku 1937. Nekrolog v plzeňské „Nové době“ z 13. června 1937 píše, že ač byl Němec, byl v čistě českém kraji velmi oblíbený a vážený, čemuž nasvědčuje velká účast obyvatel všech sociálních vrstev na jeho pohřbu. Ondřej Ziegler tak uzavírá jako poslední tradici rodiny, která se po tři generace věnovala sklářství v oblasti Šumavy a Českého lesa.

²⁸ Jana RADĚJOVÁ, *Osvračín*, Plzeň 2014, s. 58.

Zaniklé vesnice u vodní nádrže Žlutice

Martin Váňa

Abstrakt

Vesnice Skoky, Mlýňany a Dolánky na Žluticku (okr. Karlovy Vary) zasáhl po druhé světové válce odsun veškerého jejich původního obyvatelstva. Tyto vsi se sice podařilo částečně dosídlit, v roce 1968 je však potkal definitivní zánik způsobený výstavbou vodní nádrže Žlutice. Dolánky byly touto nádrží zcela zaplaveny. Zbylých dvou vesnic se břehy nádrže dotkly jen částečně, obě však musely ustoupit ohrazenému pásmu pro pitnou vodu. V roce 2013 v Mlýňanech a Skocích probíhal nedestruktivní archeologický průzkum. Tento článek shrnuje historii zaniklých vesnic a výsledky tohoto průzkumu.

Klíčová slova

recentní archeologie – vodní nádrž – zaniklá vesnice – Žluticko – poutní místo

Key words

archaeology of contemporary past – water reservoir – deserted village – Žluticko – place of pilgrimage

Úvod

Vodní nádrž Žlutice se nachází 3 km východně od stejnojmenného města na horním toku řeky Střely. Výstavba tohoto vodního díla probíhala v letech 1965–1968 a jejím hlavním účelem je produkce pitné vody²⁹. Vznik žlutické nádrže měl mimořádný dopad na podobu místní krajiny, která již pár let před tím utrpěla velkou ránu v podobě odsunu zdejšího německého obyvatelstva. Vodní nádrž zaplavila území o rozloze 150 ha, zpretrhala místní síť silnic a cest a v neposlední řadě také zapříčinila zánik pěti mlýnů a tří vesnic. Právě těmto třem zaniklým sídlům je věnována tato studie.

Nejmenší ze zaniklých vsí Dolánky skončila celá na dně žlutické nádrže. O něco větší Mlýňany sice přehradní jezero zaplavilo zhruba jen z jedné třetiny, i zbytek vsi však podlehl zániku. Pozůstatky poslední z vesnic Skoky se dnes nachází 700 m od břehu nádrže, i Skoky ale musely zaniknout kvůli ohrazenému pásmu pro pitnou vodu.

²⁹ Vojtěch BROŽA et al., *Přehrady Čech, Moravy a Slezska*, Liberec 2005, s. 117.

Na přelomu let 2012 a 2013 v zaniklých vsích na žlutické nádrži probíhal nedestruktivní archeologický průzkum, který byl publikován v diplomové práci autora³⁰. Výzkumu Dolánek sice zabránilo jejich trvalé zaplavení, celý intravilán Skoků a nezaplavená část Mlýňnan však byla terénnímu výzkumu přístupná. Vlivem dlouhotrvajícího sucha v době výzkumu navíc poklesla voda v nádrži natolik, že odhalila i tu část Mlýňnan, která po většinu doby zůstává pod vodní hladinou. Historii zaniklých vesnic a výsledky výzkumu shrnují následující kapitoly.

Dolánky

Dolánky se nacházely na levém břehu řeky Střely přibližně 500 m proti proudu od místa, kde dnes stojí přehrada žlutické nádrže. V roce 1930 byla tato ves osadou nedaleké obce Verušice a v sedmi domech zde žilo 38 obyvatel německé národnosti³¹. Po napuštění nádrže se celá ves octla zhruba 20 m pod vodní hladinou.

Mlýňnany

Mlýňnany se nacházely na pravém břehu řeky Střely asi 2,5 km od Dolánek. Dnes bychom tuto zaniklou ves našli v lesích na břehu přehradního jezera na dohled od místa, kde se Střela vlévá do nádrže.

První zmínka o Mlýňnanech pochází z roku 1357, kdy byla tato ves rozdělena na několik statků, jež si mezi sebe rozdělili zemani Racek a Střech. Další záznam pochází z roku 1405, kdy zde seděl Racek z Mostce³². Od roku 1417 je zde doložena tvrz, kterou až do roku 1437 vlastnil Odolen z Oráčova. Jeho potomek Jan z Oráčova tuto tvrz roku 1452 prodal městu Žlutice. Zbytek vsi přešel do vlastnictví města roku 1467, kdy Jan z Ejstebna prodal místní statek žlutickému špitálu³³.

Mlýňnany se tak staly jedním z nejdůležitějších městských statků. Nejvyšší výnosy městu proudivly ze zdejších mlýnů, především z Havlova mlýna, jenž Žlutice koupily po roce 1610 od rytíře Jana Jáchyma z Ratiboře. Tento mlýn byl pravděpodobně situován v poloze bývalé mlýňanské tvrze, což lze vyvozovat z velkého množství privilegií, které tomuto mlýnu náležely. Havlův mlýn stával u řeky Střely na severním okraji vsi a bezezbytku zanikl v polovině 19. století³⁴.

³⁰ Martin VÁŇA, *Archeologie vesnic zaniklých ve 20. století: Vesnice postižené vznikem vodních nádrží*, diplomová práce na Katedře archeologie ZČU, Plzeň 2013.

³¹ KOLEKTIV, *Statistický lexikon obcí v zemi České. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zak. a nař.*, Praha 1934, s. 407.

³² August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha 1998, s. 613.

³³ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, Díl třináctý Plzeňsko a Loketsko*, Praha 1905, s. 211.

³⁴ Miloslav BĚLOHLÁVEK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Západní Čechy*, Praha 1985, s. 215.

Obr. 1. Relikty domů v zaniklé vsi Mlýňany, které na břehu přehradní nádrže vytvářejí malé poloostrovy (foto Lukáš Funk 2013).

Berní rula v Mlýňanech uvádí k roku 1654 6 sedláků a 2 chalupníky, dohromady s 205 strychy³⁵.

Do života Mlýňan vstoupil i válečný konflikt. V roce 1742 okolím prošla čtrnáctitisícová francouzská armáda. Jeden z hladových Francouzů měl podle kroniky místní hostinské přiložit k hrudi pistolí a dožadovat se od ní jídla³⁶.

Podle posledního prvorepublikového sčítání lidu z roku 1930 se zde nacházelo 27 domů, v nichž žilo 120 obyvatel čistě německé národnosti. Ti byli po válce shromážděni v okresním odsunovém středisku ve Žluticích a do 21. října 1946 odsunuti do americké okupační zóny Německa³⁷. Vesnici se již nepodařilo plně dosídlit. Cenzus z roku 1950 uvádí pouze 37 obyvatel a v roce 1961 dokonce jen 17. Po válce navíc klesl počet domů na 23³⁸. Jak již bylo řečeno, Mlýňany zcela zanikly s výstavbou vodní nádrže Žlutice a dnes se nacházejí v I. zóně ochranného pásma pitné vody.

³⁵ Marie LIŠKOVÁ, *Berní rula, Sv. 32 Kraj Zatecký 2. díl*, Praha 1954, s. 469.

³⁶ Karl FLEIŠNER, *Dějiny města Žlutice v chronologickém podání*, Žlutice 2012, s. 51.

³⁷ Jiří SVOBODA, *Žluticko z nedávné minulosti*, Žlutice 2008, s. 24n.

³⁸ KOLEKTIV, *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1985-1970*, Díl I. Svazek 1. Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí v letech 1985-1970 podle správního členění k 1. lednu 1972, Praha 1978, s. 361.

Během terénního výzkumu bylo nalezeno 19 reliktních zaniklých staveb, které nesou známky bourání těžkou technikou. Šest z nich mělo dodnes zachované sklepení. Tyto relikty se projevují jako haldy stavební suti, v nichž je občas pozorovatelný půdorys a vnitřní členění původní stavby. Na šesti objektech se navíc zachovaly zbytky integrovaného zdiva. Mimořádně zajímavě se projevují relikty nacházející se na samém břehu přehradního jezera. Ty zde tvoří malé poloostrovy ve tvaru původních staveb (Obr. 1).

Jak již bylo řečeno dříve, výzkum probíhal za snížené hladiny v nádrži, čímž došlo k odhalení dalších deseti reliktních zbořených staveb (Obr. 2), které se za běžných okolností nalézají pod vodou. Kromě toho úbytek vody v nádrži odkryl zaniklé stromořadí (Obr. 3.), jež vedlo z jádra vesnice k jedné solitérně stojící stavbě. Z této aleje, kterou najdeme na mnohých starých mapách nebo na leteckých snímcích z 50. let, se dnes zachovaly jen pařezy, které jsou však díky téměř nepřetržitému umístění pod vodou dobře zakonzervovány. Z movitých nálezů se na lokalitě našlo především velké množství zlomků keramiky (zvláště polokameniny se zemitou glazurou), ale také kovové zemědělské nástroje, dámská kožená bota nebo plastové telefonní sluchátko.

Obr. 2. Relikt domu v zaniklé vsi Mlýňany (foto Lukáš Funk 2013).

Obr. 3. Zaniklé stromořadí ve vsi Mlýňany (foto Lukáš Funk 2013).

Skoky

Zaniklé Skoky se nachází v pramenné pánvi bezejmenného potoka, který je jedním z levých přítoků řeky Střely. Zástavba vsi se rozkládala na relativně prudkých svazích pramenného údolí, čemuž se přizpůsobovalo zakládání staveb, které kvůli nerovnosti terénu musely stát na několika uměle vytvořených terasách.

První zmínka o Skokách pochází z roku 1518³⁹, kdy Egidius ze Štampachu věnoval tuto ves spolu se třemi dvory v Teleči své manželce Uršule. Na počátku 17. století patřily Skoky k faře v Údrči, která byla protestantská. Situace se změnila roku 1623, kdy údrčský statek zakoupil protireformační komisař Severin Thalo z Horštejna, jenž zdejší obyvatelstvo navrátil ke katolické víře. Pravděpodobně v této době byly Skoky přifařeny k žlutické faře⁴⁰. Podle Berní ruly bylo ve Skokách k roku 1654 7 sedláků se 115 strychy⁴¹.

Až do roku 1717 ve Skokách nestál žádný svatostánek a místní obyvatelé byli nuceni docházet na bohoslužby do šest kilometrů vzdálených Žlutic. Proto tepelský

³⁹ A. SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 804.

⁴⁰ Jiří SCHIERL, *Skoky dříve též Mariánské Skoky*, <http://www.skoky.eu/clanky/genius-loci/dejiny-a-soucasnost-skoku> (1. prosince 2015).

⁴¹ Marie LIŠKOVÁ, *Berní rula, Sv. 32 Kraj Zatecký 1. díl*, Praha 1954, s. 72.

premonstrát a žlutický děkan páter Johannes Rick požádal místní sedláky o příspěvení deseti zlatých na stavbu kaple. Částku uhradil pouze sedlák Adam Lienert, který se později sám ujal realizace stavby. Původní kaple ve Skokách měla podobu zděné, klenuté stavby se dvěma okny, střechou krytou šindelem a s malou věžičkou se zvonkem. Svatostánek byl zasvěcená Panně Marii Pasovské, jejíž obraz, který zhotovil toužimský malíř Johan Wolfgang Richter, byl umístěn uvnitř kaple⁴². Tomuto obrazu začalo být přisuzováno několik vykonaných zázraků, což do Skoků přivedlo stovky a později i tisíce poutníků ze širokého okolí. V roce 1732 přijela do Skoků komise pražského arcibiskupství, která zde provedla vyšetření zázraků, v rámci kterého vyslechla stavitele kaple Lienerta a 18 poutníků. Projednávané zázraky se většinou týkaly náhlého uzdravení prosících (např. ze slepoty, od pohmožděnin nebo omrzlin), bylo však mezi nimi i uchránění obilí před krupobitím, odpuštění platu za dříví a uzdravení chromého koně⁴³. Díky výsledkům vyšetřování bylo v kapli ve Skokách povoleno sloužit mše svaté. Od té doby stoupal počet účastníků poutí (během roku 1736 Skoky navštívilo dokonce 29 350 poutníků). V letech 1736–1738 zde proběhla stavba monumentálního barokního kostela Navštívení Panny Marie se dvěma věžemi, jenž ve vsi stojí dosud. Pojem „Panenka Skákavá“ má původ právě na tomto poutním místě⁴⁴.

Tradice mariánských poutí přispěla k rozvoji této vesnice. Na konci druhé světové války se zde nacházelo 28 domů s 31 domácností, dva hostince, fara, škola a obchod. V obci působil sbor dobrovolných hasičů a Svaz venkovské mládeže. V té době zde žilo 134 obyvatel výhradně

Obr. 4. Kostel Navštívení Panny Marie v zaniklé vsi Skoky (foto autor 2013).

⁴² J. FIALA, *K počátkům poutního místa Skoky*, in: M. Augustin (ed.), *Historický sborník Karlovarska IX*, Karlovy Vary 2003, s. 73.

⁴³ *Tamtéž*, s. 74n.

⁴⁴ Luděk KRČMÁŘ – Jan SOUKUP, *Ohrožené kostely, Příběhy staveb, které už brzy nemusí být*, Plzeň 2008, s. 93.

Obr. 5. Hřbitov v zaniklé vsi Skoky (foto autor 2013).

německé národnosti, kteří byli podobně jako obyvatelé Mlýňan vysídleni skrze odsunové středisko ve Žluticích. Obec se nikdy nepodařilo plně dosídlit a počet zdejších obyvatel neustále klesal. V roce 1950 je zde uváděno 43 byvatel, roku 1961 už jen 16⁴⁵. Během výstavby vodní nádrže byli zbývající obyvatelé Skok přestěhováni do okolních vsí s výjimkou jedné ženy, která zde odříznuta od elektriny a inženýrských sítí žila až do roku 1982. Ještě v roce 1968 proběhla ve Skokách demolice budov, které byl ušetřen jen kostel, hřbitov, jedna stodola a hostinec čp. 21⁴⁶ (Obr. 4-6).

Po sametové revoluci došlo k obnově poutních tradic. O kostel a jeho okolí začalo pečovat občanské sdružení Rytmika ze Šumperka spolu se sdružením Ackermann-Gemeinde. Od roku 2006 se k nim přidalo občanské sdružení Pod střechou z Toužimi a kanonie tepelských premonstrátů, kteří opravují střechu a interiéry kostela poškozeného návštěvami vandalů a zlodějů kovu. Kromě tradičních poutí se dnes ve Skokách konají také koncerty a jiné kulturní akce. Kostel navštívení Panny Marie je navíc po celé léto přístupný veřejnosti formou komentovaných prohlídek. Skoky se tak pomalu začínají vzpamatovávat z otřesů, ke kterým zde během 20. století došlo⁴⁷.

⁴⁵ KOLEKTIV, *Retrospektivní lexikon*, s. 361.

⁴⁶ J. SCHIERL, *Skoky*.

⁴⁷ *Tamtéž*.

Obr. 6. Budova hostince č. p. 21 v zaniklé vsi Skoky (foto autor 2013).

Stejně jako v Mlýňanech se archeologický průzkum Skoků zaměřoval na dokumentaci reliktních budov. Kromě již výše zmíněných zachovaných staveb se ve Skokách nachází 30 pozůstatků budov, které nesou stopy různě intenzivního bourání. U pěti z nich navíc bylo zaznamenáno podsklepení.

Co se týče zachovalosti reliktních staveb, lze ve Skocích pozorovat větší variabilitu než v Mlýňanech. Kromě obligátních hald stavební suti (v nichž může nebo nemusí být pozorovatelný půdorys původní stavby) se zde setkáme i s objekty s doposud zachovalým zdívkem, jež na některých reliktech dosahuje téměř do výšky původní korunní římsy. Je jisté, že tyto stavby na rozdíl od ostatních neprošly demolicí těžkou technikou ale pouze méně destruktivními zásahy (např. postupným rozebíráním stavebního materiálu nebo přirozeným chátráním). Pozoruhodné je také prostorové rozmístění reliktních staveb. Ty lépe zachovalé se nacházejí pouze na periferii intravilánu zaniklé obce. Naproti tomu všechny stavby ve středu vesnice (s výjimkou zmiňovaného kostela a hostince) byly zbourány tak důkladně, že jejich pozůstatky jsou dnes již téměř nepozorovatelné. Tento fakt lze vysvětlit tím, že domy nacházející se na okrajích vesnice již zřejmě nebyly po poválečném odsunu obývány a procházely tedy postupným přirozeným rozpadem. Když pak v roce 1968 probíhala definitivní likvidace Skoků, tyto domy již byly ve stavu, který neumožňoval jejich využívání

k obytné funkci. A tak tyto stavby mohly uniknout demolici a dochovat se do dnešních dnů v paradoxně lepším stavu než zbourané budovy ve středu obce, které ještě krátce před zánikem obce sloužily svému účelu.

Závěr

Archeologický průzkum vesnic u žlutické přehrady odhalil několik poznatků o posledních okamžicích těchto sídel před jejich zánikem, který byl zapříčiněn vznikem nádrže. Ta zaniklým Dolánkám, Mlýňanům a s výjimkou několika vybraných budov i Skokům přinesla likvidaci veškeré zástavby. Dolánky navíc již navždy zůstanou pohřbeny pod hladinou přehradního jezera.

I tak ale zbylé dvě nezaplavené vesnice představují mimořádně krásná místa s podmanivou atmosférou. Zaniklé Skoky díky obnově poutní tradice začínají pomalu objevovat turisté, Mlýňany však zůstávají pro svou odlehlost téměř zapomenuty. Obě místa však doporučuji k návštěvě.

Venkovské stavby na Blovicu v historické plánové dokumentaci

Tomáš Karel

Abstrakt

Soubor stavební dokumentace, tedy agendy okresního úřadu v Blovicích obsahuje 10 kartonů spisů z městeček Blovice, Spálené Poříčí a vesnic v okolí. Téměř ke všem stavbám jsou dochovány i plány. Dochovaná dokumentace se kromě obytných staveb týká i řady staveb technických, zahrnuje řemeslnické dílny, výrobní objekty jako jsou cihelny, vápenky, sušárny, mlýny, pily, z dopravních staveb mosty a cesty, velmi početně jsou zastoupeny hospodářské stavby, především sýpky, stodoly a chlévy. V příspěvku jsou výběrově představeny některé zajímavé architektonické příklady a také obecnější doklady stavebních trendů v regionu, které lze v příslušné úřední agendě vysledovat. Jedná se zejména o proces přeměny roubené zástavby na zděnou, technologické změny ve způsobech vytápění, doklady úředního uplatňování jak technických, zejména požárních předpisů, tak i slohových trendů.

Klíčová slova

Architektura, stavební právo, státní správa, dějiny, region Blovice, historické stavební technologie a konstrukce

Key words

Architecture, structural law, state administration, history, region Blovice, construction technology, structural frameworks

V posledních letech lze sledovat zvýšený zájem odborné, ale i laické veřejnosti o archivní prameny ilustrující vývoj architektury v českých zemích zejména během 19. století. Z dochovaných dokladů bývají nejčastěji prezentovány obrazové složky dochované historické stavební agendy, tedy především stavební plány.⁴⁸ Jedná se o prameny s vysokou vypovídací hodnotou, navíc často i efektní po stránce výtvarné.

⁴⁸ Srovnej zejména: Jiří ŠKABRADA – Martin EBEL, *Chalupy v Čechách na historických stavebních plánech*, Argo Praha 2015. Jiří ŠKABRADA – Martin EBEL, *Původní plánová dokumentace lidové architektury. Materiály k dějinám architektury I*, Praha 1996; Luděk ŠTĚPÁN, *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů I. (Technické a společenské stavby)*, Pardubice 1990; Luděk ŠTĚPÁN, *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů / Sídla, domy a zemědělské stavby (Část 2)*, Zámrsrsk 1995.

badatelsky využity pouze minimálně, do budoucna mohou přinést řadu podrobných informací i v rámci plošného průzkumu při srovnání s dochovanými stavbami.⁵¹

Na úvod několik slov o povaze a právním zázemí stavební agendy bývalých politických okresů. Původ snah o regulaci staveb vychází z městského prostředí pozdního středověku. Ovšem počátky lze spatřovat i v institutu povolování výjimečných staveb panovníkem (opevnění, hrady, zakládání měst) nebo církví (biskupská či řádová pravidla). Regulace ve městech bývala zakotvena v městských právních řádech, která posléze shrnula Koldínova městská práva z roku 1579. Poměrně podrobně jsou stavební záležitosti stanoveny například v městských statutech Jáchymova z roku 1526, a to včetně povinnosti předkládání plánu stavby.⁵² K roku 1567 je datován pokus o vytvoření stavebního řádu pro Prahu. Velmi významně ovlivnily výstavbu požární městské řády (například pro Litomyšl z roku 1562, roku 1651 vyšel tiskem Staroměstský požární řád). Ve venkovském prostředí najdeme již ve vrchnostenských instrukcích ze 17. století (poddanské řády) povinnost schválení zamýšlené stavby. Ovšem teprve v průběhu 18. století zřizují velká panství vlastní stavební úřady. V polovině tohoto století byly vydány také řády s celozemskou platností. Byl to jednak roku 1754 Lesní řád, kde je poprvé zakotvena povinnost předložení plánu či rozpočtu a prohlídky odborníkem a dále následujícího roku vydaný Požární řád pro města a venkov, kde se objevuje požadavek ohlášení stavby magistrátu nebo královskému hejtmanovi. Povinnost plánové dokumentace v rámci povolení staveb byla jasně stanovena roku 1783 a také roku 1787 v Požárním řádu. De facto byly těmito nařízeními zakázány veškeré stavby, které nebyly povoleny magistrátem či vrchností. Je však třeba říci, že do zažité praxe na vesnicích se tato centrální nařízení promítala zvolna a s velkými rozdíly dle panství. Závěr 18. století pak zcela v intencích postupující byrokratizace státního aparátu přinesl i další související opatření, jakým bylo i Nařízení o číslování domů z roku 1771 nebo domovní daň, zavedená roku 1788. Roku 1788 došlo ke zřízení Zemských stavebních ředitelství, v jejichž rámci byly vydány instrukce pro veřejné projektování. Pro veřejné stavby byla pak roku 1810 zřízena instituce krajských inženýrů. Obraz venkova výrazně, i když ne okamžitě, ovlivnilo guberniální nařízení z roku 1816 obsahující mimo jiné i zákaz dřevěných staveb. Podobně i Stavební řád pro celé Čechy z roku 1833 nebyl na vesnici v plném rozsahu obvykle dodržován. Důraz byl kladen zejména na eliminaci vzniku požáru. Pozornost byla věnována zejména topeništím a komínům. Sledování požární bezpečnosti staveb se zásadně promítlo

⁵¹ V regionu Plzeňska jsou prozatím dostupné tyto práce: Karel FOUČ – Tomáš KAREL, *Lidová architektura – okres Plzeň-město*, Plzeň, 1998. Karel FOUČ – Tomáš KAREL, *Vesnické památkové rezervace a zóny, krajinné památkové zóny v Plzeňském kraji*, Plzeň 2004; Karel FOUČ – Tomáš KAREL, *Jižní Plzeňsko II: Historicko-turistický průvodce*, Domažlice, 2000; Jan PEŠTA, *Encyklopedie českých vesnic III, Západní Čechy*, Praha, 2005.

⁵² Srovnej: Ludmila KUBÁTOVÁ a kol., *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*, Praha 2012.

i do tvorby map stabilního katastru.⁵³ Rokem 1850 došlo ke zřízení okresních úřadů se stavební agendou. Dohled od vrchnosti tak přechází v 1. instanci na představené obce, případně magistrát. Nové úřady se řídily stavebním řádem vydaným roku 1845, od roku 1864 novým Českým stavebním řádem. Ten v roce 1889 nahradil stavební řád pro obce venkovské. Stavební řády obsahují předpisy o dělení pozemků na stavební místa, o povolení ke stavbě, o provádění staveb atd.⁵⁴

Soubor stavební dokumentace, tedy agendy okresního úřadu v Blovicích obsahuje 10 kartonů spisů z městeček Blovice, Spálené Poříčí a vesnic v okolí. Téměř ke všem stavbám jsou dochovány i plány. Zastoupeny jsou všechny druhy staveb a přestaveb. Dochovaná dokumentace se kromě obytných staveb týká i řady staveb technických, zahrnuje řemeslnické dílny, výrobní objekty jako jsou cihelny, vápenky, sušárny, mlýny, pily, z dopravních staveb mosty a cesty, velmi početné jsou zastoupeny hospodářské stavby, především sýpky, stodoly a chlévy.⁵⁵ V našem příspěvku není možné podrobněji sledovat celý archivní fond, proto se zaměříme na některé zajímavé příklady a také na obecnější doklady stavebních trendů v regionu, které lze v příslušné úřední agendě vysledovat.

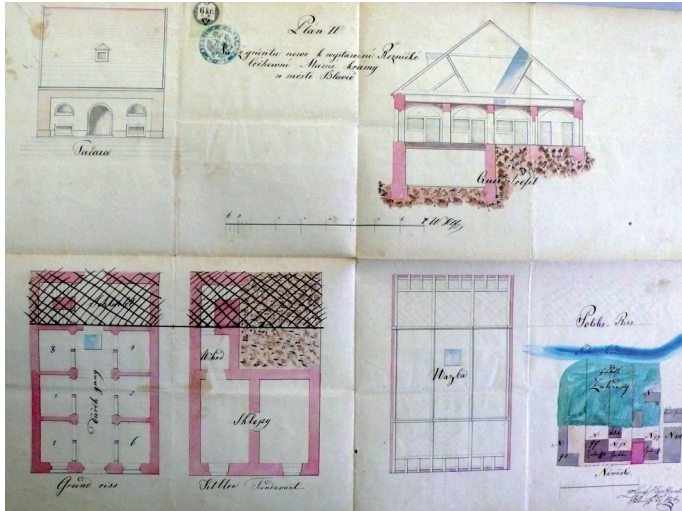
V bohatém souboru architektonických návrhů na první pohled zaujmou jistě novostavby veřejných budov. Příkladem může být půvabný plán na masné krámy v Blovicích, nadepsaný jako *Plán II Na zgruntu nowe k wystaweni Żeznickie Cechowni Masne krámy w městě Blowic*. Stavenišťem nevelké přízemní budovy s jednoduchou empírovou fasádou měla být část čelního traktu domu č. p. 99 na náměstí. V symetrické hloubkové a kompletně zaklenuté dispozici se střední chodbou mělo být umístěno šest krámů. Výkres v řezu detailně zobrazuje i podobu prodejních pultů. Je zde také dochován charakteristický rys tehdejší stavební agendy, kterým byly zásahy stavebního úředníka. V tomto případě byla perem přímo do plánu provedena redukce půdorysu (Obr. 2).

Velmi početná je dochovaná stavební agenda k různým přestavbám. Hlavními pohnutkami býval pochopitelně stavebně technický stav domů. Často tak můžeme na plánech i v související písemné agendě vysledovat starší stav jednotlivých objektů, tedy většinou ještě z doby baroka. Jeden příklad z tohoto okruhu je dokladem v kraji běžných tradičních umístění pecí mimo obvod obytného stavení „*Nástin na přistavování Domku pro Matesa Šustra Obci v Borku Stenovckem Nro 7.*“ Plán od zednického mistra Jakoba Radšnického navrhuje pouze přestavbu a rozšíření světnice, původně roubené. Je zde však dobře vidět ponechanou starší zděnou černou kuchyni s mohutným tělesem

⁵³ Václav FROLEC – Jiří VAŘEKA, *Encyklopedie lidové architektury*, Praha, str. 209-210.

⁵⁴ Podrobně k celému vývoji zejména: Martin EBEL, *Dějiny českého stavebního práva*, Praha 2007.

⁵⁵ Technické stavby ze souboru byly představeny v: Tomáš KAREL, *Hospodářské stavby na vesnici ve staré plánové dokumentaci*. In: Hospodářské, výrobní, společenské, sakrální a jiné neobytné lidové stavby - nedílná součást vesnických sídel a krajiny. b. m. /2000/, s. 10.

Obr. 2. Plán na stavbu masných krámů, Blovice č.p. 99 (SOKA Blovice).

pece, vystupujícím mimo půdorys domu. Jedná se o typický příklad tradičního řešení v prostředí Plzeňska, který odráží potřebu eliminovat požární nebezpečí v původně celodřevěných stavbách (Obr. 3).

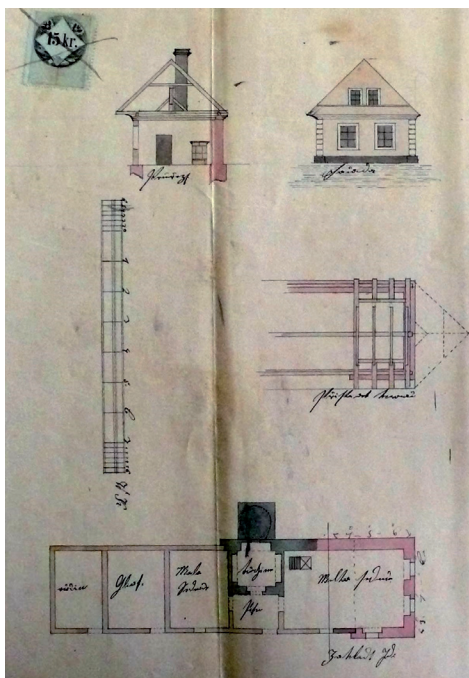
Navrhované přestavby a modernizace přinášejí velmi ilustrativní obraz postupného zániku roubených konstrukcí.⁵⁶ Důvody stavebního zásahu bývají obvykle předmětem související korespondence, jako např.: „Slavny ck. okresní úřade! Já mám svoje stavení No 19 v Chiníně tak chatrny spodek že přinucen sem stare shnilé stěny vyhoditi a na místo toho zěd z tvrdeho materialu vystaveti. V následku toho předkládám nástin sigf. dva kusy stou poníženu prosbou Slavny ck okresní úřad račiž mě zapotřebne povoleni k vystaveni nového spodku pod starym krovem podle předložených plánu v nem staveni No 19 v Chiníně !: možne brzo přehled předeveziti nechati milostivě udeliti. V Chyníne dne 15. Dubna 1858.“ Příložen je plán nadepsaný Nástin pro Wacława Cwrčka z Wsy Chynína na nowé wistaweni á Jan L.(?) zedník Nový Mitrovitz.“ (obr. 4) Druhý příklad představuje rozsáhlejší přestavbu: „Veleslavný c.k. Okresní Úřade Blovický! Nížepsaný ve vši ponížnosti prosí, by mu v obci Čičov na starém místě jedno hospodářské stavení i se stodolou pod číslem consc.: 26 poznovu pod těžkou krytbu stavět milostivě povoleno bylo, a udává k své ponížné žádosti následující důvody: 1. Má, jak příloha lit A.poukazuje zhotovený plán, a dle toho právě zasena starém místě i úmysl stavět. 2. Jest jmenované stavení velmi sešlé, že k žádné správě není a nížepsaný nucen se vidí Veleslavný c.k.

⁵⁶ K problematice viz: J. ŠKABRADA, *Konstrukce historických staveb*, Praha 2007.

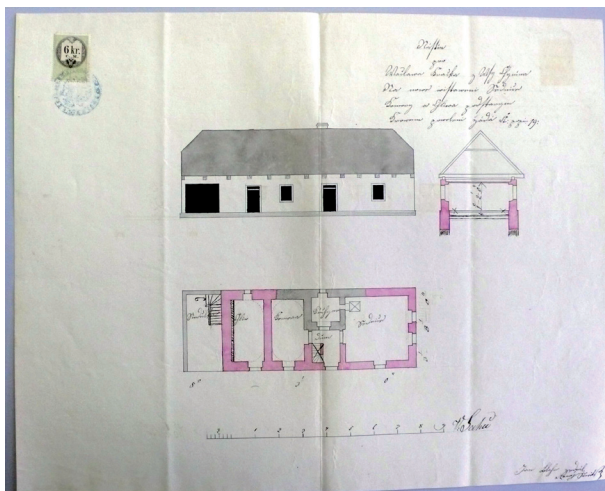
Okresní Úřad v poníženosti prositi, by na stavení zase do pořádku přivésti mohl, neb doufá, že skrze tu stavbu všem nesnázím stran nebezpečného ohně se vyhne. 3. Obdržel nížeapsaný po svém zemřelém otci Václav Komorousovi hospodářství k číslu consc: 26 přínaležející, při kterémžto se stavení, a v něm kromě jedné malé světnice a malého chlíva nic jiného není, taklve žeby bez této stavby nebyl v stavu v něm bydleti a své hospodářství jak náleží řídit a spravovat. 4. Poněvadž i představenstvo na to hledí, tedy nížeapsaný Veleslavný c.k, Okresní Úřad co nejponíženěji prosí, by mu toto povolení k této stavbě co nejdříve skrze Slavnou Komissi vyšetřeno a milostivě uděleni bylo. V Čičově dne 7ho Února 1857. Wáclaw Komorous.“

Novostavby celých usedlostí jsou architektonicky řešeny především ve středních klasicistních formách s důrazem na symetrii. Příkladem může být plán na stavbu menší usedlosti pro Vojtěcha Šmída v Losině s obytným stavením a samostatným vejmkem, které vymezují čtvercový dvůr vzadu uzavřený stodolou s kolnou. Průčelí obou domu tvoří štíty s polovalbami, mezi nimi je umístěna pilířová brána s brankou v navazující ohradní zdi (Obr. 5).

Nárůst obyvatel venkova se projevil i stavbou atypických dvojdomů v Blovicích nebo i ve vesnicích, jako v případě Střížovic, kde je dochován plán nadepsaný: *Plán přes gednu společenskou Budovu pro Vojtěch Simana Franz Hurt w Obci Střížowicích*. Zde vidíme skladbu dispozice v podobě písmene T, kde drobnější boční křídla po obou stranách jsou určena pro hospodářské zázemí, tedy je zde umístěna kůlna a dřevárna. Kolmo na ně navazuje hlavní budova, ukončená širokým štítem s polovalbou. Budova je dvoutraktová, přičemž každý trakt v sobě obsahuje jeden byt. Oba byty jsou tedy shodné, zrcadlově obrácená dispozice je tradiční se středovou vstupní

Obr. 3. Plán na přístavbu s viditelnou vysunutou pecí, Štěnovický Borek č.p.7 (SOka Blovice).

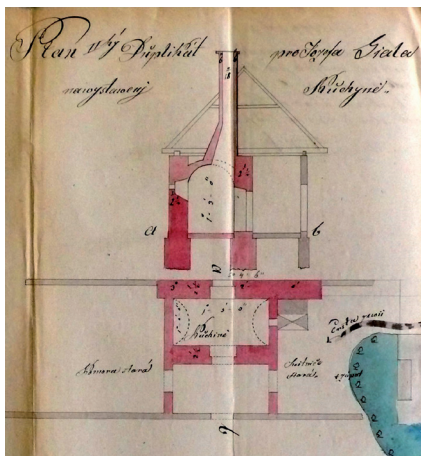
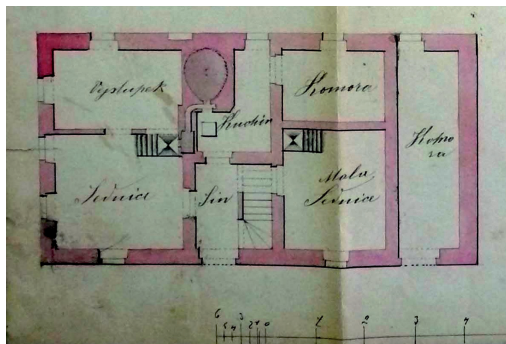
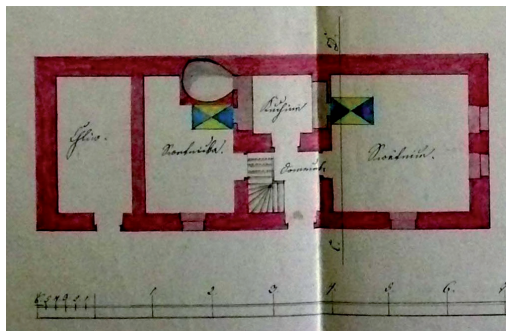

Obr. 4. Plán na přestavbu roubené chalupy, Chynín č.p. 19 (SOKA Blovice).

chodbou (na plánu označeno jako *progitj*, tedy projítí), kde byly umístěny schody na půdu. Navazující kuchyně ve středu dispozice byla společná pro oba byty a měla se odtud obsluhovat kamna v obou světnicích při štitě. Směrem ke kolmé kůlně navazovala malá světnice, za ní ze dvora samostatně přístupná komora a ještě dále malá maštal. Na plánu je dále zobrazen také čelní pohled, půdorys krovu a příčný řez s viditelnou ležatou stolicí. Plán je podepsán Matesem Fialou (Obr. 6).

Z protokolů při úředním ohledání staveniště můžeme citovat například část, týkající se stavby sušárny na ovoce ve Vlčicích z 16. září 1862, kde byl k ohledání přizván také stavitel Alois Nový...*Ovocná Sušárna se má stavět v Ovocné zahradě hospodářství Čís: 35 ve Vlčicích a sice ve břehu neb v přívrší přes 50° sáhu od Obydelního a hospodářského stavení 3°-2'-0" dlouhá a široká z tvrdého staviva a klenutá s patřičným vnitřním topením zaopatřená, tak že se z technického ohledu, když dle Plánu stavěti bude nic namítati nedá.*

Z hlediska studia proměny stavebních konstrukcí jsou cenné doklady změn řešení kuchyní a komínů, tedy dožívání tradičních dymníkových (černých) kuchyní a nástup moderních sporáků. Staré řešení vidíme na příkladu plánu stavby nové obytné budovy pro Tomáše Kenigsmarka z Čižic č. p. 6. Zde je v centru tradiční trojdílné dispozice umístěna kuchyně, ze které se obsluhují kachlová kamna i pec, umístěné v sousedních místnostech, odkouření mělo snad být řešeno pod dvěma protilehlými dymníky, svedenými pod klenbou do společného komína. Naopak v plánu ke stavbě:

Obr. 8a, 8b, 8c. Plány na stavbu, výřezy detailů: a - Čižice č. p. 6, b - Štáhlavice č.p. 32, c - Žďár č.p. 14 (SOKA Blovice).

Druhým příkladem na obdobné téma, ovšem s využitím prostředků mnohem skromnějších, je návrh drobné stavby sdružující funkce maštale a kůlny. Stavba měla být umístěna ve dvoře malé hospodářské usedlosti ve Chválenicích, jak se dočteme v dokumentaci: „*Plán nawystawěnj z kruntu nové maštale a pżynj kůlnice pro Martina Škardu z Obce Chwalenic při N ru 43 (od mistra Nového)*“. I tento drobný projekt nám opět velmi názorně ilustruje obecnou vysokou úroveň tehdejší stavební kultury (Obr. 10). Mezi její základní znaky patří snaha o uplatnění symetrie a jednotného slohového výrazu. Tyto estetické kvality jsou nepřehlédnutelné i při dnešním pohledu a vynikají bohužel při jakémkoli srovnání s následnou tvorbou druhé poloviny 20. století a současnou nevyjímaje. Obraz uchovaný v archivních depozitářích se tak vedle dokumentační hodnoty stává i nechtěným mementem.

Prameny

Státní okresní archiv Plzeň jih se sídlem v Blovicích, fond AP 3 Okresní úřad Blovice (1855-1882), kartony 66 - 74, složka Stavební záležitosti.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Praha, fond Stabilní katastr, jeho obnova a údržba (1824-1957) (signatura B2), Indikační skici map stabilního katastru, dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz>.

Budova Muzea jižního Plzeňska ve třetím rozměru

Martina Vichrová, Marek Činčera

Abstrakt

Cílem příspěvku bylo vytvořit 3D model současného stavu budovy Muzea jižního Plzeňska (zámku Hradiště), který bude po dalších úpravách prezentován v nově plánovaných expozicích muzea. Nejprve byla provedena rešerše dostupných podkladů a rekognoskace v terénu. Z výsledků rekognoskace bylo zřejmé, že v daném prostoru nebude možné využít pro měření body stávajících bodových polí. V okolí zámku byla nejprve vybudována, zaměřena a vyrovnána měřická síť. Následoval sběr a zpracování geodat, která byla využita pro tvorbu polohopisného a výškopisného plánu i 3D modelu. Po zpracování naměřených dat byl v programu Sketchup vytvořen 3D model budovy zámku, který byl opatřen texturami. Vzhledem k prostorové členitosti a dispozicím budovy zámku, byl model budovy doplněn o model bezprostředního okolí, tj. byly doplněny křoviny, stromy, cesty, vstupní brána, plot a kašna.

Klíčová slova

Muzeum, Hradiště, Blovice, 3D model, geodata, Trimble SketchUp

Key words

Museum, Hradiště, Blovice, 3D model, geodata, Trimble SketchUp

Úvod

Sídlem Muzea jižního Plzeňska je v současné době zámek Hradiště v Blovicích. První písemná zmínka o zámku spadá do roku 1545. Již na konci druhé poloviny 15. století stála na místě zámku gotická tvrz, jejíž pozůstatky byly v suterénu identifikovány během stavebně historického průzkumu z roku 2002. V 16. století byl zámek přebudován na dvoukřídlé renesanční sídlo. V roce 1704 byly realizovány barokní úpravy. Následovala rozsáhlá barokní přestavba, která byla započata roku 1726. Po barokních úpravách měla budova zámku tři jednopatrová křídla, která obklopovala obdélníkový dvůr. Uprostřed jižního křídla stávala věž. Koncem první poloviny 19. století byly na zámku realizovány klasicistní stavební úpravy a byl doplněn zámecký most. V letech 1872–1874 byl zámek přestavěn do současné pseudogotické podoby. Bylo vybudováno celé západní křídlo a k dosud rovným fasádám ostatních

Obr. 1. Panoramatický pohled na jižní křídlo zámku s hlavním vstupem do budovy.

křídla byly doplněny výstupky s ozdobnými věžičkami a cimbuřím. Byly realizovány též terénní úpravy (byl navýšen terén před severním a východním křídlem). Okolo roku 1900 byl přistaven balkón na severní části západního křídla a terasa se sloupovým uprostřed východního křídla⁵⁷.

Roku 1945 byl zámek zkonfiskován, od roku 1950 sloužil potřebám zemědělského učiliště. Od roku 2000 zámek slouží jako sídlo Muzea jižního Plzeňska v Blovicích. Před zpřístupněním budovy veřejnosti (roku 2002) prošla budova rozsáhlou rekonstrukcí. Stálé expozice muzea jsou zaměřené na zakladatele muzea Františka Raušara, měšťanstvo, lidovou architekturu, lidový kroj a šlechtický interiér. Předpokládá se vybudování dalších expozic ve sklepních prostorách zámku. Součástí zámku je kaple sv. Ondřeje, postavená ve druhé polovině 19. století. Zámek obklopuje rozsáhlý park v anglickém stylu, lemovaný protékající řekou Úslavou, který byl v uplynulých letech revitalizován a v současné době je přístupný široké veřejnosti⁵⁸. Panoramatický pohled na jižní křídlo zámku je na obrázku 1.

Vhodným doplněním expozic muzea by byl např. virtuální 3D model budovy zámku, případně jeho vývojových etap od nejstarší (gotické) až k současné (pseudogotické). V současnosti je tvorba virtuálních 3D modelů velmi aktuální. Vznikají atraktivní výstupy využitelné širokou škálou uživatelů a nachází uplatnění v mnoha oborech, jako jsou například architektura, medicína, nebo herní a kinematografický průmysl, ale i při ochraně a uchování kulturního dědictví. Modely jsou zpravidla prezentovány uživatelům ve virtuálním prostředí, na vzestupu je v současné době též 3D tisk⁵⁹.

Pořízení a zpracování dat nutných pro tvorbu 3D modelu budovy

Na základě rešerše dostupných podkladů, které by bylo možné využít pro tvorbu 3D modelu budovy, bylo zjištěno, že bude ve značné míře nutné provádět sběr dat

⁵⁷ Luboš LANCINGER – Hana HANZLÍKOVÁ – Václav KUCHYŇKA – Klára HANZLÍKOVÁ. *Stavebně historický průzkum – Blovice – zámek Hradiště*. Brno, 2002. s. 1–20.

⁵⁸ Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích. *O muzeu*. Dostupné z: <http://www.muzeum-blovice.cz/o-muzeu/>. (22. 11. 2015).

⁵⁹ Marek ČINČERA. *Prostorová vizualizace zámku Hradiště v Blovicích*. Bakalářská práce (Bc.), Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta aplikovaných věd. Vedoucí práce Martina Vichrová. Plzeň, 2015. s. 54.

Obr. 2. Ukázky stabilizace stanovišek měřické sítě.

přímo v terénu. Měřické práce v terénu byly realizovány v době od prosince 2014 do dubna 2015.

2.1 Vybudování a zaměření měřické sítě

Na základě terénního šetření bylo zjištěno, že se v blízkém okolí zámku nenalézají dostatek bodů polohového a výškového bodového pole, které by bylo vhodné využít pro zaměření budovy zámku. Proto bylo nutné navrhnout, stabilizovat a zaměřit měřickou síť. Body měřické sítě (též stanoviška) byly voleny tak, aby byla zajištěna viditelnost na co největší počet okolních bodů měřické sítě, na co největší počet bodů v okolí budovy i na fasádě a střeše zámku. Body měřické sítě (celkem 13) byly stabilizovány v terénu pomocí kovových hřebů nebo dřevěných kolíků. Ukázky stabilizace jsou na obrázku 2.

Následovalo zaměření bodů měřické sítě. Body rozmístěné v blízkosti budovy zámku, které byly následně využívány pro měření podrobných bodů, byly zaměřeny jako uzavřený polygonový pořad pomocí GTS Topcon 710 s využitím trojpodstavcové soupravy. Všechny body, na kterých bylo možné realizovat GNSS měření (globální navigační satelitní systém), byly zaměřeny metodou RTK (real time kinematic), jednalo se celkem o 8 bodů. Pro měření byla použita aparatura South S82 GNSS. Výšky pro 6 bodů měřické sítě byly určeny technickou nivelací, měření bylo provedeno strojem Topcon AT-B3⁶⁰.

Geodetická měření na stanovišcích (s výjimkou měření rajónů), GNSS měření a nivelace byla společně vyrovnána pomocí MNČ (metody nejmenších čtverců) s využitím polohových souřadnic bodů získaných pomocí měření GNSS jako opěrných

⁶⁰ M. ČINČERA, *Prostorová vizualizace zámku Hradiště v Blovicích*. s. 14-15.

a výšek bodů získaných technickou nivelací jako pevných. Poté byl proveden výpočet souřadnic rájónů. Výpočet byl opět proveden pomocí MNČ a pro tento výpočet byly použity pevné souřadnice získané předchozími výpočty⁶¹. Pro všechna stanoviška byla splněna kritéria přesnosti pro body PPBP stanovená v bodu 12 přílohy ke katastrální vyhlášce (Vyhláška č. 357/2013 Sb.⁶²). Ke všem nově stabilizovaným bodům byly vyhotoveny geodetické údaje.

Zaměření podrobných bodů v terénu a na fasádě budovy

Po zaměření bodů měřické sítě následovalo měření podrobných bodů polohopisu a výškopisu v terénu a podrobných bodů na fasádě budovy zámku. Pro zaměření podrobných bodů polohopisu a výškopisu v terénu a na vnějším půdorysu budovy byla použita polární metoda s měřením délek na odrazný hranol strojem GTS Topcon 225. Při měření podrobných bodů polohopisu a výškopisu byly též kontrolně zaměřovány identické body. Z následně určených charakteristik přesnosti identických bodů bylo potvrzeno, že přesností odpovídají přesnosti určení stanovisek měřické sítě. Podrobněji je problematika popsána v⁶³.

Obr. 3. Měření podrobných bodů na fasádě zámku strojem Leica Nova MS50.

⁶¹ M. ČINČERA, *Prostorová vizualizace zámku Hradiště v Blovicích*. s. 15.

⁶² *Vyhláška č. 357/2013 Sb., o katastru nemovitostí (katastrální vyhláška)*. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=26613>.

⁶³ M. ČINČERA, *Prostorová vizualizace zámku Hradiště v Blovicích*. s. 17-18.

Měření podrobných bodů na fasádě zámku bylo provedeno strojem Leica Nova MS50. Během měření byla průběžně pořizována fotodokumentace fasády budovy, která byla využita pro doplnění dat. Pro zaměření podrobných bodů na fasádě byla použita polární metoda s výškami, s měřením délek bezhranovým laserovým dálkoměrem, neboť v porovnání s další možnou metodou měření, laserovým skenováním, byla efektivnější. Fotografie z měření je na obrázku 3.

Při volbě podrobných bodů zaměřovaných na fasádě zámku bylo podstatné nejprve vystihnout hmotu budovy (členění půdorysu a výšku budovy) a poté detaily. Na fasádě bylo identifikováno i množství opakujících se stejných prvků (okna, štukové ozdoby apod.). V tomto případě byl podrobně zaměřen pouze jeden prvek a u ostatních byl zaměřován pouze jeden definiční bod. Při podrobném měření bodů na fasádě zámku byly též kontrolně zaměřovány identické body, pro něž byly určeny charakteristiky přesnosti, které přesností odpovídají přesnosti určení stanovisek měřické sítě.

Doplnění informací nutných pro tvorbu 3D modelu

Pro doměření některých vztahů, které nebylo efektivní zaměřovat pomocí geodetických metod, bylo užito metod jednosnímkové fotogrammetrie. Jednalo se zpravidla o zaměření detailů na fasádě (drobnějších štukových ozdob, lemů apod.). Pro měření byly využity snímky pořízené v rámci fotodokumentace, viz předchozí kapitola. Pro zpracování pořízených snímků fasády zámku a měření byl použit program SIMphoto. Pro transformaci pořízených snímků byla zvolena metoda transformace pomocí sítě délek. Pro tuto metodu postačilo v programu Kokeš odměřovat požadované délky mezi zvolenými body sítě délek a zadávat je do programu SIMphoto. Po transformaci snímku, bylo možné v programu SIMphoto odměřovat délky. Při odměřování na snímcích bylo nutné dbát na to, aby měřená délka ležela v rovině, na kterou byl snímek transformován. Měření na objektech vystupujících z této roviny by byla nepřesná, protože by docházelo k radiálním posunům. Pokud byla fasáda členitá a bylo třeba odměřovat i na částech vystupujících ze zvolené roviny, byl rastr opět transformován na požadovanou rovinu⁶⁴.

I přes pečlivý návrh stanovisek měřické sítě tak, aby bylo možné měřit i body na střeše budovy a podrobné geodetické zaměření budovy včetně jejího přilehlého okolí zůstala zejména na střeše na straně směrem k nádvoří místa, na která nebylo vidět, tj. nebylo možné je zaměřit. V těchto několika ojedinělých případech bylo užito informací získaných z ortofota Geoportálu Plzeňského kraje⁶⁵. Velice cenným zdrojem informací byly též konzultace, které poskytla Ing. Hana Hanzlíková.

⁶⁴ M. ČINČERA, *Prostorová vizualizace zámku Hradiště v Blovicích*. s. 21-23.

⁶⁵ Geoportál Plzeňského kraje, 2014. *Ortofoto*. Dostupné z: <http://mapy.kr-plzensky.cz/gis/ortofoto2013/>. (5. 5. 2015).

Tvorba 3D modelu budovy zámku

3.1 Půdorys a základní těleso budovy

Nejprve byl dle souřadnic vykreslen v programu Kokeš půdorys budovy. Bylo zjištěno, že stěny zámku na sebe nejsou kolmé a protější strany nejsou stejně dlouhé (vnější délka západního a východního křídla se liší přibližně o 2 metry). Nepravidelný je i tvar vnitřního nádvoří. Vzhledem ke zjištěným nepravidlostem půdorysu bylo nutné provést předzpracování dat a vybrané souřadnice bodů importovat přímo do modelu. Dále byly dopočteny souřadnice rohových bodů na nádvoří, ve kterých navazovalo nejmladší západní křídlo na tři starší křídla zámku. Byl spočten průměr výšek bodů měřených na horním okraji soklu ve spodní části fasády. Tato průměrná výška upravená o výšku soklu byla připsána odpovídajícím bodům, které tak byly určeny v prostoru.

Na budově zámku se nachází několik prvků, které jsou vodorovné a jsou umístěny po celém obvodu budovy. Jedná se o okraj střechy a římsy oddělující jednotlivá patra budovy. Tyto objekty byly z důvodu kontroly zaměřovány na více místech budovy, jejich výsledná nadmořská výška, použitá pro tvorbu 3D modelu, byla pak určena jako aritmetický průměr výšek všech měřených bodů na daném objektu⁶⁶.

Po importu souřadnic do programu SketchUp byly zobrazeny symboly a popis bodů. Body byly propojeny a vzniklá plocha byla vytažena do výšky okraje střechy. Poté byla odstraněna horní plocha vzniklého tělesa, byly importovány souřadnice půdorysu nádvoří a vymodelováno jeho obvodové zdivo. Další prvky modelu byly vytvářeny na základním tělese (viz obrázek 4) s využitím vztahů mezi body (vzdálenost bodů, rozdíl nadmořských výšek), bez dalších importů souborů bodů⁶⁷.

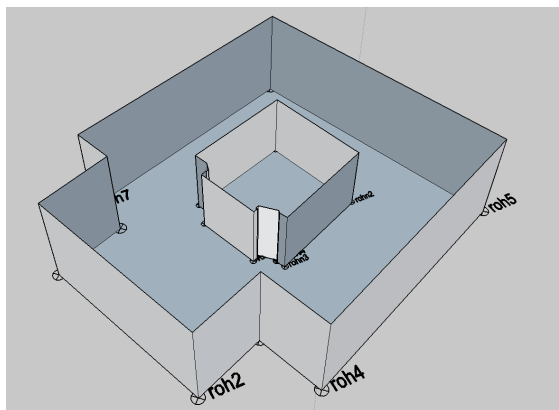
Prvky na fasádě budovy a střecha

Na fasádu budovy byla doplněna okna. Vzhledem k tomu, že okna mají pro dané křídlo a patro vždy stejné rozměry, bylo vytvořeno několik vzorových oken včetně okolních štukových ozdob, která byla kopírována na příslušná místa na fasádě. Následovala tvorba dalších objektů vystupujících z fasády: most ke hlavnímu vchodu, terasa podepřená sloupovím uprostřed východního křídla, schodiště a balkón na severní straně západního křídla. Poté byl vymodelován horní okraj fasády a vodorovné římsy oddělující jednotlivá patra budovy.

Při konstrukci samotné střechy bylo nutné vyřešit problém plynoucí z nepravidelného tvaru budovy zámku. Na střechu byly následně doplněny menší objekty. Víkyře byly modelovány stejně jako okna. Byl vytvořen jeden vzorový

⁶⁶ M. ČINČERA, *Prostorová vizualizace zámku Hradiště v Blovicích*. s. 25.

⁶⁷ M. ČINČERA, *Prostorová vizualizace zámku Hradiště v Blovicích*. s. 25.

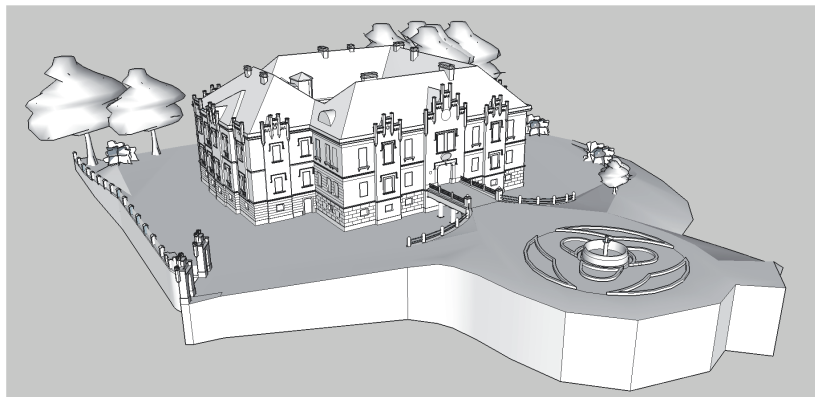
Obr. 4. Základní těleso budovy.

vikýř a tento kopírován na místa všech vikýřů nacházejících se na budově. Výše popsaný postup nebylo možné použít pro tvorbu komínů, vzhledem k jejich tvarové rozmanitosti. Proto byl každý komín modelován zvlášť.

Dále byly na fasádu budovy doplněny ozdobné prvky. Tyto byly na fasádu pouze dokresleny, neboť zpravidla vystupovaly z fasády minimálně a tento výstupek by na výsledném modelu v měřítku nebyl zřetelný. Nakonec byly na fasádu umístěny modely lamp nad hlavním vchodem a na nádvoří.

Přilehlé okolí budovy včetně vegetace drobných staveb

Vzhledem k tomu, že 3D model samotné budovy zámku působil nepřírozně, sloupy pod terasou na východním křídle a pod mostem „visely v prostoru“ a samotný most nikam nevedl, bylo rozhodnuto zámek zasadit do kontextu terénu nejbližšího okolí. Směrem na jih od zámku byla vymodelována okrouhlá plocha s fontánou a ozdobnými keři před hlavním vchodem, směrem na západ byl terén vytvořen až k hranici plotu, směrem na sever a na východ modelované území končilo terénní hranou vytvořenou umělým zvýšením terénu z let 1872–1874. Po vytvoření modelu terénu byla doplněna kašna s fontánou, plot u přilehlé komunikace včetně ozdobných zídek s cimbuřím u hlavní brány do zámeckého areálu a schodiště vedoucí směrem od severního křídla do zámeckého parku. Na závěr byly na odpovídající místa doplněny stromy a keře. Modely stromů a keřů byly převzaty z knihovny 3D Warehouse s rozlišením, zda se jedná o strom listnatý nebo jehličnatý. Model budovy zámku a přilehlého okolí bez textur je na obrázku 5.

Obr. 5. Model budovy a přilehlého okolí bez textur.

Pokrytí modelu texturami

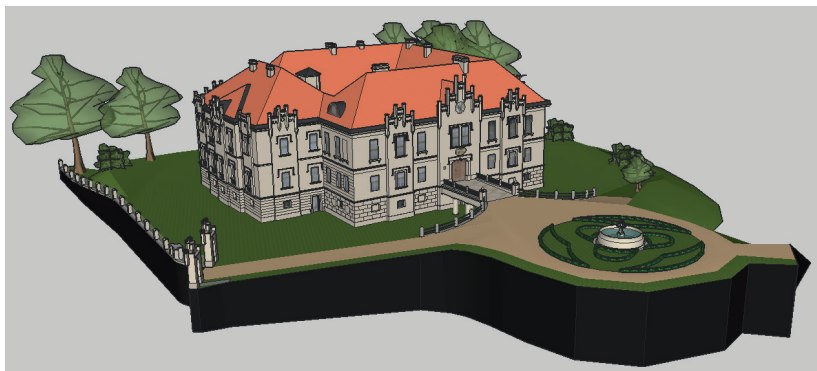
Dalším krokem bylo pokrytí modelu texturami. Ve snaze minimalizovat výslednou velikost 3D modelu budovy a okolí bylo rozhodnuto nanášet textury z pořízených snímků pouze na vybrané prvky modelu, např. okna, dveře, vikýře. Pořízený snímek byl transformován v programu SIMphoto a poté z něj byla vyříznuta část, která byla nanášena do modelu. Vzhledem k tomu, že snímky byly i po oříznutí stále příliš velké, bylo nutné je komprimovat.

Na částech fasády, které mají jednodílnou barvu, byla nanášena barva zvolená tak, aby co nejvíce odpovídala skutečné barvě omítky, střechy, dlažby atd. Pro části fasády s hrubším povrchem byla převzata předdefinovaná textura štuky a její barva byla nastavena stejná jako na zbytku fasády⁶⁸. Model s texturami je na obrázku 6.

Závěr

Cílem příspěvku bylo seznámit čtenáře s postupem prací vedoucím k vytvoření 3D modelu současného stavu budovy Muzea jižního Plzeňska. Nejprve byla provedena rešerše dostupných podkladů a následně proběhl v několika měřických kampaních sběr geodat. Byla vybudována a zaměřena měřická síť, dále byly zaměřeny a určeny souřadnice podrobných bodů polohopisu a výškopisu v přilehlém okolí zámku a souřadnice podrobných bodů na budově zámku. V průběhu měření byla pořízena fotodokumentace, která byla využita pro doplnění informací o rozměrech ozdob na fasádě budovy a k vytvoření textur prostorového modelu. Pro tvorbu prostorového

⁶⁸ M. ČINČERA, *Prostorová vizualizace zámku Hradiště v Blovicích*. s. 31.

Obr. 6. Výsledný model budovy muzea včetně přilehlého okolí s texturami.

modelu zámku Hradiště byl použit program SketchUp. 3D model budovy byl následně doplněn o generalizovaný model přilehlého okolí zámku, včetně vegetace (stromy, keře) a drobných staveb (kašna, schodiště, plot se zdobnou zídkou, vstupní brána). Výsledný 3D model budovy byl prezentován vedení Muzea jižního Plzeňska v Blovicích, které plánuje zařadit prezentaci aktuálního stavu budovy prostřednictvím virtuálního 3D modelu do nově připravované expozice.

Poděkování

Tento příspěvek byl podpořen projektem LO1506 Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

K toponymům na Blovicku

Helena Chýlová

Abstrakt

Příspěvek představuje základní toponyma blovického regionu, která reprezentují region navenek. Zabývá se jejich původem a regionálními specifiky ve vztahu k osídlování vymezené oblasti jižního Plzeňska, všímá si také historického vývoje jednotlivých toponym.

Klíčová slova

původ toponym, region Blovice, historie

Key words

Origin of toponyms, Blovice region, History

Toponyma představují významné prvky kulturní krajiny: neplní jen funkci identifikační, ale také vnějškově-reprezentativní. Jazyková specifčnost regionu je kromě teritoriálního dialektu či interdialektu reprezentována právě systémem toponymickým, zejména hydronymy, oronymy, urbanonymy a urbonymy. Pro místní obyvatele mají toponyma důležitou vypovídací funkci, přispívají k uchování a poznávání regionální paměti, k vytváření regionální identity. Jsou tichými svědky historie, někdy dokonce symbolizují významné historické události a výklad původu (i když mnohdy nahlížený z hlediska lidové etymologie) místních a pomístních regionálních jmen představuje také důležitou složku regionálních pověstových a mýtických námětů.

V našem příspěvku nemůžeme systematicky popsat toponymický systém vymezeného regionu, chceme hlavně poukázat na onymická regionální specifika původu místních názvů související s osídlováním a historií dané oblasti. Soustřeďujeme se proto z tohoto pohledu na oikonyma, názvy osídlených míst⁶⁹. Blovicko vymezujeme jako oblast přibližně 100 km² v okolí Blovic, v oblasti střední Úslavy, součást okresu Plzeň-jih, ze značné části shodně s Mikroregionem Úslava.

⁶⁹ Stranou ponecháváme původní podobu zápisu i hláskový vývoj jednotlivých toponym, s ohledem na vymezený region toponyma přesně nelokalizujeme.

Oblast Blovicka byla stejně jako západní Čechy pravděpodobně osídlena ze středních Čech, v Čechách patří mezi stará sídelní území⁷⁰. Osídlováním západních Čech se podrobně zabýval Fridolín Macháček⁷¹. Postup osídlování byl pravděpodobně veden po Berounce (Mži) a jejích přítocích, začátky osídlování tohoto území náležejí asi do druhé čtvrtiny 11. století. Významnou úlohu při středověkém osídlování regionu sehrál cisterciácký klášter v Pomuku.

V regionu se nevyskytují jména předslovanská, počet jmen je závislý nejen na osídlování a migraci obyvatelstva, ale také na mnoha pozdějších regionálních změnách a úpravách. V povodí Úslavy na Blovicku patří mezi nejstarší jména Kbelnice a listinně Čížkov (1183). K nejstarším jménům vznikajícím v souvislosti s rozšiřováním starého osídlení mimo původní hranice náleží Vlkov (1379⁷²) nebo Chocenický Újezd (1381, Šatův/Šátův, od 15.–17. stol. Šatavův; odvozeno od osobního jména Šatava s významem potájejí se, vrávorající). Z dokladů je patrné, že Újezd je pojmenován podle zakladatele nebo významného obyvatele, teprve později je přívlastek u jména motivován polohou u významnějšího centra. Podobně Hradištský Újezd a Újezdec, v jehož názvu má sufix -ec deminutivní význam, označující nejen velikost, ale často i význam obce. Ze stejné doby pochází pravděpodobně i Měcholupy vzniklé jako jméno ironizující, osada měcholupů, ves lidí loupících měchy. Je pravděpodobné, že v těchto případech pojmenování bylo motivováno sousedským pojmenováním daného sídla.

Naopak mezi jména značně pozdní z hlediska listinného doložení náleží Čabuzí (1788, dříve les, Vůsí), Lázně Letiny (1766, Staré Letiny) nebo Karlov. Karlov je jméno honorifikační (osada byla spojena s Nepomukem), zachovává osobní jméno majitele panství, Karla z Paaru.

Mezi stará jména je možno zařadit i Přešín (1239) vycházející z osobního jména s kořenem Přech-. K nejstarším regionálním toponymům patří hydronyma, většinou názvy tekoucích vodstev, a oronyma, která ponecháváme stranou. K nejvýznamnějším hydronymům regionu náleží Bradava (1266, Spal, původní jméno Úslavy)/Bradavka (1496), jejíž pojmenování je odvozeno od slova brdo, bradlo a charakterizuje krajinu, kterou protéká (slovo žije také v pojmenování Brdy). Hydronymum Úslava (1712) vzniklo vlastně náhodou, omylem kartografa zakreslujícího Úslavu do mapy.⁷³ Při zápisu kreslič zapisoval podruhé Úhlava a přepsal se. Jméno Úslava se – asi i s ohledem na podobu se jménem Úhlava – velmi rychle ujalo. V potoční síti se uplatňují regionální přívlastky podle blízké obce: Chocenický potok, Kotousovský potok, Podhradský

⁷⁰ Vladimír ŠMILAUER, *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha 2015 (reedice), s. 59. E Západní Čechy. Přítoky Mže. c) proti Úslavě a Bradlavě: Blovice – Nepomuk – Plánice A.

⁷¹ Vladimír ŠMILAUER, *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha 2015 (reedice), s. 73.

⁷² V záorce uvádíme první záznam toponyma podle V. Šmilauera, není-li uvedeno jinak.

⁷³ V díle Mauricia Vogta *Das itzlebende Königreich Böhmen* (s. 14). in: J.SPAL, *Zeměpisná jména Západočeského kraje*, s. 22.

potok, Ůnětický nebo Hutský potok. Názvy stojatých vod jsou odvozeny hlavně podle zakladatele nebo majitele, např. Kněžský rybník.

I přes poměrně řídké staré osídlení se v regionu vyskytují také jména kolonizační. K typickým se řadí Lhota, Lhotka i Lhůta, Chocenická/Kocenická Lhota nebo Hradištská Lhotka. Název je odvozen od lhůty, po kterou noví osadníci nemuseli platit daně. S ohledem na množství dokladů toponyma Lhota a jeho obměn v Čechách i na Moravě, byly v dalších obdobích Lhoty odlišovány přívlaskty, ve sledovaném regionu jde o přívlaskty lokalizující polohu osady u jiné. Kromě Újezdu sem řadíme Žďár a Ždírec pojmenované podle zdáření, vypalování lesa, kterým osadníci získávali bezlesé místo vhodné pro založení sídla (slovo žďár ve staré češtině označovalo i náhodný lesní požár).

Mezi charakteristická jména feudální náležejí oikonyma odvozená jednak od jmen osobních pojmenovávajících majitele pozemku, lokátora (agenta), významnou osobnost šlechtického původu nebo majících funkci oslavnou, jednak tzv. jména obyvatelská nebo jména je podobou připomínající. Oikonyma odvozená od jmen personálních jsou vždy v regionu odvozena posesivním sufixem -óv/ov, -ín, *-jъ; nemůžeme doložit název obce, jež by se shodoval se jménem osobním. Náleží sem: Bohušov (od jména Bohuslav, v hypokoristické formě Bohuš, Bohušův dvůr), Dobřív (původně asi Dobřějov, Dobřějův dvůr, pak abreviací a substantivizací posesivního adjektiva vzniká dnešní podoba), Drahek, Jarov, Kotousov, Seč (odvozené pravděpodobně od osobního jména Setek sufixem *-jъ a následným zkrácením podoby Seteč na Seč), Svárkov, Vlčetín⁷⁴ (z osobního jména Vlčata, Vlčatův dvůr) a Žákava (od osobního jména Žák). Pojmenování Drahek je odvozeno pravděpodobně od osobního jména Drahek (Drahomil), dnes není možno ani podle písemných dokladů jednoznačně rozhodnout, zda motivací nebylo osobní jméno Drach, v domácké podobě Drachek. Listinně je Drahek citován jako Drahek i jako Drachek.

Mezi jména obyvatelská můžeme zařadit Chocenice (ves lidí Chocanových), Libákovice, Ůnětice (osada lidí Ůňatových), Vlčice (ves lidí Vlkových) a Zdemyslice motivované osobním jménem Zdemysl. Formálně připomínají tento typ jmen i Chlumánky (původně Chlumany, osada lidí bydlících na Chlumu nebo pocházejících z Chlumu; deminutivum vyjadřovalo pravděpodobně nepatrnost), Blovce a Smederov. Název Blovce (1352, Profous) je pravděpodobně odvozen od příjmení Stblo, tedy Stblovce, osada lidí Stblových, po následné mylné dekompozici, s domněním, že Z je předložka se vyvíjí forma Blovce⁷⁵. Smederov dokládá již František Palacký

⁷⁴ Jméno osobní Vlk a jeho obměny, Vlčata, Vlček, Vlčík apod., je jedním z nejméně frekventovaných rodových jmen u starých Slovanů, proto také většina názvů obcí, v nichž se jako motiv vyskytuje vlk, je odvozen od tohoto osobního jména, nikoli přímo od zvířete. Zvíře se vyskytuje jako symbol síly především ve jménech německého původu.

⁷⁵ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, jejich původ, vznik a změny*, Praha 1947–1960, s. 102.

jako Smrdov, jméno bylo s ohledem na negativní podtext upraveno přesmykem na Smedrov a pak upraveno melioračně ještě na Smederov, čímž nabylo oslavné funkce. Jméno připomíná název srbské pevnosti Smederovo proslulé v době tureckých válek. K tomuto typu by náležela i Chýlava (připomínána i jako Loudavá, Randava; pojmenovaná snad podle mlýna a jeho majitele, chylý, stčj. křivý, nachýlený, nebo podle polohy na horním, klikatícím se, zakřiveném, toku Úslavy).

Jménem německého původu je název hradu Vlčtejn dokládající typickou dobovou módu (Zu den wilden Steinen).

Značný počet oikonym vychází z přírodních poměrů, jsou motivovány rostlinstvem, charakterem terénu, polohou či výskytem určitého zvířete. Mezi jména motivovaná obecně přírodními poměry můžeme zařadit Chlum (zalesněný kopec), Kamensko (zaniklé, přípona -sko obvykle označovala pouhou příslušnost nebo se tak nazývaly osady opuštěné, které byly nově obydleny), Myť (žijící i v nestandardizované podobě Mejť s původním významem paseka, mlází, louka), Spálené Poříčí (místo u řeky) nebo Vůsí. Název Spálené Poříčí je dáván tzv. lidovou etymologií do souvislosti s třicetiletou válkou. Výklad žijící v pověstech i v historické paměti obyvatel připomíná vypálení obce v roce 1620, dokonce je uváděno datum 30. 9. Pojmenování Poříčí je odvozováno od toho, že domy po vypálení stály po řídce (zaznamenáno 1898⁷⁶). Profous uvádí: ...1629. ... Jiří Vratislav z Mítrovic se uvázal k držení trhového místa, a když nemohl obyvatelstvo přivést ke katolictví, dal městečko vojskem spálit.⁷⁷

Vůsí je jménem, u něhož je původ nejednoznačný. Motivem může být jednak vos, jednak staročeské slovo osa. Osa ve staré češtině označovala druh trávy, ostrice, ale také strom, osiku. Podle typu rostlinstva vznikly názvy Bzí, Habří či Dubiny. Bzí, původně Bzina, označující kopec, les i osadu je kolektivem odvozeným od slova bez, s významem bezový háj (stejně byl motivován i název zaniklé vsi Bzík, tedy malý bezový háj).

Od luňáků je odvozen název Louňová (tvar vývojově kolísal: Lúňava, Lúňová). Poloha je motivačním prvkem u jmen Kbelnice a Letiny (letní místo, prosluněné, výslunné, tvar plurálový vzniká asi pod vlivem slov mokřiny, pastviny) a Zhůř. Kbelnice získala svůj název podle kopce u osady. Kopec tvarem připomíná nádobu na vodu, kbel, škopek, název osady je metaforicky vzniklý od adjektiva kbelný příponou -ice. Nejednoznačně vyložitelný je původ oikonyma Zhůř. Je možné je vyložit jako kolektivum zhoříe k apelativu zhoř odvozenému od slovesa shořeti, nebo může jít o pojmenování polohy v terénu vzhōrie, vývojově pak zhoříe, zhůř (vzhůru, i jméno lesa).

⁷⁶ Vladimír HAVLIC, *Pověsti z kraje pod Radyní*, Plzeň 2003.

⁷⁷ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, jejich původ, vznik a změny*, Praha 1947–1960, s. 441.

Charakteristickým regionálním pojmenovacím motivem je u oikonym také charakter hospodářské činnosti typické pro danou teritoriálně vymezenou oblast. Hospodářské poměry, řemesla a výroby žijí dodnes v názvech jako Cihelny, Komorno (odvozeno od adjektiva komorný, patřící komoře, následně substantivizováno), Stará Huť, Struhaře (tzv. jméno služebné, pocházející ze 14. století). Struhař byl výrobce prken. Ohrazená stavba se stala základem jména Hradiště.

Neprůhledné z hlediska původu je oikonymum Jarov, lidově spojované s jarem (tuto nesprávnou hypotézu podporuje paradoxně i název Letiny ve stejném regionu, místní obyvatelé uvádějí, že jde o názvy odvozené od oblíbených ročních období). Jarov vzniká přesmyknutím ze slova Rájov, Rájův dvůr.

Nejpočetnější skupinou oikonym z hlediska motivace jsou v Plzeňském kraji jména patronymická utvářená odvozovacím sufixem *-ice*, *-ovice*, což platí i pro oblast Blovicka, kde je frekventovanější první typ. Tato jména jednoznačně souvisí s kolonizací neosídlené krajiny. Jižně od Plzně můžeme také sledovat častý výskyt jmen s negativní předponou: např. Nezvěstice, Nezavětice, Nebílovy, Nepomuk (z pův. stčj. pomuknutí). Pro Plzeňsko jsou také charakteristická povahopisná jména dvousložková: Krchleby, Trpisty, Rozsedly, Štáhlavy. Typické jsou také ironické substantivně-verbální nadávkové složeniny, např. Hracholusky, Kozojedy, Kozolupy, Tatobity nebo Tatiná (ze staročeského slova *tat* – zloděj). Pro jižní Plzeňsko a námi sledovaný region jsou charakteristické i nestandardizované, dialektické podoby jmen středního rodu zakončené na koncovku *-o*: Kotousovo, Dobřívno, Jarovo nebo nestandardizované podoby jmen výslovnostně zjednodušené: Domyslice (zaznamenáno v 17. století, Profous), Kocence, Ujezd.

Literatura

Vladimír HAVLIC, *Pověsti z kraje pod Radyní*, Plzeň 2003.

Ivan LUTTERER – Rudolf ŠRÁMEK, *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Havlíčkův Brod 1997.

Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, jejich původ, vznik a změny*, Praha 1947–1960.

Jaromír SPAL, *Zeměpisná jména Západočeského kraje*, in: L. KLIMEŠ a kol. *Západočeská vlastivěda. Jazyk*. Plzeň 1992, s. 17–66.

Vladimír ŠMILAUER, *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha 2015 (reedice).

Regionální charakter neprozkoumaného alchymistického rukopisu ze 14. století (jazykovědná analýza)

Zbyněk Holub

Abstrakt

Alchymista Antonio z Florencie a rukopis Cesta spravedlivá v alchymii v úpravě Jana z Lazu. Edice Otakara Zachara (1899) v Knihovně Národního muzea v Praze. Donace Václava Hanky a Jungmannův komentář v Historii literatury české. Pravopisná, hláskoslovná a tvaroslovná specifika textu. Datace a lokalizace textu a vývoj územní diferenciacie dialektů. Regionální charakter rukopisu a teorie několika autorů. Jan z Lazu jako poslední z řetězce autorů?

Klíčová slova

Alchymie, Antonio z Florencie, Cesta spravedlivá v alchymii, Jan z Lazu, Otakar Zachar, Knihovna Národního muzea, Václav Hanka, Josef Jungmann, česká literatura, datace, lokalizace, region, autorství

Key words

Alchemy, Antonio of Florence, The fair way in alchemy, John of Laz, Otakar Zachar, National Museum Library, Vaclav Hanka, Josef Jungmann, Czech literature, dating, location, region, authorship

Některá díla středověkého písemnictví upadla v zapomenutí i proto, že se vztahovala k tématům, jež nebývají chápána jako „hodna“ analýzy nebo střizlivého vědeckého přístupu k textu. Zejména tehdy, jedná-li se o památky nikoliv převážně literární, popř. religiozni provenience⁷⁸, ale o texty tzv. „esoterického“ charakteru. Komentáře k podobným dílkům nesporně podnes nacházíme v „záhadologické“ literatuře. Nicméně i v tomto ohledu zůstává mnoho staročeských památek, které dosud lingvistické analýze podrobeny nebyly. K takovým textům patří i rukopis

⁷⁸ Pokud tento termín chápeme v širším smyslu „původu díla“; nikoliv tedy pouze jako úzce místní původ (tedy nejen jako lokalizaci území nebo osídleného místa, oikonyma, k němuž lze vztahovat genezi sledované památky).

Cesta spravedlivá v alchymii, jenž měl být (údajně⁷⁹) inspirován působením italského alchymisty Antonia z Florencie.⁸⁰ Pro české prostředí byl (podle dobového odkazu) upraven žákem mistra Antonia, českým alchymistou Janem z Lazu⁸¹ (rozsah jeho působení na území zemí Koruny české však nemáme historicky /jednoznačně/ doložen).

Rukopis „Cesty spravedlivé“ transliteroval (a následně vydal tiskem) O. Zachar (1899). V knihovně Musea království českého byl text uložen pod sign. V. H. 21 (Zachar 1899, s. 90); dnes je součástí fondu Knihovny Národního muzea v Praze (pod stejnou signaturou). Zajímavé je též, že se rukopis dostal do knihovny prostřednictvím V. Hanky (proto je u signatury uvedena písmenná zkratka V. H.). Ani v současnosti však nelze doložit, odkud Hanka knihu získal.⁸² Zachar v této souvislosti odkazuje

⁷⁹ Řada autorů ale autorství Jana z Lazu zpochybňuje, popř. se zmiňuje o neznámém autorovi spisu (srov. např. již Wraný 1902, s. 7; dále Lenková in Vojnich 2012, s. 45, pozn. 34; rovněž Chourová 2010, s. 18). K pravděpodobnému autorství Jana z Lazu se naopak kloní V. Karpenko (2007, s. 27-29; dále Karpenko 2011). K uložení a popisu tohoto nejstaršího český psaného alchymického spisu také: Bartoš 1926-1927; Brodský 2000, s. 66.

⁸⁰ Podle některých zdrojů byl tento italský alchymista zavražděn v Čechách (uvádí se rok 1448; snad právě v souvislosti s jeho alchymistickými pokusy; srov. Láng 2008, s. 274; jindy se uvádí rok úmrtí mezi lety 1465-1469... srov. Lenková in Vojnich 2012, s. 45). Bývá zmiňován i jako Antonio/-us Averlinus z Florencie (Lenková in Vojnich 2012, s. 45). Navštěďuje tomu i odkaz na italského lékárníka Antonia z Florencie, který (podle dochovaných záznamů k pražským architektonickým památkám) komentuje v památkářské ročence (např.) Lucie Holá (2003, s. 72): *Ve 14. století vlastnil lékárnu lékárník z Florencie Onoforio, od kterého zakoupil vinici na Slupi lékárník Antonius de Florencia, který byl majitelem vedlejšího domu čp. 459/I, dnes součást Rychterova domu... (představa lékárníka, který se současně věnoval alchymii, tu jistě není nikterak odvázná).*

⁸¹ Jan z Lazu/Laacu (Druce 1939, s. 14), či také Johannes Lasnioro/ Lasnionoro (Druce 1939, tamtéž), popř. Jan nebo Johann(es) von Laaz (srov. Wispelwey 2008, s. 687; Lenková in Vojnich 2012, s. 45; v anglicky mluvícím prostředí uváděný jako John of Laaz, Lasnioro) byl patrně českým alchymistou. Zmínil ho už Bohuslav Balbín v díle *Bohemia docta*, kde (v r. 1611) odkazuje na dílo *De lapide philosophico Joannis Lasniori Bohaemi* (srov. Lenková in Vojnich 2012, s. 45). Připisuje se mu autorství výše zmíněného (a prvního český psaného) alchymického traktátu z roku 1457, popř. také alchymického traktátu *Zlato bláto* (tento text je ale považován za ztracený; odkazy na tzv. *Vojnichův/Vojničův rukopis* patrně v této souvislosti představují slepou uličku bádání; srov. např. Vojnich 2012). Obvykle se předpokládá, že Jan z Lazu pocházel z jihozápadních Čech; několik let patrně pobýval v Itálii (Lenská in Vojnich 2012, s. 45). Existují rovněž odkazy na jeho spor s druhou manželkou Zikmunda Lucemburského, s českou královnou Barborou Celskou, kvůli podvodným technikám (postupům), kterých tato panovnice v oboru alchymie užívala (Láng 2008, s. 155-157, 211, 268; Druce 1939, s. 14-15; LM, F. 234, 3; stručně také Karpenko 2007, s. 279; týž 2011; Lenková in Vojnich 2012, s. 45). Janu z Lazu je připisován též překlad obdobného spisu neznámého autora (*Praktyky Testamentu Rajmunda Lullia*; srov. dále: Zachar 2003-2008).

⁸² Případné úvahy o možnosti, že by se jednalo o podobné falsum, za jaká jsou dnes pokládány tzv. „Rukopisy“ (tedy především RKZ: *Rukopis královédvorský* a *Rukopis zelenohorský*), jsou tu zcela nepatřičné. Nelze popřít, že autorství RKZ je (ne však zcela jednoznačně) připisováno

Regionální charakter neprozkoumaného alchymistického rukopisu ze 14. století

(v poznámce) na Jungmannovu Historii literatury české (Jungmann 1825, s. 103, č. 160) a dále na latinský opis alchymistických rad (komentující osudy knihy Jana z Lazu⁸³), který chtěl jeho autor (podle vlastních slov) věnovat císaři Leopoldu I. Podle téhož autora převzal text pro císaře jiný alchymista, který však autora zradil (a pokusil se ho dokonce zavraždit, aby si mohl slávu objevitele textu přivlastnit). Není tedy jisté, zda se text „Cesty spravedlivé“ dostal koncem 17. století až k vídeňskému dvoru.⁸⁴ U Václava Hanky se rukopis objevil teprve po více než 100 letech (ovšem patrně v tomto případě nejde o původní rukopis, ale o jeho opis).⁸⁵

Problémem zásadního významu je přesnější datace a lokalizace textu *Cesty spravedlivé*... Podle záznamu v dochovaném opise byl traktát přeložen (popř. upraven, opsán, přepsán) z poznámek mistra Antonia roku 1457. Pokud ale přikročíme k důsledné analýze textu nejen z hlediska pravopisných specifik, ale též na základě zaznamenaných jevů hláskoslovných a gramatických, potom si uvedenou datací nemůžeme být zcela jisti. Pokusíme se dále doložit jak ortografické charakteristiky, tak i zvláštnosti jazyka textu (které odkazují k tomu, že prvotní text vznikl již na přelomu 14. a 15. stol.).

Složitější je u staročeského textu stanovit, zda se tu projevil nějaké vlivy regionálního charakteru (např. středočeské, západočeské, popř. i jiné). O tom, odkud Jan z Lazu pocházel, nic přesnějšího nevíme. Vycházíme však z předpokladu, že i na jeho tvorbu se musely některé regionální prvky projevit (odkazy na jeho jihozápadočeský původ nejsou jednoznačné). Je jisté, že v 15. století ještě nelze uvažovat o ustálení nářečních rysů v lokalitách v té podobě, v jaké je známe (např.) ze století 19. Nicméně je rovněž velmi pravděpodobné, že určitá „ústní tradice alchymistických pouček“ pronikala už před 14. stoletím nejen do Evropy, ale i na naše území. Zejména v důsledku křížáckých tažení, která do jinak poměrně homogenního „gotického“ prostředí přinášela řadu myšlenek

V. Hankovi a J. Lindovi. Václav Hanka byl jistě (rovněž) velmi nadaný chemik. Rukopis „*Cesty spravedlivé*“ tedy zcela nepochybně korespondoval s jeho profesním zájmem. Ovšem z hlediska tehdejší „národní věci“ by v tomto případě bylo vytváření jakéhosi „alchymistického podvrhu z 15. století“ naprosto nesmyslné. Soudobé čtenáře by ani nenapadlo spojovat myšlenku národního obrození s analýzou alchymistického rukopisu. A kromě toho máme dnes k dispozici odkazy na existenci tohoto staročeského rukopisu, které se objevují v 18. století (např. z r. 1717; srov. Láng 2008, s. 156; obd. LM, F. 234, 3).

⁸³ V latinském opisu (formulovaném též jako „rady začínajícím alchymistům“) je pouze zmínka o „jakémisi Čechovi, služebníku Antonia z Florencie...“: *Hic processus conscriptus fuit a quodam Bohemo, servo Antonij de Florentia...* jinde je autor označen jako *Bohemus scriptor* (srov. Zachar 1899, s. 91, dále např. s. 93).

⁸⁴ V době morové epidemie ve Vídni (1679-1680) pobýval císař v Šoproni (Sopron) – na historické maďarsko-rakouské hranici.

⁸⁵ Neméně zajímavá je však v této souvislosti i sama osobnost prvního vydavatele rukopisu, Otakara Zachara, kladenského sládky, podnikatele, alchymisty a chemika. Kromě jiného je pozoruhodná i jeho bohatá literární činnost (srov. také komentář k jeho pojetí alchymistické teorie i praxe: Míka 2012, s. 51-65; k soupisu literární činnosti O. Zachara: týž, s. 185-192).

z Orientu. A to se muselo projevit v běžném jazyce obyvatel českých zemí. Ve 14. století se šíří čeština literaturou, ale jazykem spisů je stále latina. Český zemský jazyk je tu protíváhou jiných jazyků „zemských“ (např. němčiny), ale stále ještě nemůže konkurovat prestižnímu postavení latinského jazyka. Do jisté míry se proto územní diferenciacie musela nutně projevit i v jazyce dobových textů. A pokud se chtěl písař přiblížit způsobu myšlení svého čtenáře (který pocházel především z regionu, kde dotyčný alchymista působil), nezbylo mu nic jiného, než nějakým způsobem regionální varietu běžné mluvy v textu zachytit (srov. též Komárek 1958, s. 61).

Nemůžeme ovšem hodnotit pravopis bez ohledu na dobový stav hláskosloví. Přesto ale bude nezbytné začít právě ortografickou analýzou.

V úzu pravopisného systému 14. a 15. století docházelo k průběžným změnám, jejichž výsledky vedly k odlišení systému II. (mladšího) spřežkového pravopisu od I. (starší) verze, později k určitému rozšíření diakritického modelu a posléze k ustálení systému pravopisu bratrského (srov. např. MSS 1978, s. 271n.).

V textu traktátu nacházíme doklad ztráty jotace po bilabiální nazále m (medenycze). Podobná změna mě – me se mohla oblastně šířit už v polovině 15. stol. (srov. např. Trávníček 1935, s. 104, Komárek 1958, s. 92n., 105n.; k nářečným dokladům srov. Bělíč 1972). V 19. století se ještě šířila v severovýchodočeských nářečích; v tzv. dialektech petáckých či litomyšlských, popř. litomyšlsko-třebovských, kde se podnes reliktně objevuje, ale je doložena i na Slovensku (Komárek 1958, s. 106;). Dokonce i na jihu Čech, na Doudlebsku, se objevuje ztráta jotace ve tvaru 4. p. zájmena „já“: me (srov. Bělíč 1972, s. 173). Na základě nářečního sběru usuzujeme, že je zde v promluvách nejstarších rodilých mluvčích dejotovaná podoba zájmena stále živá (srov. DNS 2004, s.117, 263).

Pokud již hovoříme o jotaci (popř. o ztrátě jotace) v případě, následoval-li vokál ě po retnici m, pak je třeba připomenout, že složitější vývoj výslovnosti probíhal cca od 15. století, kdy tu dochází k disimilaci výslovnosti na mnye (mně).⁸⁶ V traktátu nalezneme doklady obojí výslovnosti; mye /mie (rozložená výslovnost) i zemnye (tedy disimilace ve prospěch nazalizace).⁸⁷ S lokalizací ani datací textu nám to však příliš nepomůže.

V textu *Cesty spravedlivé* je již většinou provedena přehláska 'u/ú > i/í (4. sg. gy, už tedy *nikoliv ju*; obd. jiná pojmenování ve 4. sg.: *w perniczy, ne –u; wlchmygy*,

⁸⁶ V průběhu kolonizačních vln se patrně v každé (původně specifické, posléze po stránce charakteru mluvy ustálené) nářeční oblasti zachovala rozložená výslovnost tohoto typu spíše na okraji, v zeměpisném smyslu dále od středočeského centra (odkud se změna nesporně šířila); v lokalitách položených blíže ke středočeskému centru se (jako důsledek disimilace) rozšiřovala nazalizovaná forma *mnye*. Je třeba si uvědomit, že kolonizační vlny „přecházely“ přes hustěji osídlená území a zajišťovaly tak osídlení méně „zabydlených“ okrajových lokalit.

⁸⁷ Etymologicky odlišná je ale forma *mnyegy* (od slovesa *mnyety*).

Regionální charakter neprozkoumaného alchymistického rukopisu ze 14. století

w ftw klenicyz, uvnitř slova: brzicha, v 7. sg.: hybage fkenicyz, nad duffy). Ovšem nedůsledně. Někdy se ve 4. sg. koncovka –u zachovala: nech tak ftati chuilu, w zemu. Naskýtá se opět otázka, zda je to doklad nedokončení zmíněného umlautu (v takovém případě, pokud by byl písař ovlivněn českým prostředím, by ale text nemohl pocházet z mladší doby než ze 70. let 14. století), nebo kontaktu pisatele s moravskými (popř. českomoravskými) dialekty (k provedení či neprovedení přehlásky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku podrobněji Lamprecht 1986, s. 71-73).

Průvodní vokál najdeme (sekundárně, v neobvyklé pozici) u slabikotvorného m: offeme/-a (osmé/-á). Pokud bychom však v tomto případě uvažovali o písařské chybě, nevysvětlíme podobné tvary v dalším textu: offem, offem/-krat... Podobný úzus je dnes typický spíše pro východ Moravy a pro Slovensko. Ale ke konkrétnějšímu regionálnímu hodnocení zápisu nám tento přehled podklady neposkytne.

V procesu historické depalatalizace se setkáváme s asibilačními změnami, které jsou ještě v textu zachyceny (klokoczem ...klokotem, szen /s posunem c- na s/š-...ctěň, rozpufczege, zemfczi, nemecz/nemet; ovšem následný vývoj palatál už místy doložen je: wfwietye; srov. též dále výklad k artikulační disimilaci sykavek). Podobná asibilace je typická pro vývoj jazyka 14. století, popř. přelomu 14. a 15.; nikoliv II. poloviny století 15. Nelze ovšem vyloučit regionální specifickou vývoje. Asibilované konsonanty se dodnes dochovaly v severních a východních nářečích; zejména v nářečích východomoravských a slezských. Asibilace se patrně déle udržela i na jihozápadě a východě Čech. Někdy je vývoj ovlivněn také artikulační asimilací (wieczy = větší).⁸⁸

S průběhem depalatalizace může (ale v některých kontextech nemusí) souviset provedení artikulační disimilace sykavek; např. sč-šť. V traktátu obvykle disimilace provedena není (fcz, zcz... sč, šť, žč... nebozczika /nebczika/ /nebczyka; není tu příliš často zapsáno souhláskové spojení šť; srov. azwlafcet, fczefty, nebozczykem, czyfczenye, czyfczeneho, vczyfczene, /a/rozpufcy, rozpufczene, rozpufczowati – ale rozpuftiz). Disimilační proces by měl být dokončen na přelomu 14. a 15. stol. (Komárek 1958, s. 122-123; Lamprecht 1986, s. 124n.); náš text je ale datován rokem 1457. Ještě počátkem 20. stol. bylo však zachování souhláskové skupiny sč doloženo i na jihu Čech; dnes se spíše jedná o jev „moravský“.

Patrně oblastní lidový přesmyk (popř. lidovou etymologii; srov. obd. k metatezím skupin souhlásek zv+n, l/r+n, v+n srov. Komárek 1958, s. 127-128; též Lamprecht 1986, s. 100) nacházíme v předložkovém spojení dopynwicze. Tvar pynwicze se v rukopisu několikrát opakuje. Přímo se nabízí záměna s lexémem pivnice (pro označení sklepa). Přestože je dnes tato forma obvyklá spíše na Moravě, lze na základě dobových zápisů usuzovat na širší užívání slova v době historické (srov. dále výklad ve slovníku).

⁸⁸ K historickým dokladům artikulační asimilace srov. Komárek 1958, s. 121-122.

Záznam pojmenování zerewy (ve tvaru 3. a 6. sg. ž.: *tey zerewey*) odkazuje k podobě žerevý/žeřavý (hláska ř mohla být někdy i ve spřežkovém systému 14. století zapisována jako r; přitom dnes předpokládáme, že ř ztvrdlo už před koncem 13. století: Komárek 1958, s. 48-50, 125; MSS 1978, s. 701), řeřavý (tedy „řeřavý“/“řežavý“, rozpálený; snad následkem kontaminace tvarem „žhavý“). Podobné hláskové záměny jistě mohou oblastně probíhat (srov. např. spíše jiho- a západočeskou formu žižavý/SSJČ 8, s. 488-489, popř. i s následným sémantickým posunem: žižnivý/ DNS 2004, s. 371, pol. 22-96/ Topení).

Také některé jevy tvaroslovné vykazují v traktátu „Cesta spravedlivá...“ regionální zvláštnosti. Koncovky tvarů imperativu bývají často zjednodušené; zejména u zápisu sloves III. třídy (zakry, przykry... za-/přikryj, wly ... „vli“ místo vlij, bi ... „bí“ místo „bij“), kde se ale i dnes (rovněž díky vývoji kvantity) oblastně dochovaly tvary dlouhé (původně náležité): zakrý /to!, nalí /to tam!, na jihu a západě Čech též umý/se, popř. si (např. ruce; vedle tvaru umej; srov. dále), vypí to, nebí to dítě! (k historické platnosti těchto tvarů: Davidová 1980, s. 104; Lamprecht 1986, s. 237).⁸⁹

Specifika deklinačních typů jmen můžeme sledovat především u substantiv. Zajímavé je tu (předpokládané) vyrovnání s deklinací měkkou (pul dnye, dotehodnye, z kamenye, toho/ í/ kamenye), které by odpovídalo spíše moravskému úzu (tedy typu gen. dňa, kameňa/dně, kameně; srov. odkazy na nářečí středomoravská, východomoravská a slezská: Šlosar in Lamprecht 1986, s. 167-168). Před dokončením historické depalatalizace byla jistě měkkost rozšířena výrazněji než v dnešní době; vyrovnávání souhláskových typů s jo-kmeny (popř. s i kmeny⁹⁰) bylo totiž častější než dnes. Ovšem u typu deň, kameň jde i v současnosti na Moravě o pravidelné vyrovnání (k vývojovým novotvarům i k historickému vyrovnání s jo-kmeny, zejména na střední a východní Moravě: Trávníček 1935, s. 347; obecněji k vyrovnávání s jo-kmeny, k typu kameň, tý/ž/deň apod.: Vážný 1964, s. 84-85).

Také tvar 6. sg. w hrncu ukazuje spíše na moravskou variantu deklinace, popř. na českomoravské pomezí (srov. Utěšený 1953). Ve tvaru 6. sg. je koncovka –u původně historicky nenáležitá. Ve staré češtině jí bylo nejbližší krátké –u v dativu. Jenomže k vyrovnání dat.-lok. skutečně docházelo už v rané historické češtině; u neosobních substantiv dokonce od poloviny 13. století (dále k úzu a vyrovnání koncovek jo-kmenů ve staré češtině Trávníček 1935, s. 294, 297; Vážný 1964, s. 27; D. Šlosar in Lamprecht 1986, s. 146).

Archaický typ kompozice zájmeně a substantiva typu týden, týžden/ téhodne se v deklinačním systému rovněž blíží spíše moravskému úzu (i když navazuje

⁸⁹ K proměně imperativu sloves srov. dále výklad A. Dostála (1967) a A. Lamprechta (1986, s. 236-237).

⁹⁰ A to dokonce už ve staroslověněštině (u typu 7. pl. *kamenьmi*; srov. Vážný 1964, s. 84-85).

Regionální charakter neprozkoumaného alchymistického rukopisu ze 14. století

na staročeský stav jazyka): potemdny/ potem dny (po témdni; spíše: po týdnu/ tem/tém dni); konkuruje si tu patrně zájmenný typ skloňování („ten, teho, o tem“, např. w tem) a složený deklinační typ („ten, tého, tém“ ... kтым prachom; obd. MSS 1978: téhodný).

Povšimněme si dále odlišné rodové charakteristiky u slova fatka (šatka, šátka), které je v rukopisu vnímáno jako substantivum rodu ženského (czyftu fatku). Lexém se dnes vyskytuje v nářečí na Valašsku, na Slovácku (zde se ale odlišuje od šátku, cit.: Na čepce se nevázal barevný šátek, nýbrž plátěná šatka. Byla z tvrdého, lesklého, namodralého plátna, složená ve dvoje nebo ve troje na temeni hlavy a přes uši dolů. Konce splývaly rozložené po zádech tak, aby na nich bylo vidět vyšívání. Týl hlavy šatka nekryla, aby tak bylo vidět vrchní vyšívaný čepce. Tereza 2006-2015), patrně i jinde na Moravě (popř. na českomoravském pomezí). Dále (směrem na východ) najdeme lexém obdobného významu na západním a středním Slovensku (Mistrík 1993, s. 423-424; Krucovčin 2015) i na východě Slovenska (v zemplínsko-šarišských nářečích: Bulla 1978, s. 50).

V rukopise se pravidelně objevují jmenná adjektiva (fypek, pl. fypky... o vlastnosti materiálu, mokr, fuch); ovšem již ve 14. století převažovaly tvary složené (srov. Trávníček 1935, s. 333-334; Vážný 1964, zejména s. 98-105/111; Šlosar in Lamprecht 1986, s. 172-177). Původní (starší) úzus jmenných tvarů se však (díky ústní tradici) dochoval v regiolektech (ale ani v tomto případě nelze naše doklady určitěji lokalizovat).

Z hlediska jihozápadočeského regiolektu (popř. nářeční podskupiny) je příznakově odlišení koncovek deklinace zájmen (popř. adjektiv) v ženském rodě. Ve tvaru 2. sg. najdeme spojení bez te pyekne, ve 3. a 6. sg. ktey fyrze, kteyto (...) myedy, otey, potey crnosti/ poteychwili. S touto morfologickou opozicí se na českém jihozápadě setkáváme v promluvách rodilých mluvčích dodnes (Bělič 1972, s. 179, 225). V historické době si ovšem mohly ve 2., 3. a 6. sg. konkurovat četné varianty. V zájmenných tvarech těchto pádů se objevovaly podoby té/tý/tej/těj/tiej (Vážný 1964, s. 132). Už ve staré češtině totiž docházelo k formálnímu vyrovnávání (Davidová 1980, s. 67-68). Nejdéle se však držela homonymie tvarů ve 3. a 6. sg.; zejména u adjektiv složených (Vážný 1964, s. 112-116, 132-134; Šlosar in Lamprecht 1986, s. 182, 188n.). Někdy se naopak vyrovnávaly tvary podobně, jak je tomu v moravských nářečích (srov. Bělič 1972, s. 225); tedy také ve 2. sg.: nebftey fklenycze. Z našich dokladů proto jednoznačně na moravský vliv usuzovat nelze (snad ještě tak na vliv jazykového prostředí na pomezí Moravy a Čech).

Shrnutí

Sledujeme-li doklady (možného) chronologického vývoje zápisů v rukopisu (k teorii více autorů srov. dále), zjišťujeme, že se tu dostávají do rozporu zápisy, které mohly být pořizeny ve II. polovině 14. století, se zápisy z přelomu 14. a 15. století – a dále (kromě hláskosloví) se slovtvornými specifiky, která by mohla ukazovat na dataci

textu II. polovinou 15. století. Z hlediska lokalizace jazykových jevů lze konstatovat, že tu převažují některé regionální zvláštnosti, které bychom dnes považovali za reflexi moravských nářečí (popř. regiolektu), popř. přechodové rysy českomoravské, ale také projevy určitých distinkcí jihozápadočeské nářeční podskupiny. Pokud byl autorem řečený Jan z Lazu, mohl být jeho idiolekt ovlivněn dobovou jazykovou situací v různých částech českého jazykového území (a patrně i v německy mluvících zemích), která zde po polovině 15. století v rámci „zemských jazyků“ přetrvávala (a která se i v té době měnila). Není však příliš pravděpodobné, že bychom v podobném případě nacházeli v jediném textu tolik (poměrně) rozdílných „jazykových insignií“. Kloníme se tedy k názoru, že se nejedná o „text jednoho autora“. Rukopis mohl vznikat již ve II. polovině 14. století a mohl být různě upravován a přepisován.⁹¹ Naše teorie více autorů vychází dále ze dvou dobových skutečností:

1. V období vývoje české slovesnosti, kdy rukopis vznikal, nebyla prioritou otázka „původnosti“ textu. Neuvažovalo se o plagiátorství, ale jediné o tom, jak dané téma stále vylepšovat. Na osobě autora v té době mnohdy nezáleželo. Jan z Lazu mohl být tím posledním z řetězu autorů textu, který sestavil v té podobě, jak ho dnes známe, z pozdějšího opisu.
2. Alchymistická díla plnila vždy spíše úlohu kódovaného, do značné míry „funkčně zaměřeného“ textu (k jinotajům a k neurčitosti vyjádření v traktátu srov. též Karpenko 2007, s. 29; obd. týž, 2011). Nebylo tedy ničím neobvyklým, pokud konkrétní autor nevěnoval jazykové stránce rukopisu důkladnější péči. Mohl tak některé tvary upravovat do podoby „synchronní“, ale jiné ponechávat v podobě starší. Rozdílnost úzu (popř. normy) také může odrazet skutečnost, že různí autoři pocházeli z různých lokalit.

V každém případě se jedná pouze o náznaky toho, jak bychom mohli rukopis hodnotit. Analyzujeme tu pouze jednotlivé doklady jevů. A to tak, jak byly zaznamenány II. (mladším) spřežkovým pravopisem. O statisticky pojaté analýze tedy rozhodně uvažovat nelze. Nicméně bude jistě užitečné vrátit se k této problematice v budoucnu.

Seznam literatury a pramenů

Základní pramen:

Cesta spravedlivá v alchymii. Podle Anthony Wlacha s Florencie (M. Anthony s Florencie). Knihovna Národního muzea v Praze. Oddělení rukopisů a starých tisků. Z Hankových. Enrich (projekt ECP 2006 DILI 510049). Manuscriptorium. Evropská digitální knihovna

⁹¹ Dnes se ostatně předpokládá, že to byli univerzitní profesori či studenti z Paříže a z Itálie, kdo již na přelomu 13. a 14. století začali seznamovat české učence s alchymistickými poznatky, nápady a postuláty.

Regionální charakter neprozkoumaného alchymistického rukopisu ze 14. století

rukopisů. (Budování virtuálního badatelského prostředí pro oblast historických fondů) – verze 3; sign. V H 21, 23 B 28/1024 (1457?). Gulliver. Copyright © 2015, AiP Beroun s.r.o.; odkaz dostupný z <http://goo.gl/RRXm8m>

Literatura:

- Alchymie a Rudolf II. Hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*, Ivo Purš – Vladimír Karpenko (eds.), nakladatelství Artefactum, Praha 2011. ISBN 978-80-86890-33-3 (Karpenko 2011)
- František Michálek BARTOŠ, *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze*, díl I. a II., [s.n.], Praha 1926-1927.
- Jaromír BĚLIČ - Adolf KAMIŠ – Karel KUČERA - Václav KŘÍSTEK, *Malý staročeský slovník*, 1. vyd., SPN, Praha 1978. Dostupné z <http://www.phil.muni.cz/german/mstc-php-RE.php> (MSS 1978)
- Jaromír BĚLIČ, *Nástin české dialektologie*, edice Vysokoškolské učebnice, SPN, Praha 1972
- Biographical Index of the Middle Ages. /Biographischer Index des Mittelalters./ Index Bibliographique du Moyen-Âge.* Compiled by/ Bearbeitet von/ Compilé par... Berend Wispelwey, Mira Bell, Stefan Engelhardt, Flavio Redlich, Maria Zieglermaier (eds.), K. G. Saur Verlag, München 2008. ISBN 978-3-598-35437-3. 1. A-I, 2. J-Z. Dostupné z <https://books.google.cz/books?id=486s3eMkLfgC&pg=PA687&lpq=PA687&dq=John+Lasniero&source=bl&ots=CAoeBYAEcZ&sig=UEldgTAMaF2FJP4i2lX6srYHSOo&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjWh-KRrKnJahUHt8KHxUABKEQ6AEIKTAF#v=onepage&q=John%20Lasniero&f=false>; odkaz: Wispelwey 2008
- Pavel BRODSKÝ - Ivan HLAVÁČEK, *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*, Koniasch Latin Press, Praha 2000. ISBN 80-85917-78-5.
- Ferdinand BULLA, *Východoslovenské nářečia*, *Studia academica Slovaca*, 7, přednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a kultury, Jozef Mistrík (ed.), Alfa, Bratislava 1978, s. 43-56
- Cesta spravlivá v alchymii*. Podle M. Antonia z Florencie (L. 1457), překlad díla (přepis), z rukopisu Muzea Království Českého. Otakar Zachar (ed.), Knihotiskárna a nakladatelství F. Šimáček, Praha 1899 (Zachar 1899); dostupné: Národní knihovna České republiky. Digitální knihovna Kramerius; <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=2060187&mcp=&idpi=17662011>
- Dana DAVIDOVÁ, *Historická mluvnice češtiny*, Pedagogická fakulta v Ostravě, Ostrava 1980
- Antonín DOSTÁL, *Historická mluvnice česká*, II, Tvarosloví, 2. Část, *Časování*, SPN, Praha 1967
- J. Gerald F. DRUCE, *Alchymie v Čechách*, časopis *Psyché: Revue věnovaná mystice, okultismu a metafyzice*, překlad Jana z Kříže, roč. VII, Praha 1930, s. 13-15, 30-32
- Encyklopédia jazykovedy*. MISTRÍK, Jozef aj. (eds.). 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1993 s. 423-424. 513 s. ISBN 80-215-0250-9. – středoslovenská aj. (Mistrík 1993)
- Lucie HOLÁ, *Restaurování gotické malby v domě U Lilie čp. 450/I, Malé náměstí 11/ II.*, in: *Ročenka* 2003, Tematické příspěvky, P. Vaňous – Z. Dragoun (eds.), Národní památkový ústav, nakl. Milan Čermák, Praha 2003; s. 71-72; ISBN 80-86360-32-6. Dostupné z http://www.npu.cz/download/1111596002_1288/vyr311-02.pdf
- Zbyněk HOLUB a kol., *Doudlebské nářečí a slovník*, nakl. Roční období, České Budějovice 2004. ISBN 80-85524-01-5 (DNS 2004)
- Petra CHOUROVÁ, *Alchymisté nebo šarlatáni?* Edward Kelley a John Dee v Čechách, Praha: Libri, 2010. ISBN 978-80-7277-456-2
- Josef JUNGSMANN, *Historie literatury české: aneb saustawny přehled spisů českých s krátkau historií národu, oswícení a jazyka*, Václav Vladivoj Ritter von Tomek (vzpomínky na autora, ed.), Museum Království českého, Kněhkupectví F. Říwnáče, Praha 1825 (I. vyd.), 1849 (II. vyd.)

- Vladimír KARPENKO, *Alchymie. Nauka mezi snem a skutečností*, edice Galileo, sv. 8., Academia, Praha 2007. ISBN 978-80-200-1491-7
- Miroslav KOMÁREK, *Historická mluvnice češtiny*, I, *Hláskosloví* (Úvod: Karel Horálek) SPN, Praha 1958
- Arnošt LAMPRECHT – Dušan ŠLOSAR – Jaroslav BAUER, *Historická mluvnice češtiny*, SPN, Praha 1986 (Lamprecht 1986)
- Benedek LÁNG, *Unlocked Books. Manuscripts of Learned Magic in the Medieval Libraries of Central Europe. Magic of History Edition*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania 2008. 978-0-271-03378-5, s. 155-157. 211, 268, 274. Dostupné z <https://books.google.cz/books?id=p5oqUzR6lUUC&pg=PA330&lpg=PA330&dq=John+Lasnioro&source=bl&ots=c6G3GVvdS-&sig=Dqd7AnmA51qQiGnpBrv8uO0V6m8&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjWh-KRsKnJAhUHTg8KHXuABKEQ6AEIFDAA#v=onepage&q=John%20Lasnioro&f=false>
- Jiří MIKA, *Mezi alembikem a spilkou. Svět sládky a spisovatele Otakara Zachara*, Halda, Kladno 2012. 208 s. ISBN 978-80-905223-0-5
- Spisy Otakara Zachara. Zboru alchymie*, Národní technická knihovna, digitální knihovna (digitální fond), systém Kramerius, Praha 2003-2008. Dostupné z http://df.ntkcz.cz/kramerius/document/ABA013_NTK10A000180-0409.pff?jsessionid=36062A6F3E434DF414021DB2253D4C7F?id=525981 (Zachar 2003-2008)
- František TRÁVNÍČEK, *Historická mluvnice československá*, Úvod, hláskosloví a tvarosloví, ed. Vysokoškolské rukověti, Řada spisů duchovědných, svazek 2, Melantrich, a.s., Praha 1935
- Slavomír UTĚŠENÝ, *O dnešním stavu hranice typu kaše // kaša v přechodné oblasti českých nářečí jihovýchodních*, časopis *Naše řeč*, ročník 36 (1953), číslo 3-4; dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4284>
- Václav VÁŽNÝ, *Historická mluvnice česká*, II, Tvarosloví, 1. Část, *Skloňování*, SPN, Praha 1964
- Voynichův rukopis aneb nejzáhadnější kniha světa*. Faksimile Voynichova rukopisu (Úvodní studie: Jitka Lenková), vyšlo při příležitosti 100. výročí objevení rukopisu W. M. Voynichem, vydavatelství CAD PRESS, Bratislava 2012. ISBN 978-80-88969-60-0 (Voynich 2012)
- Adalbert Wraný, *Geschichte der Chemie und auf der chemischer Grudlage beruhenden Betriebe in Böhmen bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, nakl. František Řivnáč, Praha 1902

Internetové zdroje:

- Nářečia na Slovensku, in Encyklopédia poznania. Igor Kručovčin – a kol. (eds.), copyright © 2013-2015 Wesline, s.r.o. Dostupné z <https://goo.gl/KTVzDF>
- Straňanský kraj (Moravské Slovácko), in: Krajina za školou, Sdružení TEREZA s partnery (Ekocentrum Podhoubí, Antikomplex, o.s.), Centre for Modern Education (CZ), s.r.o., Praha 2006-2015. Dostupné z <http://goo.gl/42Z4c0>

Libuše Králová – významná osobnost českého tanečního umění

Ivo Fiala, Marta Ulrychová

„Tančím...

Beru život do svých dlaní, vážím jej,
laskám se s ním.

Mé tělo mu zpívá o mých láskách,
o dnech plných slunce,
o měsíčních nocích sladce rdousících
omamnými vůněmi
a slastným vytržením.

Mé tělo je plamen, kterým země svítí
po obloze...“

Karel Vladimír Burian

Abstrakt:

Příspěvek se zabývá osobností Libuše Králové, významné české tanečnice v oblasti klasického baletu působící v plzeňském Divadle J. K. Tyla a Jihočeském divadle v Českých Budějovicích. Podává zejména přehled jejích hlavních tanečních rolí a choreografických ztvárnění.

Klíčová slova:

klasický balet – choreografie – Divadlo J. K. Tyla v Plzni – Jihočeské divadlo v Českých Budějovicích – Anna Karenina Rodiona K. Ščedrina – Macbeth Kirilla V. Molčanova

Key words:

classic balet – choreography – J. K. Tyl Theater in Pilsen – South Bohemia Theater in České Budějovice – Anna Karenina of Rodion K. Ščedrin – Macbeth of Kirill V. Molčanov

V následujícím příspěvku, jako jediném na této konferenci věnovaném tanečnímu umění, nejenže připomeneme významnou osobnost našeho klasického baletu, ale pokusíme se ji – alespoň v rámci plzeňského kulturního života – dodatečně spravedlivě

Obr. 1. František Tichý (*Don José*), Libuše Králová (*Carmen*) v baletu Rodiona K. Ščedrina *Carmen*, DJKT, 1976, foto Věra Caltová.

ocenit. V přelomovém roce 1989 došlo v personálních vztazích mnohých pracovišť k unáhleným přehmatům. Obviněná strana musela ustoupit straně druhé, té, která využila „revolučních nálad“ a momentánně se snažila snadno dosáhnout na uprázdňené posty. Přistoupilo se k razantním krokům, odborně nepodloženým, tudíž i neomluvitelným, jejichž výsledkem mělo být zničení kariéry nepohodlného jedinice. V Divadle Josefa Kajetána Tyla v Plzni (dále jen DJKT) se podobná „výměna“ dotkla i sólové tanečnice, choreografky a režisérky baletního souboru Libuše Králové. Bez nadsázky a přehánění ji lze označit za „hrdinku českého oblastního baletu“, neboť umělecké štače, jimiž prošla – Plzeň, České Budějovice, Ostrava a opět České Budějovice – znamenaly pro kariéru sólistky, choreografky a šéfky souborů neúprosné klima naplněné provozně-sociální stísněností baletních poměrů, nízkým finančním ohodnocením, maximální vyčerpáním osobního i celého profesního okolí, ale i krizí, kterou v letech jejího působení představoval nedostatek mladých přicházejících talentů.⁹²

S výukou klasického baletu začala Libuše Králová (nar. 1948) jako šestileté pražské dítě v Baletní škole J. Švece. Vzápětí následovala příprava pražského Národního divadla (dále jen ND). Právě v tomto období byla již plně přesvědčena, že její umělecká dráha se nebude moci vyvíjet jinde než ve „zlaté kapličce“. Po absolutoriu konzervatoře v roce 1969 ve třídě Růženy Mazalové a Zdeňka Doležala však musela

⁹² Tato krize se v 90. letech rychle vyřešila příchodem tanečníků především z východního bloku, konkrétně ze zemí bývalého Sovětského svazu. Ti prošli ve své domovské zemi v oblasti klasického baletu bohatou tradicí.

volit angažmá mezi Brnem a Plzní, neboť ND toho roku přijímalo pouze dva členy do mužské části souboru. Jelikož v Brně nebyla možnost ubytování, vyhrála zcela pragmaticky Plzeň.⁹³ Od roku 1969 v ní Libuše Králová strávila plných dvacet let naplněných plnou uměleckou prací. I přes celkovou krizi, kterou v oné době prožívala většina samostatných baletních souborů českých a slovenských divadel, působili v oné době v plzeňském baletu kvalitní umělci – šéf souboru Gustav Voborník, sólisté Jana Heyduková, Alena Chládková, Helena Sobková, Zdeněk Sudek, Jiří Žalud, Miloslav Kydlíček, Zdeněk Ryšlink, Jiří Hoščálek či Bohumila Mejcharová, později fundovaná vedoucí baletní školy a spoluzakladatelka občanského sdružení Balet o. s. podporujícího výchovu baletního dorostu.

Po první sólové roli L. Králové – Nikotině ve stejnojmenném jednoaktovém baletu Vítězslava Nováka uvedeném v roce 1970 následoval široký záběr rolí nejrůznějších charakterů: Clarice ve *Sluhovi dvou pánů* Jarmila Burghausera (1971), Zobejda v *Šeherezádě* Nikolaje Rimského-Korsakova (1972), Balerina v *Petruškově* Igora Stravinského (1972), *Gajané* ve stejnojmenném baletu Arama Chačaturjana (1975), titulní role v *Carmen* Rodiona Konstantinoviče Ščedrina (1976) či královna ve *Sněhurce* (1977). Rok 1977 jí také přinesl roli nejslavnější – Annu Kareninu ve Ščedrinově stejnojmenném baletu.⁹⁴

Toto dílo stejně jako řadu předcházejících inscenací choreograficky zpracoval Gustav Voborník (1929 – 2011), někdejší výrazný tanečník Československého státního souboru písní a tanců.⁹⁵ Na inscenaci *Anny Kareniny*, jejíž premiéra byla odměněna třiatřiceti oponami, L. Králová zavzpomínala v Tanečních listech takto: „*Anna Karenina byla vyvrcholením spolupráce choreografa a šéfa baletu Gustava Voborníka se*

⁹³ Rozhovor Ivo Fialy s L. Královou vedený v ND v r. 2009.

⁹⁴ Balet na námět slavného Tolstého románu zpracoval ruský klavírista a skladatel Rodion K. Ščedrin (nar. 1932) speciálně pro svoji choť Maju Pliseckou (1925 – 2015). Premiéra se uskutečnila ve Velkém divadle v Moskvě roku 1972. Následovala filmová verze a úspěšné turné po USA. Ščedrin tak navázal na svoji předcházející adaptaci Bizetovy *Carmen* v choreografii Kubánce Alberta Alonsa. Počátkem 80. let pak pokračoval *Rackem* v choreografii Plisecké. Viz Ivo FIALA, *Život baletu – útržky – souvislosti – dokumenty – osobnosti*, Praha, 2010, nákl. vl.

⁹⁵ Voborník byl v Plzni jmenován šéfem v roce 1968 po tragickém odchodu Věry Untermüllerové. Jako choreograf se v Plzni uvedl večerem na hudbu Wolfganga Amadea Mozarta pod názvem *Dobry den, Mistře* (1968). Následovaly *Slovanské tance* Antonína Dvořáka (1969), balet *Z pohádky do pohádky* Oskara Nedbala (1969), již zmíněná Nováková *Nikotina* uváděná ve stejném večeru s baletem Bély Bartóka *Podivuhodný mandarin* (1970), *Popelka* Sergeje Prokofjeva (1970), již zmíněný Burghausertův *Sluha dvou pánů* (1971), *Moravské a lašské tance* Leoše Janáčka (1972), hrané v témže večeru s *Šeherezádou* N. Rimského-Korsakova, *Viktorka* Zbyňka Vostráka uvedená společně se Stravinského *Petruškou* (1972), *Čert na vsi* Frana Lhotky (1974), Chačaturjanova *Gajané* (1975), Ščedrinova *Carmen* (1976), v československé premiéře *Slunečnice* Eleny Petrové (1976), Vostráková *Sněhurka* (1977), Héroldova-Lanchberyho *Marná opatrnost* (1979), Gershwinův *Američan v Paříži* (1981), v československé premiéře *Buratino* Karla Odstrčila (1978) a pohostinsky *Radegast* téhož skladatele (1993).

Obr. 2. František Tichý (Zlatý otrok), Libuše Králová (Zobejda) v baletu Nikolaje Rimského-Korsakova Šeherezáda, DJKT, 1972, foto Věra Caltová.

*mnou a mým manželem Františkem Tichým. Jako již dříve i nyní jsme při tvůrčí práci prožívali nezapomenutelné chvíle. Za tuto roli mi byla udělena Cena Českého literárního fondu. Ocenění se mi dostalo v době, kdy se narodil náš druhý syn. Stalo se mocnou vzpruhou do mé další práce. Největší odměnou však bylo samo představení. Všechny své city jsem odevzdávala roli, a když jsem po představení odcházela domů, měla jsem pocit, že nejsem schopna duševní činnosti. Cesta k této roli nebyla lehká. Musela jsem se prokousat neshadnými úkoly jak na scéně při provozu našeho divadla, tak i v osobním životě při péči o naše děti. Přesto při pohledu zpět, na nádherné postavy, které jsem měla možnost ztělesňovat, jsem ráda, že jsem se tehdy rozhodla pro Plzeň.*⁹⁶

Z rolí klasického repertoáru L. Králová tančila *Giselle* ve stejnojmenném díle Adolpha Charlese Adama (1979), *Lízu* v Héroldově-Lanchberyho *Marné opatrnosti* (1979), či *Kateřinu* ve *Zkrocení zlé ženy* Václava Trojana (1982). Příjemným „vybočením“ bylo pro ni ztvárnění němé, pantomimou se vyjadřující *Zuzany* ze slavného muzikálu *Divotvorný hrnec* (1976) či *Idy* ve Starussově *Netopýru* (1980). K výrazným rolím druhého plzeňského desetiletí pak patřily *Svanilda* v *Coppélii* (1983), *Mechmene Banu* v *Legendě o lásce* ázerbajdžánského skladatele Arifa Melikova (1985), *Lady Macbeth*

⁹⁶ (- ?-) *Libuše Králová se představuje*, Taneční listy, 1983, roč. 4, s. 10.

v baletu *Macbeth* Kirilla Vladimiroviče Molčanova (1988) či Zarema v *Bachšisarajské fontáně* Borise Asafjeva (1989). To však již bylo v době, kdy se primabalerina plzeňského divadla začala na počátku 80. let intenzivně věnovat studiu choreografie na pražské AMU ve třídě Jiřího Němečka. G. Voborníkovi již asistovala v *Nokturnu u fontány* Miroslava Hlaváče (1980), po jeho odchodu z titulární funkce choreografa a šéfa baletu DJKT, kdy byl na šéfovský post jmenován manžel Králové, tehdy již dlouholetý sólista plzeňského baletu František Tichý,⁹⁷ nejprve samostatně uvedla *Chopinovy valčíky a mazurky* za živého klavírního doprovodu Ivo Pavelky a Ivany Janečkové (1981), *Ples kadetů* na hudbu Johanna Strausse (1981), Nedbalův balet *Z pohádky do pohádky* (1982), kde si zatančila čtyři epizodické role, zejména pak *Zkrocení zlé ženy* na hudbu Václava Trojana (1982), v jejíž jednoaktové verzi byla nejen libretistkou, ale zároveň i Kateřinou. Následovaly další choreografie – *Pierot* Zdeňka Pololánika (1983), Délibesova *Coppélia*, *Don Juan* skladatele a operního režiséra Václava Kašlíka (1984), v roce ukončení studia pak zmíněná Melikovova *Legenda o lásce* (1985), *Romeo a Julie* Sergeje Prokofjeva (1986), *Hoffmannovy povídky* na hudbu Jacquese Offenbacha,⁹⁸ *Macbeth* Kirilla V. Molčanova (1988), Asafjevova *Bachšisarajská fontána* (1989) a jako poslední opět Nedbalův balet *Z pohádky do pohádky* (1989). Jako většina choreografů mimopražských scén se intenzivně věnovala i choreografiím baletních scén operního a operetního souboru.⁹⁹ Nezanedbatelné číslo v její složce archivní složce doplňují i pohybové spolupráce v plzeňské činohře.¹⁰⁰

Za choreografii Molčanovova baletu byla L. Králová vyznamenána Cenou Zdeňka Hofbauera. K tomuto titulu se taneční kritička Jana Holeňová vyjádřila následovně: „Molčanův balet trpí neduhy, na kterých ztroskotala ústecká inscenace v roce 1979. Těmi se však Libuše Králová nenechala odradit. Stala se zvláštní a paradoxní věc – jako by choreografka k velkému jevištnímu činu potřebovala všechny vady, vložené ‚čarodějkami‘ do kolébky baletního *Macbetha*. Vytvořila vedle Trojanova *Zkrocení zlé ženy* (1982) svůj největší choreografický opus. *Macbeth* se stal baletem s divadelním nervem, tanečním šarmem, neotřelým pohybovým slovníkem a výbornými tanečními i hereckými výkony. Ale opět, jako u všech baletů, které Libuše Králová v Plzni za posledních pět

⁹⁷ Roman VAŠEK, *Balet*, in: Divadlo Josefa Kajetána Tyla 1965 – 2015, Plzeň 2015, s. 194.

⁹⁸ Jednalo se o Lanchberyho transkripci Offenbachovy opery.

⁹⁹ Z operních inscenací za všechny uvedme *Svět na měsíci* Josepha Haydna (1983), Verdiho *Nabucco* (1983), *Pozdvížení v Ejesu* Iši Krejčího (1984), Smetanovu *Prodanou nevěstu* (1986), Bizetovu *Carmen* (1986), Dvořákovu *Rusalku* (1986), Čajkovského *Evžena Oněgina* (1987), *Operu z pouti* plzeňského rodáka E. F. Buriana (1987), Mozartovu *Figarovu svatbu* (1988). Z operetních inscenací jmenujme choreografie v Millöckerově *Žebravém studentu* (1989), v Lecocqově *Dceři tržnice* (1983) a Weilově-Brechtově *Žebrácké opeře* (1985).

¹⁰⁰ Z pohybovou spolupráci v činoherním souboru začala již v Plzni v inscenaci Őrkenyho *Kočí hry* (1985). Z dalších připomeňme dramaturgii Lermontovova románu *Hrdina naší doby* (1985), Hrubínovu *Srpnovou neděli* (1986), Jiráskovu *Lucernu* (1987) či Shakespearovu komedii *Mnoho povyku pro nic* (1988).

let uvedla, je nutné ‚smeknout kobouk‘¹⁰¹ Na stejném místě pak pochvalně ocenila i Králové choreografii Asafjevova baletu: ‚Králová v *Bachšisarajské fontáně* vyčarovala ze skrovného počtu tanečníků iluzi ‚spousty‘ Poláků a ‚hordy‘ Tatarů v úvodní scéně, ‚přeplněný‘ byl i harém chána Gireje, s profesionální rutinou, s citem pro divadlo a tanec se vyhnula nebezpečí nevkusu a představila Fontánu plzeňským divákům v tom nejjasnějším světle, jaké v Plzni dosud mají.‘¹⁰²

Po zaznění slov plných chvály a uznání však L. Králová v Plzni již téměř dva roky nepůsobila. Dvacetiletá plzeňská éra se pro ni stala minulostí. ‚Byl to paradox. Když jsem si Plzeň nejvíc zamilovala, dala jsem výpověď. Odchod byl sice hořký, nakonec mi však prospěl. Donutil mne změnit působiště, nestát se živým inventářem jednoho divadla, ale naopak podstoupit změny, přijímat nové impulzy.‘¹⁰³

Změnou působiště se stalo Jihočeské divadlo v Českých Budějovicích (dále jen JČB), kde po dva roky – neobtěžována falešným diktátem plzeňských nedouků, kteří ještě pár let předtím žadonili o angažmá – mohla dále v klidu vykonávat svoji práci. Pro českobudějovický baletní soubor, početně snad ještě útlejší, vytvořila zajímavá představení – *Marnou opatrnost*, *Coppélii*, znamenitě tanečně zpracovanou barokní operu Henryho Purcella *Dido a Aeneas*, spojenou v jednom večeru s Mozartovou *Symfonií g moll*, dále pak *Shakespeareovské siluety*, dramaturgicky svírající plzeňskou verzi Trojanova *Zkrocení zlé ženy* s dvěma novinkami – *Hamletem* a *Romeem a Julií* ztvárněnými na hudbu symfonických předeher Petra Iljiče Čajkovského.

Přesto se v počátku 90. let jako choreografka znovu pokusila změnit angažmá, když od sezóny 1993/94 přijala nabídku ředitele Moravskoslezského divadla v Ostravě Ilji Racka ml. Šéfovský post jí byl nabídnut poté, co se zde pohostinsky prezentovala Melikovovou *Legendou o lásce*. Vedení souboru se sice ujala s pověstným zápalem, bohužel však pro něj nenašla u převážné části ostravského souboru náležité pochopení, byť byla posílena výborným párem ruských tanečníků – Olgou Borisovou a Rodionem Zelenkovem, kteří ji sem následovali z českobudějovického angažmá. Její snahy o revitalizaci souboru, tedy nutné omlazení, a zajímavý repertoár jako by nenacházely správného adresáta. Pro nezkonsolidovaný soubor zde L. Králová zopakovala své inscenace z dřívějších let – vedle *Legendy o lásce* též *Bachšisarajskou fontánu* a *Z pohádky do pohádky*. V repertoáru dala příležitost i choreografům Ivanu Hurychovi, Danielu Wiesnerovi a Jiřímu Kyselákovi. V polovině roku 1995 však Ostravu opouští, vědoma si toho, že při sebevětším úsilí ledy nepohne.

Důvody k definitivnímu ukončení kariéry ale zdaleka nepřicházely v úvahu. Návrat do Českých Budějovic totiž znamenal hodně, lapidárně řečeno, byl jasným triumfem,

¹⁰¹ Jana HOLEŇOVÁ, *Balet*, in: Ročenka DJKT 1985 – 1990. Plzeň: 1991, s. 129 – 131.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Rozhovor Ivo Fialy s L. Královou v ND r. 2010.

Obr. 3. Libuše Králová jako Carmen ve stejnojmenném baletu Rodiona K. Ščedrina, DJKT, 1976, foto Věra Caltová.

opakem a pozitivní protiváhou ostravské epizodě. V leččems jí připomínal nejlepší plzeňská léta. Příznivá atmosféra tvořená oboustranným vstřícným dialogem, stojícím na vzájemném chápání a respektu, nemohla přispět jinak než k perspektivní tvůrčí práci, choreografickým a interpretačním kvalitám na oblastní soubor až neuvěřitelně překvapivým. Vivaldiho *Čtvero ročních období*, dále *Hoffmannovy povídky*, *Carmen*, *Coppélia*, *Popelka*, *Don Quijot*, *Marná opatrnost*, *Francesca da Rimini*, konečně pak i *Labutí jezero* – to jsou tituly, které výmluvně prozrazují mnoho o uměleckém klimatu a technických možnostech nově vybudovaného souboru.

Roku 2002 Králová nastudovala *Labutí jezero*, podobně jako dříve *Carmen*, *Hamleta* a jiné balety i v přírodní verzi, a sice v českokrumlovském zámeckém parku před otáčivým hledištěm. Velkolepá podívaná v podmanivě prosvícené večerní přírodě, režie i výkony tanečnic, nakonec i Čajkovského hudba choreografa přinesly Cenu ruské společnosti TVEL, společnosti finančně podporující důležité kulturní projekty na našem území a výběrově odměňující naše umělce za šíření ruské kultury.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Toto ocenění získali např. Hana Vlácilová, Vlastimil Harapes, Jelena Kovalevská, Zdeněk Prokeš, houslista Václav Hudeček, herci Libuše Šafránková, Josef Abrhám a herec a režisér Jan Kačer.

Obr. 4. Popiska - Libuše Králová (Anna), František Tichý (Hrabě Vronský) v baletu Rodiona K. Ščedrína Anna Karenina, DJKT, 1977, foto Věra Caltová.

Králová o nastudování *Labutího jezera* řekla: „Jedním z důvodů uvedení *Labutího jezera* je moje velká úcta ke klasickému baletu. K jeho ztvárnění jsem přistupovala s velkým respektem. Neustále dorůstají nové generace tanečníků, kteří jdou vyškoleni pro klasický tanec a mou povinností je toto jejich základní taneční umění rozvíjet. Zatančit si v *Labutím jezeře* některou z rolí potká tanečnický pravidelně za jejich umělecký život jen jednou. Proměnit se na jevišti v Bílou labuť je snem snad každé začínající tanečnice. I já jsem začínala svoji taneční kariéru s představou, že mě *Labutí jezero* na scéně určitě nemine. Opak byl pravdou! Vysněná role *Odetty* se mi pravidelně v každém angažmá vyhýbala. Už jsem ani nedoufala, že se s *Labutím jezerem* přeci jen potkám. Když jsem před časem nastoupila do Jihočeského divadla jako umělecký šéf baletu a choreograf, nebylo na jeho provedení ani pomyslení a dlouho jsem o jeho uvedení vůbec neuvažovala. S příchodem nových tanečních tváří se však soubor ocitl v novém světle. A tak skrze umění tohoto dnešního – nového – souboru si plním svůj dávný sen.“¹⁰⁵

¹⁰⁵ Rozhovor I. Fialy s L. Královou v ND v r. 2010.

Pevné jádro tvořili v souboru Králové Hana Jarolímová, Anna Ondráčková, Naďa Hrušková, Světlana Adlerová, Petr Palas, Libor Hlaváček, Libor Čihař¹⁰⁶ a Zdeněk Mládek. O Čihařovi choreografka prohlásila: „*Libor promůj umělecký život znamenal velmi mnoho. Naučili jsme se na sebe slyšet, čímž vznikla oboustranná důvěra. Jsem mu vděčná za trpělivost a oddanost, kterou ke mně a k mému způsobu práce vždy projevoval.*“¹⁰⁷

Největšího ocenění se však L. Králové dostalo v podobě Evropské ceny umění 2000 za dlouholetý přínos baletnímu umění. Jasně, výmluvně, svědčící o tom, že i na oblastních scénách lze v mnohdy strastiplných podmínkách dosáhnout velkých výsledků.

V roce 2009 již nebyla Libuši Králové v JČB obnovena smlouva. Na místo vedení českobudějovického baletu byl Prahou doporučen (byť na základě vítězství ve výběrovém řízení) „moderně a obchodně cítící“ Maďar Attila Egerházi. S novým šéfem přišly i nové změny. Jádro souboru vytvořené Královou bylo rozbito.

L. Králová však v současnosti nezahálí, „volná noha“ jí nabízí možnosti uměleckého uplatnění po celé republice. Vrátila se do rodné Prahy, kde na konzervatoři vyučuje budoucí činoherce pohybovou výchovu. Ostatně s touto činností se setkala – jak již bylo uvedeno – již v plzeňské činohře v době, kdy se začala věnovat studiu choreografie.

V příspěvku jsme se snažili přiblížit významnou kulturní osobnost spojenou právě s jihozápadními Čechami. Dvacetileté působení v Plzni, rovněž tak téměř stejný počet sezón v českobudějovickém divadle je téměř symbolickým vyjádřením spolupatříčnosti L. Králové k jihozápadním Čechám. Všeobecně se říká, že život tanečníka je krátký. Mnozí si zpravidla musejí hledat novou profesi. L. Králová šla cestou hlubokého poznávání podstaty baletního umění, což jí přinášelo studium choreografie, jemuž se věnovala při svém plném nasazení sólistky oblastní scény, na níž byla tanečnice takového formátu, jakým byla právě ona, nezastupitelná. Své milované divadlo se specifickým přísně uzavřeným a – troufáme si říci – očím běžných diváků neznámým prostředím, ať již se jedná o každodenní rutinu na baletním sále, o ranní tréninky, práci s korepitemorem, repitemorem, choreografem, či o dlouhý proces

¹⁰⁶ Libor Čihař (1967) je absolventem pražské Taneční konzervatoře ve třídě Zdeny Nemcové a Jaroslava Slavického. Jeho prvním angažmá byla Plzeň, kde zřetelně směřoval k dráze prvního tanečníka. Zatančil si všechny prvooborové role v choreografiích Králové: Romea, Hoffmanna, Macbetha, v Nedbalových *Pohádkách* byl dvojím princem – ve Zlatovlásce a Šípkové Růžence, v *Bachšisarajské fontáně* Václavem. Po odchodu Králové z Plzně ji následoval do Českých Budějovic, kde pochopitelně zaujal pozici premiéra – vedle Franze si zatančil i Colase v *Marné opatrnosti*, Ševce ve *Špalíčku* Bohuslava Martinů, Zlatého otroka v *Šeherezádě*, Johana Strausse ml. ve *Straussianě*, Hamleta, Merkurzia a Petruccia v *Shakespearovských siluetách*, ale i pozoruhodnou kreaci Kouzelnice v taneční verzi Purcellovy opery *Didó a Aeneas*.

¹⁰⁷ Rozhovor Ivo Fialy s L. Královou v ND r. 2010.

nastudování nové inscenace, rodící se počínaje jevištními zkouškami přes zkoušky hlavní, generálky, premiéry až k derniérám konce (přítom to vše při každodenních povinnostech ve večerních představeních), L. Králová opouštět nemusela. Byla tvůrčí osobností, která nejprve jako interpretka, poté jako choreografka, režisérka i šéfka souboru prošla všemi stupni, jimiž může tanečník projít, pokud je ovšem ochoten se stále učit a vstřebávat nové poznatky. Práce L. Králové nezůstala nedoceněna, o čemž svědčí mnoho prestižních cen. Zatímco Plzeňané rádi vzpomínají zejména na její taneční kreace, Budějovičtí zase na její choreografická ztvárnění.¹⁰⁸

Prameny a literatura:

- Archiv Divadla Josefa Kajetána Tyla, fond Osobnosti, složka Libuše Králová, bez inv. č.
Karel Vladimír BURIAN, *Hvězdy baletu*, Praha 1971.
Divadlo J. K. Tyla v Plzni 1965 – 1975, nositel Řádu práce, Plzeň 1976.
Divadlo J. K. Tyla 1990 – 1995, Plzeň 1995.
Ivo FIALA, *Život baletu – útržky – souvislosti – dokumenty – osobnosti*, Praha 2010.
Jana HOLEŇOVÁ, *Balet*, in: Ročenka DJKT 1985 – 1990, Plzeň 1991, s. 129 – 131.
(- ? -) *Libuše Králová se představuje*, Taneční listy, 1983, roč. 4, s. 10.
Rozhovory Ivo Fialy s Libuší Královou vedené v ND v r. 2009 – 2010.
Soukromý archiv Libuše Králové.
Marta ULRYCHOVÁ, *Josef Chaloupka a Plzeň*, in: Z hudebního života západních Čech, Klatovy 1997.
Roman VAŠEK, *Balet*, in: *Divadlo Josefa Kajetána Tyla 1965 – 2015*, Plzeň 2015, s. 190 – 223.

¹⁰⁸ Autoři jsou si vědomi toho, že českobudějovická éra Králové je na tomto místě představena pouze v obrysech. Toto téma teprve čeká na své další zpracování.

Písňové zápisy Václava Motlíka z Měcholup u Klatov

Marta Ulrychová

Abstrakt

Nálezová zpráva pojednává o sbírce písňových textů Václava Motlíka z Měcholup u Klatov (1911-1906) zapůjčené autorce prostřednictvím někdejšího Okresního muzea v Klatovech (nyní Vlastivědného muzea Dr. Hostaše). V současné době je sbírka nezvěstná.

Klíčová slova:

Václav Motlík – Klatovsko – lidová píseň

Key words:

Václav Motlík – Klatovy Region – folk song

Vznik rukopisných písňových sbírek, s nimiž se setkáváme v terénu, bývá různě motivován, nejčastěji praktickou potřebou zpěváka nebo muzikanta zachytit fixní bázi svého repertoáru, dále pak – u pouhých posluchačů – i snahou zachovat písňový repertoár jedné či více generací a vytvořit tak svědectví o jeho proměnlivosti v určitém časovém úseku. Jednu z podobných rukopisných sbírek uspořádal během svého života i Václav Motlík. Nepatřil k aktivním nositelům písňové tradice v pravém slova smyslu, naopak – podle jeho vlastních slov byl k zápisu písňových textů podnícen úmyslem vytvořit jakýsi svébytný dokument své doby.¹⁰⁹

Václav Motlík se narodil 22. června roku 1911 v Měcholupech u Předslavi (okres Klatovy) jako druhorozený syn zemědělece a zároveň i majitele hostince. Jméno Václav

¹⁰⁹ Na existenci písňových zápisů byla autorka tohoto příspěvku upozorněna roku 1992 odbornými pracovníky někdejšího Okresního muzea v Klatovech (nyní Vlastivědného muzea Dr. Hostaše) PhDr. Janem Benediktem (1943 – 1993) a PhDr. Antonínem Vlčkem (1950 – 1993). Autobiografická data byla získána při autorčině návštěvě v červenci téhož roku u V. Motlíka v jeho bydlišti v Měcholupech, další doplňující údaje při návštěvě Motlíkova spolužáka a přítele Františka Boška ve Vícenicích. Tento příspěvek byl původně určen pro připravovaný sborník, který chtělo klatovské muzeum věnovat 100. výročí Národopisné výstavy československé. Realizaci záměru zabránila v říjnu roku 1993 tragická smrt obou odborných pracovníků, kteří se na přípravě sborníku měli podílet. Autorský tým byl zcela ochromen, v souvislosti s personálním budováním odborného pracoviště k vydání sborníku již nikdy nedošlo.

se v otcovské linii tradovalo po tři generace – stejně se jmenoval jak otec, tak děd, oba narození v Měcholupech. Matka Marie rozená Vlasáková pocházela z Nedaniček u Měčína. V. Motlík strávil převážnou část svého života až do své smrti r. 1996 v místě svého rodiště (čp.14), zatímco jeho tři děti si vzhledem ke svým profesím našly působiště v jiných místech. Rodný dům, původně stará panská hospoda, byl přestavěn r. 1934, další přestavba se uskutečnila v r. 1972. Provoz hostince byl r. 1988 zrušen, ale jeho označení coby „hospoda“ bylo v povědomí místních obyvatel v 90. letech 20. století ještě velmi živé. Obecnou školu začal V. Motlík navštěvovat r. 1918 v nedaleké Předslavi, od r. 1924 pak pokračoval na měšťance v Klatovech. Po jejím ukončení r. 1927 byl přijat na klatovskou zemskou vyšší hospodářskou školu.¹¹⁰ Absolvoval ji po dvou letech. Základní prezenční službu nastoupil r. 1931 v Domažlicích a ukončil v Plzni jako písař velitelství 2. divize Československé armády. Po převzetí otcova hospodářství a živnosti se r. 1939 oženil s Boženou Lepší pocházející z Habartic. Rok po uzavření se narodila dcera Jana, provdaná Kutilová, r. 1941 syn Václav a r. 1950 dcera Anna, provdaná Žáková. Tolik základní životopisná data.

Podstatný vliv na utváření písňového repertoáru V. Motlíka zřejmě neměly ani rodina, ani škola. I když podle Motlíkových slov jeho otec rád zpíval, jeho předkové se prý nevyznačovali výrazným hudebním nadáním. Matka prý naopak pocházela ze „zpívavé“¹¹¹ rodiny. Václavova staršího bratra Jana prý nadání zcela minulo. Také ve škole se V. Motlík kromě učitele Hojovce na klatovské měšťance nesetkal s osobností, která by v žácích podnítila soustavný zájem o hudbu. K Motlíkovým nejmilejším předmětům naopak patřil zeměpis, fyzika a přírodopis, zejména jeho praktická orientace na pěstování hospodářských rostlin. Tyto oblíbené předměty také ovlivnily jeho volnočasové aktivity, což se u něj projevovalo zálibou v cestopisných knihách, v každodenním životě pak zájmem o věci technického rázu.

¹¹⁰ Počátky klatovského zemědělského školství sahají do r. 1872, kdy zde byl založen Hospodářský spolek klatovsko-plánický, ve stejném roce v Beňovech na statku JUDr. Romana Hrušky pak hospodářská škola. O rok později se přestěhovala přímo do Klatov. Od r. 1883 nesl ústav název škola rolnicko-mlékařská. Byla první tohoto druhu v Čechách. Svoji působnost ukončila r. 1918, kdy byla na jejím místě zřízena tříletá střední hospodářská škola s maturitou. V roce 1921 bylo studium o rok prodlouženo a od r.1923 následujícího roku byla škola přejmenována na zemskou vyšší hospodářskou. František Machník působící od r. 1925 ve funkci ředitele k ní připojil odbornou hospodářskou a jednorozhodní hospodyňskou školu. Účelem této vzdělávací instituce bylo připravovat zemědělské praktikanty a nanejmen zemědělských statků, úředníky velkostatků a odborných úřadů, korporací a zemědělských organizací. Viz Karel TUŽIL: Zemědělské školství v Klatovech. In: *Klatovy a okolí*. Klatovy: Národohospodářská propagace Československa, 1938, s. 38 – 42; Jindřich HŮRKA: Výroční zprávy Rolnické/hospodářské, zemědělské/ školy v Klatovech. /Druhá část seriálu o výročních zprávách klatovských škol. *Muzejní zpravodaj*, 1993, č. 3, s. 7 – 23; Libuše PROCHÁZKOVÁ: *Historie zemědělského školství v Klatovech*, Klatovy 1992, s. 6 – 11.

¹¹¹ Výraz V. Motlíka.

Jak sám V. Motlík uvedl, největší vliv na utváření jeho písňového repertoáru měla vojenská služba a pravidelný poslech rozhlasu. Rozhlasový přijímač si poprvé pořídil r. 1925, televizor r. 1960. Na vojně se také zrodil nápad si písňové texty zapisovat. K systematickým zápisům se však mohl vrátit až ve starším věku. Uvedl pro svoji činnost dva důvody. Prvým byl zcela praktický a vyplynul z vlastní potřeby zaznamenat co nejpřesnější znění textové složky, neboť ta se mu prý v paměti neuchytila tak výrazně jako nápěv, druhým důvodem byla snaha uchovat písňové texty pro potřebu další generace. Podkladem pro zápisy některých textů byly Motlíkovi nahodilé a roztroušené zápisy písní pořizované jeho švagrem Oldřichem Lepším, který prý byl ve svém okolí proslulý jako „dobrý harmonikář“¹¹². O hru na stejný nástroj (jednalo se zřejmě o akordeon) se prý pokoušel i sám V. Motlík, podle vlastního vyjádření však s nevalným úspěchem. Jak uvedl, písně si raději zazpíval bez nástrojového doprovodu, a to buď sám, anebo ve společnosti svých kamarádů. Nejvítanější příležitosti ke společnému zpěvu mu bylo každoroční setkání absolventů hospodářské školy pořádané v klatovském hotelu Beránek.¹¹³

Kromě základní prezenční vojenské služby, rozhlasu i švagrova písňového repertoáru měly na Motlíkovu znalost písní podstatný vliv i stále kontakty s nejoblíbenějším spolužákem z klatovské vyšší odborné zemědělské školy Františkem Boškem žijícím v nedalekých Vícenicích. Oba bývalí spolužáci se po celý život pravidelně navštěvovali a vzájemně si předávali nově pořízené zápisy písňových textů.

V. Motlík dokázal velice citlivě rozlišit repertoár místní provenience od nadregionální hudební produkce známé z poslechu rozhlasu a televize. Nejvěrejší vztah měl pochopitelně k písním „šumavským“, tedy k písním z repertoáru dechových kapel působících v oblasti Klatovska a Sušicka, se stejným požitkem si však poslechl i lidové písně z Moravy a jižních Čech.

Písňové texty zaznamenané úhledným, téměř kaligrafickým písmem, byly obsaženy v pěti zápisnicích (tzv. kroužkových) formátu A 5. Pisatel je s největší pravděpodobností zřejmě používal z úsporných praktických důvodů. Ve čtyřech se shodoval počet stran s počtem zapsaných písňových textů – první sešit čítal 32 zápisy, druhý 91, třetí 113, čtvrtý 129, v posledním pátém bylo na 37 stranách zapsáno až 65, tedy téměř dvojnásobný počet.¹¹⁴ Ve třech zápisnicích byly písně řazeny abecedně podle textových incipitů, přičemž abecední přehled byl vždy uveden na první stránce sešitu. Řazení písňových textů ve zbývajících dvou pak postrádal jakýkoliv systém, pouze první z těchto dvou byl opět opatřen úvodním seznamem s udáním stránky zápisu.

¹¹² Podle Motlíkova hodnocení.

¹¹³ Hotel Beránek postavený r. 1970 stojí v centru města v ulici Rybníčky, čp. 506.

¹¹⁴ Zřejmě opět z úsporných důvodů.

Motlíkovy rukopisné zápisky celkem čítaly 430 písňových textů. Nápěvy pisatel nezaznamenával. Chyběly také jakékoliv pasportizační údaje včetně data. V celé kolekci jednoznačně převažovaly texty písní z repertoáru dechových kapel (46,8 %), dále dobových slágrů (10,9 %), lidových či kramářských písní (42,3 %),¹¹⁵ často lokalizovaných do nejbližšího okolí (např. *Já se eště podívám k těm točnickým zahradám, Až budou lovit točnickej rybníček, Proč se ten točnickej rybník nahání, Ten točnický můstek prohejbá se*).¹¹⁶ Jen sporadicky se vyskytly zlidovělé obrozenecké písně (*Čechy krásné, Čechy mé; Zasviť mi, ty slunko zlaté*).

Rukopisné zápisy V. Motlíka z Měcholup u Předslavi byly zajímavou ukázkou sběratelských aktivit, s nimiž jsme se v 90. letech 20. století ještě mohli setkat u příslušníků nejstarší generace žijících převážně na venkově. Dnešním badatelům by mohly být prospěšné při hlubším studiu struktury generačního repertoáru v konkrétní lokalitě, ale i v širším regionálním okruhu ovlivněném dobovým rozhlasovým vysíláním.

Při popisu Motlíkových zápisníků jsem bohužel musela použít minulého času. Exempláře jsem na jaře r. 1993 osobně v klatovském muzeu odevzdala odbornému pracovníku Antonínu Vlčkoví. Po tragédii, při níž zahynuli i oba iniciátoři připravovaného sborníku – Antonín Vlček a Jan Benedikt, jsem osud Motlíkových písňových zápisů ztratila se zřetele. Při obnoveném zájmu nepomohla ani snaha současného ředitele Vlastivědného muzea Dr. Hostaše Luboše Smolíka, ani pátrání jeho odborných pracovníků. Zápisníky nebyly nalezeny. S největší pravděpodobností byly odevzdány zpět do rukou jejich majitele, kde po Motlíkově smrti r. 1996 mohly být buď zničeny, anebo naopak uchovány příbuznými.

Po úvahách, zda tuto „opožděnou“ stat zveřejnit, či nikoliv, jsem se z podnětu L. Smolíka přece jen k tomuto kroku rozhodla, a sice v naději, že šťastná náhoda není nikdy vyloučena.

Prameny a literatura:

Jindřich HŮRKA, Výroční zprávy Rolnické/hospodářské, zemědělské/ školy v Klatovech. /Druhá část seriálu o výročních zprávách klatovských škol. *Muzejní zpravodaj*, 1993, č. 3, s. 7 – 23.

Písňové zápisky Václava Motlíka. Rkp., nedat.

Libuše PROCHÁZKOVÁ, *Historie zemědělského školství v Klatovech*, Klatovy 1992, s. 6 – 11.

Karel TUŽIL, *Zemědělské školství v Klatovech*. In: *Klatovy a okolí*. Klatovy: Národohospodářská propagace Československa, 1938, s. 38 – 42.

¹¹⁵ Řadu z nich natočil Plzeňský lidový soubor se sólisty a smíšeným pěveckým sborem Česká píseň.

¹¹⁶ Ves Točnick ležící poblíž stejnojmenné železniční zastávky na trati Plzeň – Klatovy je vzdálena cca 7 km jižně od Měcholup.

Specifika a odlišnosti gastronomie jižního Plzeňska v rámci Plzeňského kraje a českých regionů aneb Šest glos k tématu

Václav Malovický

Abstrakt

Jižní Plzeňsko, kraj relativně historicky výrazně nezasažený ekologickými ani národnostními změnami 20. století se dochoval pro poznání vývoje jeho gastronomie jako stabilní a homogenní. Nejen demograficky, kvalifikačně, surovinami, kulturněhistoricky. Připomeneme přeshraniční vlivy kuchyní Monarchie, význam dopravní infrastruktury, tradičních poutí a zvyků.

Neopomineme domácí kulinární zvláštnosti a preference, včetně surovinové základny.

Klíčová slova

region Blavice, gastronomie, tradiční recepty

Key words

region Blavice, gastronomy, traditional recipes

Glosa první – o chutích a vůních Jižního Plzeňska

Úvodem si musíme uvědomit v rámci českých zemí a gastronomie současné krajské uspořádání. Dnešní kraje republiky nejsou nejen etnografickými regiony, ale zejména nejsou regiony gastronomickými. Spojit Plzeň a její okolní okresy, Šumavu, Pošumaví, Chodsko či Tachovsko, odkaz kuchyně židovské i českých Němců je úkol encyklopedický, hodný vědeckého ústavu, a tak se pokusím jen o stručné soustředění na jižní Plzeňsko a jeho kulinární specifika. Jižní Plzeňsko je kraj plný historie, kraj národních patronů země české, sv. Jana Nepomuckého i sv. Vojtěcha, ležící mezi Nepomukem, Přesticemi, Blavicemi a Spáleným Poříčím. Na jihu navazuje na Prácheňsko, na východě souvisí s blaty Strakonickými a Blatenskem. Je to i kraj hradů, zámků i zámečků, selských dvorů i aktivních městeček, lesů, rybníků, polí ve zvláště krajinně předhůří Šumavy, kterému dominuje zdaleka viditelná Zelená Hora. Kraj tradičně český, odsuný jen minimálně zatížený, ale postižený ztrátou výraznějšího židovského osídlení. Kraj kvalitní měšťanské kuchyně svázané s domácími surovinami, rozličnými masy, rybami, zvěřinou, zeleninou, ovocem, kraj i plný sladkého pečení. To vše jižní Plzeňsko nabízí.

Glosa druhá – Existuje opravdu typická česká kuchyně?

Otázku bych rozšířil o to, zda vůbec někdy existovala opravdu typická česká kuchyně. Musíme si ji položit, chceme-li hledat její prameny, zdroje a odkazy v kuchyni nejen vídeňské, ale i rakouské a vůbec celé Monarchie. Ta otázka platí i pro ostatní země ve střední Evropě. Nezasťírejme si, že i tato otázka se stala tématem a nástrojem nacionalismu, toho strašidelného odkazu myšlení 19. století. V našem prostoru se poprvé objevila v roce 1822, kdy ji vtělil Joseph König do své knihy *Geist der Kochkunst*, kde vlastenecky dokazuje, že je nezbytnou povinností obnovit slávu kuchyně německé, a vymanit tak německou kuchyni z područí kuchyně francouzské. A právě počátek 19. století je ona vhodná doba, kdy se dá v tištěných materiálech najít dostatek informací o složení a skladbě stravy v českých zemích, na stolech emancipujících se měšťanských domácností či v kuchyni aristokracie. Tedy poznat ono uznávané a dobové „umění kuchařské“. V gastronomii neplatí teze od lidu výše k pochutnání, jakkoli je to ovlivnění dnes regionálně žádané a patrné. Kdy můžeme zjistit vliv venkovské kuchyně obyvatel přicházejících do průmyslových oblastí a měst za prací? Základním zdrojem poznání jsou dobové kuchařské knihy, jídelní lístky, časopisy i memoárová literatura. Zároveň v těchto textech vždy můžeme najít i vzájemná ovlivnění a přesahy kuchyní celé střední Evropy. Legendární francouzský kuchař Auguste Escofier na otázku, jak definovat typickou francouzskou kuchyni, odpověděl, že jednotná její podoba neexistuje, že kuchyně francouzská je vlastně jen kuchyně jednotlivých francouzských regionů. Myslím, že totéž platí i o naší domácí kuchyni. Nebudu se tedy pokoušet najít jakási „rodiště“ různých receptů. Snad jen za pomoci etnografů, historiků zemědělství nebo lesnictví lze vystopovat, co je a není původní české, moravské, rakouské, maďarské, slovinské, haličské či bavorské. Stále platí, že kuchyně a gastronomické zvyky regionu odpovídají staré etnografické definici, že jídlo je obrazem kraje, jeho přírodních i lidských možností, dovedností, tradice i vlivů. Gastronomii regionu determinovalo stabilní osídlení, stabilní způsoby obživy a profesní dovednosti, existence malých městeček i panských sídel a také dopravní infrastruktura. Nejen dávné trasy poštovních a kupeckých cest, formanské cesty, ale v 19. století především železnice.

Glosa třetí – O železnici jako nositelce poznání

Často slyšíme o tradici českých a moravských kuchařek ve Vídni a její kuchyni. Jen připomenu skutečnost, že vliv železnice na gastronomii celého Plzeňského kraje je skutečně ojedinělý. Nejen chebskou křižovatkou trati z Bavorska, Pruska i c.k. železnicí do Plzně ale i Prahy, bylo možné, aby bavorský špargl byl den po jeho nabídce na trhu v Mnichově na jídelním lístku restaurantů v Mariánských Lázních, Chebu i Plzni. Železnice dovážela nejen mořské ryby, kaviár, vína světových značek, exotickou zeleninu i ovoce... Další železniční propojení přes Šumavu do Bavor, ale zejména trať Plzeň - České Budějovice - Linec, byla vedle brněnského spojení s Vídní

hlavním koridorem cest českých a moravských kuchařek i řemeslníků do Monarchie. Tedy i těch, které právě touhle tráti přinesly nejen své poznatky zpět do českých domácností, ale třeba i dodnes zachovalou znalostí nejstaršího dortu Evropy a jeho variací - lineckého dortu na jižním Plzeňsku.

Málo je známa i skutečnost, že na výběru kuchařek pro monarchii se podíleli často místní faráři, kteří zkoumali nejen mravopověstnost, ale i dobrou znalost němčiny. Zajímavým zjištěním jsou paměti přeštické paní Jaroslavy Kreutzbergové o výběru vhodných adeptek na farské kuchařky do Rakouska v roce 1911. Tohoto úkolu se ujali v Pošumaví a jižních Čechách zejména čeští faráři. Jako oblíbená jídla ve Vídni, která ji překvapila, uvádí zejména bramborový salát, úpravy hovězího masa s klížkou, telecí hrudí, vnitřnosti, jazyky, křenové a holandské omáčky, malinové linecké koláčky a ryby, zejména štika. Pikantní je, že seznámení s budoucím manželem, tehdy ševcovským tovaryšem, se událo v kuchyni, kam ji přišel požádat, aby jemu a českým kolegům upekla králíka, který v té době nebyl ve Vídni populární.

Glosa čtvrtá – Ku chvále úřednictva a vrchnosti

Dalším vlivem na úroveň tvořící se typické naší domácí kuchyně na přelomu 19. a 20. století byla rakouská tradice vaření a pečení v měšťanských domácnostech úřednictva či v kuchyních vrchnosti. Zde je třeba patrná i v Čechách dodržovaná vídeňská a vůbec rakouská tradice oblečení kuchařek, podle které je kuchařský personál oblečen v zástěrách s laclem a s čepečkem, vrchní kuchařka má však jen dlouhou zástěru do pasu.

Dobové české průvodce Vídni počátku 20. století namnoze uvádějí, že „... *porce bývají velké, kuchyně je celkem dobrá a blíží se české, neboť namnoze připravují jídla české kuchařky*“.

Tato věta si ale zaslouží krátké zastavení. Je součástí tradovaného pseudovlasteneckého postoje, že za vše chutné ve Vídni mohou kuchyně ostatních „porobených oudů“ monarchie, jakkoliv to lze o vídeňské kuchyni částečně prohlásit. Je i součástí dalšího mýtu, jak české kuchařky, kuchaři i cukráři putovali pěšmo za vozem selským či kočárem, koněspřezkou či parním vlakem do Vídně a Lince. Do dvou jejich hlavních rakouských působišť a center vzájemného kulinárního pronikání. Z Brna a jižní Moravy, z Českých Budějovic a jižních Čech, Plzeňska, Chebska či Chodska. A také později i z Prahy a vůbec z míst, odkud pocházela šlechta ze zemí Českého království či dvorští úředníci, poslanci, čeští notáři, právníci, bankovní úředníci, novináři. Vždyť „dovést“ si do nového působiště z domova i chutě gastronomie, na které byli zvyklí, včetně prověřeného personálu, není nic zvláštního ani neobvyklého. A tato služba byla i vítaná a vyhledávaná. Znamenala nejen se něčemu novému naučit, postoupit i na pracovním žebříčku a pro zejména mladé dívky či muže možnost, či alespoň přání, se zde seznámit s výhodnou partií.

Pokusme se tedy o odhad, kolika žen se to mohlo počátkem 20. století týkat. Podle sčítání obyvatelstva v Předlitavsku v roce 1880 na 10000 ekonomicky aktivních připadalo 4520 dělnic v zemědělství, 1409 na služby v domácnosti, 1900 na průmyslové dělnice a nádenice, 7 žen připadalo na umělkyně, spisovatelky a redaktorky, 18 na duchovní povolání, 30 na zdravotnictví, na učitelky a vychovatelky 33, na úřednice a mistrové 50. Žádná nebyla v povolání, ke kterému bylo třeba vysokoškolské vzdělání.

Předpokládejme, že ze sloužících žen se nějakou formou kuchyňské práce zabývalo 15 %. Ze statistických údajů o počtu českých migrantů ve Vídni lze odhadnout, že v těchto místech kuchařek či kuchyňských pomocnic se ve Vídni mezi léty 1880 a 1918 vystřídalo 50000 žen ze zemí České koruny. Ve skutečných funkcích kuchařek dle odhadu tedy asi 10000 žen.

Zřejmě prvními Češkami a Moravankami ve vídeňských kuchyních byly právě ty v domácnostech z Čech pocházející šlechty a c. a k. vysokých úředníků, kteří vždy využívali celou řadu pracovníků spojených s kuchyní. Spíše „kuchmistři“ připravovali návrh menu, připravovali slavnostní hostiny a putovali s vrchností po jejich sídlech. Takže vychovat si zdatné pomocníky bylo vždy potřebné a nutné. K jejich povinnostem patřila i tedy jakási „kulinární výchova“ personálu i na venkovských, letních či loveckých sídlech. Často kuchařská dovednost paní lesní rozhodovala i o služebním postupu jejího manžela.

Glosa pátá – Gastronomická a regionální

Je zřejmé, že na gastronomii jižního Plzeňska měla velký vliv nejen domácí tradice a suroviny, nejen železnice, ale i nové chutě přinášené muži z armády, kde se seznamovali i s jídly a surovinami, které z domova neznali. To zejména paradoxně rozšířila i gastronomická zkušenosti z Velké války 1914–1918.

Výrazně se projevoval vliv slavných krajových poutí, a potřeba nasytit poutníky, převážně z Bavorska. A také respektovat jejich gastronomické chutě a zvyklosti. Po bavorských poutníchích zůstala i ve zdejší kuchyni přinesená obliba bílých klobás, párků, bílých polévek, vepřového masa s knedlíky a zelím, různých druhů sekané, využívání více druhů koření i bylin. Saturejky, pažitky, čocky, rebarbory, ředkviček, polníčku...

Dodnes jsou vyhlášené velké nepomucké či přeštické pouťové kulaté koláče, s nádivkami makovou, tvarohovou, povidlovou, ochucenými rumem, a zdobené rozinkami a nakrájenými mandlemi. Konec 19. století a monarchie byl i čas nejen rozmachu česky vydávaných kuchařských knih, ale i působení ženských časopisů, které se začaly zabývat i gastronomií a receptáři. Zejména přispěly i k dnešní, více než sto let trvající oblíbě sladkého pečení.

Vliv české kuchyně se objevoval i v rakouských kuchařkách po celé 19. století, například slavná a populární autorka Katharina Prato v knize *Die Süddeutsche Küche*, poprvé vydané v roce 1858, a do roku 1895 již 24x, uvedla pro nás zajímavé představení českých – Böhmischer – receptů: Dalken, Erbsen, Erdäpfelknocken mit Mohn, Karpfen, Kolatschen, Liwanzen, Wuchteln, Mehlknödel, Zwetschkenknödel, von Germteig. Do Čech lze zahrnout i tehdy populární karlovarské oplatky a koláče.

Kulinární vlivy regionu ale nejsou jen z Rakouska. O Bavorsku jsme se již zmínili, také naše kuchyně je více „vepřová“ než v českém vnitrozemí – nezapomínejme, že čeští Němci považovali vepřoknedlozelo za základ všech slavnostních hostin – zatímco Češi až do Velké války preferovali hovězí maso, omáčky a maso telecí. Také lesy byly zde častěji v rukách sedláků než např. na jihu Čech, takže byla zde i znalost zpracování zvěřiny. Jižní Plzeňsko bylo zaslíbeným rájem koroptví, bažantů a zajíců. Ale také vysoké a černé zvěře i zásobárnou kvalitních ryb. Dodnes bývá připomínána mediálně v Evropě zmíněná „Nepomucká šlachta“ z roku 1904, kdy americký magnát a miliardář Benet se svými hosty zastřelil za 10 dní honů na panství Zelená hora 22000 koroptví. Zcela neznámá je i přeštická skutečnost, že tamější vinárník Vojtěch Brček před 2. světovou válkou dodával do více než 1.000 československých farností mešní vína dovážená nejen z Moravy a Slovenska, ale i Španělska, Řecka, Itálie, Maďarska.

Ale naše jižní Plzeňsko bylo známé nejen svými úpravami koroptví. Od polévek přes koroptví ragú, na víně, dušené v kapustě, na špeku i v kyselém zelí... Nechyběla zde znalost úprav bažantů, zajíců, perliček, srnčího i mufloního masa. Omáčky patří stále k výrazným znakům nejen celého Plzeňska a podle kronik a dochovaných jídelních lístků zde byla oblíbená zejména omáčka cibulová, česneková, křenová, pažitková, houbová a koprová. Z Přešticka jsou zaznamenány višňová a šípková omáčka. Velice populární byla „po vídeňsku“ upravená různá masa na paprice, i omáčky smetanové.

Polévky a brambory byly stálou trvalkou nejen venkovských domácností. Jen připomenou, že zde v regionu s játrovými knedlíčky a různými zavárkami moučnými, nudlovými, krupičnými či houskovými, s různými sítky jsou i dnes populární. Ale obliba hustých gulášových, hrachových, zelných či kulajdy a česnekových dnes dominuje.

Úpravy ryb, zejména kaprů dodnes zde překvapují. Nejen pečený s kmínem či smažený, na modro, ale je zde i připravován i na smetaně či kapr „sčepicí“ – tedy nádivkou. O Vánocích nechyběl ani kapr na černo. Nebudu ani připomínat bramborová jídla, zde jen poznamenám „vošouch“ – jaké je zdejší pojmenování bramboráku – cmundy. O popularitě sladkého pečení jsem se zmínil, ale skutečnou specialitou jsou hnětýnky, ony posvícenské zdobené placky z těsta koláčového, kynutého, lineckého, piškotového, což byl tradiční posvícenský dar nezadaných dívek chlapcům za tanec. Dnes jsou živou tradicí Nepomucka, Blatenska, Blat, ale i horské Šumavy a Chodska.

Glosa šestá – sladká ovocná tečka závěrem

Od nepaměti byly české země vyhlášené svým ovocem a ovocnářstvím. Zpráva Ibrahíma Íbn Jákuba z 10. století dokonce říká, že většina stromů u nás jsou jablka, hrušky a slívy. Zaslouhou klášterů i panovníků se ovocnářství mimořádně rozšířilo. Dodnes název slív – „karlátka“ – připomene tyto aktivity Karla IV. Osvícený císař Josef II. zase nařídil, že za souhlas k sňatku musí každý vysadit několik ovocných stromů. Ovoce bylo pokrmem zcela běžným a častým, krajově modifikovaným podle přírodních podmínek. V nejstarších známých kuchařkách od 16. století najdeme vždy ovoce. To vše je jednoznačně právě i zde, v regionu jižního Plzeňska.

Snad nejslavnějším pokrmem s ovocem, které proslavilo českou kuchyni a české kuchařky v celé střední Evropě, byly a jsou švestkové knedlíky. Zaznívá to i v dodnes zpívaných bavorských, franckých i saských lidových písních. Dalším dávným českým kulinárním hitem, převzatým německými sousedy, byl švestkový koláč na plechu a třešňová bublanina. Takřka mystickým ovocem byly lesní jahody spojované s kultem Panny Marie, jedly se s chlebem a zapíjely mlékem sladkým či kyselým. Z hlediska dnešního poznání jde o ideální kombinace živin. Dalším populárním ovocem tehdy i dnes je borůvka. „Žahour“, sladká kaše z borůvek zahuštěná moukou a perníkem podávaná s kynutým knedlíkem, je dodnes zde v kraji velmi populární. Maliny a ostružiny – včetně přípravy stále populárnějších přírodních šťáv – jsou trvalým hitem.

Právě jižní Plzeňsko je dnes charakteristické akcemi vracející místním obyvatelům regionální chutě a receptury. Sladká pečení jsou již více jak sto let prostředkem reprezentace a pýchy hospodyně. Dnešní doba umožňuje i veřejné prezentace těchto rodinných specialit – „sladkých pokladů“ – a právě zde nelze opominout tradiční gastro akce v Muzeu jižního Plzeňska v Blovicích, Muzeu v Přešticích, Myslívě, Nepomuku, Neurazech, Žinkovech či Spáleném Poříčí.

Jižní Plzeňsko má rozšířenou a stále rozvíjenou tradici přípravy marmelád a povidel. Klasických, ale i borůvkových, hruškových, jablečných a dokonce i puškvorcových. Také sušení ovoce je stále populární. Nejen sušené křížaly hruškové a jablečné, suší se i meruňky. Na Plzeňsku se do častého pečení vrátila „pracharanda“, toto starodávné sypání na koláče a buchty, kterou si připravují kuchařky mletím jablečných a hruškových křížal. A nezmínit ani „muziku“, to sladké potěšení mnoha generací, chutnající studené i teplé, vařené ze sušených švestek a hrušek, někdy doplněné jablečnými křížalami, dochucené skořicí, vanilkou a samozřejmě rumem, byl hřích.

Nelze ani vynechat užívání ovoce při přípravě masitých pokrmů. Tradiční švestkové omáčky nejen ke kančímu masu, meruňky k drůbeži, jablka ke kachně či huse, vepřové kotlety s hruškami... A nepřipomenout k pečenému masu, ovaru

či klobásám „vejmrdu“ by byl gastronomický faul. Zde v regionu vedle nejmenno nastrouhaného křenu a jablka, octu a cukru se přidává nastrouhaná mrkev.

Jižní Plzeňsko dnes překvapí turisty množstvím dochovaných židovských hřbitovů a hřbitůvků. Tahle smutná historie má zvláštní gastronomické připomenutí paměti. Dochovalo se povědomí a receptury na přípravu variací šouletů, fazolí s jablky, plněného kapra, zlatého joichu, cimesu i kuglů. A kolem Spáleného Poříčí na sladké polévky ze sušených švestek, jablek či jahod.

Na úplný závěr jen připomenou gastronomický odkaz tohoto regionu – Koblíhy sv. Jana Nepomuckého. Že je neznáte? Ale ano. Jsou to kosmatice! Pod Nepomukovým jménem je znají v Bavorsku, Rakousích, Chebsku. Hollerkrapfen – bezinkové koblíhy – na sladko i slano připomínají nejen záračnou sílu černého bezu, ale i rodáka z tohoto kraje. Zemského patrona Čech, Bavorska i patrona čínské provincie S' s'chuan - Sečuan.

Literatura

- Franz Maria BRUCK (F. M. (1986), *Anna Dorn und ihre Zeit*, Wien.
- Eva DITBERTOVÁ – Václav MALOVICKÝ, *Kuchyně starého Chebu*, Praha 2008.
- Juliana A. FIALOVA, *Česká kuchařka*, Praha 1977.
- Olga HASEROVÁ, *Co dnes vařit*, Moravská Ostrava 1936.
- Olga HESS, *Wiener Küche*, Dreissigste Auflage, Wien 1952.
- Vladimíra JAKOUBĚOVÁ, *V babiččině kuchyni od Tří králů do Vánoc*, Turnov 2009.
- Marie JANKŮ -SANDTNEROVÁ, *Kniha kuchařských předpisů*, Praha 1947.
- Květoslava JÍROVA, *Rodinná kuchařka*, Praha 1929.
- Anuše KEJŘOVÁ, *Úsporná kuchařka*, Hradec Králové 1905.
- Maria KRATOCHVIL, *Neustes Kochbuch*, České Budějovice 1929.
- Václav MALOVICKÝ, *Kuchyně staré Šumavy*, Praha 2012.
- Václav MALOVICKÝ, *Co chutnalo a chutná v Pošumaví*, Praha 2011.
- Václav MALOVICKÝ, *Švejkova cestopisná kuchařka*, Praha 2006.
- MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEM BRNO, *Sousedé na talíři*, Brno 2012.
- Marie GIERL, *Österreichische Mehlspeisenküche*, Mariánské Lázně
- Josef NEJDL, *Tradiční jídla česko-bavorského příhraničí*, Domažlice 2010.
- Maria Anna NEUDECKER NEDECKER, *Die Beierische Kochin in Böhmen*, Karlovy Vary 1805.
- Politický kalendář a schematismus zemí koruny české*, Praha 1928.
- Václav SOUKUP, *Domácí cukrárna*, Praha 1906.
- Anastasia B. SEIDLOVÁ, *Kuchařka Jitřenky*, Hradec Králové 1925.
- Maria TILSCHOVÁ-ÚLEHLOVÁ, *Česká strava lidová*, Praha 1945.
- Maria TILSCHOVÁ-ÚLEHLOVÁ, *Chutový místopis*, Praha 1970.
- Maria TILSCHOVÁ-ÚLEHLOVÁ, *Výživa ve světle věků*, Praha 1944.
- Vilém VRABEC, *Velká kuchařka*, Praha 1968.
- Zikmund WINTER, *Kuchyně a stůl našich předků*, Praha 1892.
- Zikmund WINTER, *Z rodiny a domácnosti staročeské*, Praha 1930.
- Čeněk ZÍBRT, *Staročeské umění kuchařské*, Praha 1927.
- Čeněk ZÍBRT, *Česká kuchyně za dob nedostatku*, Praha 1917.

Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na Blovicku

Luděk Krčmář

Abstrakt

Územní vymezení rozsahu příspěvku tvoří nynější farnost Blovice. Popisovány jsou formou katalogu poutní místa a především místa zvláštní zbožnosti na uvedeném území. Některé drobné sakrální památky v krajině, přitahované vírou našich předků, které nejsou oficiálními konzistory uznanými poutními místy, přesto se však stali místem vylévané milosti Boží i skrze světce či Pannu Marii a mají zachovaný svůj duchovně podvázaný či zázračný příběh nebo legendu lze zařadit a označit právě pojmem místa zvláštní zbožnosti. Katalog lokalit obsahuje 13 různorodých lokalit. V první řadě vévodí okolí Blovic mariánská úcta, především v podobě zázračné středověké Madony v Seči. Toto poutní místo je dále šířitelem kultu sv. Anny a sv. Josefa. Mariánská úcta je pak známa i v dalších lokalitách (Chocenice, Hradiště, Libákovice či Vodokrty), ke sv. Anně pak ještě v lokalitě Svátá Anna nedaleko Řenčí. Sv. Rosalie a sv. Roch jako ochránci proti moru byly v úctě v kapli sv. Rozálie nedaleko Bzí. Na jižním Plzeňsku jsou hojně „stopy“ sv. Vojtěcha, jedna z nich se nachází i v Dražkově. Sv. Vintíř byl v úctě v Letinech, kde se nachází i jemu zasvěcený pramen. Léčivá voda stála i za vznikem kaple sv. Barbory u Seče. Úctu ke sv. Františkovi a novodobý kříž věnovaný netradičně obětem totalitních režimů najdeme nedaleko Blovic. Kristovo utrpení nám připomínají kalvárie za branami měst (Bohušov).

Klíčová slova

poutní místa, místa zvláštní zbožnosti, farnost Blovice, katalog, kaple, prameny,

Key words

Pilgrimageplaces, Placesofspecialgodliness, Theparish Blovice, Catalogue, Chapel, Watersprings

V současné době se autor zabývá systematictějším zpracováním sakrálních památek na území plzeňské diecéze, avšak nikoliv po tradiční stavebně historické stránce. Z teologického hlediska není možné pro tyto objekty kultovní povahy pracovat pouze s pojmy, jako je drobná sakrální památka, poutní místo (dost často jsou takto označována nepřesně místa, jež z církevně právního pohledu poutními místy nejsou), apod. V dnešní době se již začíná používat v literatuře přesnější pojem, který vedle pojmu poutní místa (v pravém slova smyslu) akceptuje i vznik a vývoj dalších

drobných sakrálních památek, které věřící člověk nevnímá, či nevnímal pouze jako památku stavební, ale především jako duchovní. Některé drobné sakrální památky v krajině, přitahované vírou našich předků, které nejsou oficiálními konzistoří uznávanými poutními místy, přesto se však staly místem vylévané milosti Boží i skrze světce či Pannu Marii a mají zachovaný svůj duchovně podvázaný či zázračný příběh nebo legendu, lze zařadit a označit pojmem místa zvláštní zbožnosti¹¹⁷.

Územní vymezení rozsahu příspěvku je určeno současným církevně-správním pohledem. Není tak popisován původní okres Blovic, nýbrž nynější farnost Blovice, která v současné době obsahuje i sloučené farnosti Letiny, Řeňče a Seč.

„Západní Čechy lze bez nadsázky nazvat druhou „Svatou zemí“ co se týče počtu poutních kostelů, kaplí a v nich uctívaných milostných soch a obrazů.“ (Jan Royt)

Okolí Blovic z toho nevyjímaje. Je až s podivem, jak rozmanitá byla úcta našich předků k Bohu a světcům na tak malém území. V první řadě vévodí okolí Blovic mariánská úcta, především v podobě zázračné středověké Madony v Seči. Toto poutní místo je dále šířitelem kultu sv. Anny a méně obvyklé úcty ke sv. Josefovi. Mariánská úcta je pak známa i v dalších lokalitách (Chocenice, Hradiště, Libákovice či Vodokrty), ke sv. Anně pak ještě v lokalitě Svatá Anna nedaleko Řeňčí. Sv. Rosalie a sv. Roch jako ochránci proti moru byly v úctě poutníků v kapli sv. Rosalie nedaleko Bzí. Na jižním Plzeňsku jsou hojné „stopy“ sv. Vojtěcha, jedna z nich se nachází i v Drahkově. Světec Šumavy – sv. Vintřít byl překvapivě v úctě v Letinech, kde se nachází i jemu zasvěcený pramen. Léčivá voda stála i za vznikem kdysi hojně navštěvované kaple sv. Barbory u Seče. Úcty ke sv. Františkovi a novodobý kříž věnovaný netradičně obětem totalitních režimů najdeme nedaleko Blovic. Kristovo utrpení nám připomínají kalvárie za branami měst (Bohušov)¹¹⁸.

Katalog lokalit:

Blovice - kaple sv. Františka a Kříž obětem totalitních režimů¹¹⁹ (Obr. 1)

V roce 1833 byla vysvěcena v polích směrem k Seči kaple sv. Františka. Důvod vystavění kaple není znám. Sloužila jako cíl prosebných procesí za zachování úrody z okolních obcí, například ze Seče či Chlumu. 3. října 1858 byla po opravě znovu vysvěcena. Součástí obřadu bylo i procesí ke zmíněné kapli a předání a libání ostatků sv. Františka, obdržených pro tuto událost v Římě. Po roce 1924 byla znovu opravena.

¹¹⁷ Luděk KRČMÁŘ, *Méně známé stopy sv. Vojtěcha na území českobudějovické diecéze v Plzeňském kraji*, Genius loci českého jihozápadu V., 2009, s. 81-89.

¹¹⁸ Luděk KRČMÁŘ, *Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na Tachovsku*, Klatovy 2015, s. 6.

¹¹⁹ Vendula HNOJSKÁ a kolektiv, *Blovice očima pamětníků (3 díl)*, Blovice 2008, s. 49; KOLEKTIV, *Blovice. Církevní a židovské památky*, Blovice 2010, s. 32-33 a Michal VALENČÍK, *Poškozené a zničené kostely, kaple a synagogy v České republice*, <http://znicenekostely.cz/> (15. 11. 2015).

Obr. 1 (vlevo). Blovice, kaple sv. Františka a Kříž obětem totalitních režimů. Foto L. Krčmář.

V roce 1969 byla zpustlá kaple zbourána. Část zdiva byla použita na výstavbu malé kapličky, do které byl osazen obraz sv. Františka, záhy vandaly poničený. V roce 2009 byla kaple opravena a znovu vysvěcena.

V její blízkosti byl na památku listopadových událostí roku 1989 dne 17. listopadu 1993 vysvěcen Kříž obětem totalitních režimů. Blízká kaple získala opět svůj znovuoobnovený obrázek.

Bohušov - kalvárie¹²⁰ (Obr. 2)

V roce 1727 vzniklo nad Bohušovem pískovcové sousoší kalvárie, znázorňující ukřižovaného Krista s klečící Maří Magdalenou a sedm andělů. Pravděpodobně se jedná o dílo sochařské dílny rodiny Tollingerů. Jého slavnostního posvěcení 23. září 1727 českým prelátem Janem Václavem Dětřichem z Lilienthalu se zúčastnila řada církevních hodnostářů a velké množství lidu. U sousoší se dodnes koná poslední srpnovou neděli pobožnost. Při restaurování sousoší v roce 1943 bylo zjištěno, že na horním břevnu kříže a v hlavě Kristově po obou stranách se nachází uzávěry, pod nimiž jsou jamky a v nich

¹²⁰ Blíže V. HNOJSKÁ a kolektiv, *Blovice očima pamětníků (3 díl)*, s. 22-23; Tomáš KAREL - Karel FOUČ, *Jižní Plzeňsko II*, Domažlice 2000, s. 24; KOLEKTIV, *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977, s. 96; KOLEKTIV, *Blovice. Církevní a židovské památky*, s. 31; Josef KOŽELUH, *Historie kostela a farnosti v Blovicích*, Zpravodaj Okresního muzea Plzeň - jih se sídlem v Blovicích a Státního okresního archivu Plzeň - jih se sídlem v Blovicích, 1996, s. 10, 13; František RAUŠAR, *Blovice a zámek Hradiště. Díl I*, Plzeň 1927, s. 20; František RAUŠAR, *Blovice a zámek Hradiště. Díl II*, Plzeň 1927, s. 6; Vratislav RYŠAVÝ, *Sousoší kalvárie u Bohušova za zámek Hradiště u Blovic*, Jižní Plzeňsko, 2011, č. 9, s. 79-86 a Vratislav RYŠAVÝ, Vratislav, *Ještě k baroknímu sousoší kalvárie nad Bohušovem u Hradiště u Blovic*, Jižní Plzeňsko, 2012, č. 10, s. 63-64.

zemina ze Svaté země. Tato zem byla vyjmuta a po dokončení oprav opět pietně uložena na své původní místo. Naposledy prošlo sousoší restaurováním v roce 2014.

Bzí - kaple sv. Rozálie¹²¹ (Obr. 3)

V lese při cestě ze Svárkova do Bzí stojí kaplička sv. Rozálie. Za ní stávaly tři hroby s jednoduchými dřevěnými křížky, kde byly pochovány tři osoby, které zemřely v roce 1712 na mor a před obavou z možné nákazy musely být pohřbeny na odlehlem místě a jejich obydlí bylo spáleno. Byl to ovčák Tress, jeho syn a dcera. Pozůstalý syn Matěj tu pak nechal téhož roku vystavět kapli (později upravenou do dnešní podoby), nejen jako vzpomínku na své zemřelé nejbližší, ale i jako poděkování Bohu, že on byl od moru ušetřen. Interiér zdobí obraz sv. Rozálie a socha sv. Rocha, kteří jsou známi jako ochránci proti moru. Dnes se již obraz v kapli nenachází. Z hrobů jsou dodnes patrné tři vyvýšeniny. O události nás informuje poněkud neumělý nápis s vrocením

na kamenné desce na přední straně oltáře: TVTO-KAPLI DAL WISTAWIT KE CTI A K WALE BOŽI MATĚJ TRESS ZA SWEHO OCE BRATRA A SESTRV TV OTPOCCIWAIS 1717 DE REKIWIE CATEM PACE¹²². K místu se vztahuje i pověst, která vypráví, že tudy projížděl doktor od nakažených morem a zahodil tu svůj plášť. Volal na ovčáka, aby si ten plášť nebral, že je nakažený morem. Ten si ho ale přece jen vzal a zanedlouho on i jeho dvě děti na mor zemřeli. Děvčátko se jmenovalo Rozárka a po ní prý dostala kaple jméno. Podle jiného podání zde zanechal modrý plášť, do kterého se vtáhl mor, kněz. Podle této verze totiž modrý plášť údajně přitahoval morovou nákazu ze všeho nejvíce. V druhé polovině 19. století a na počátku

Obr. 2. Bohušov, kalvárie. Foto L. Krémář.

¹²¹ Blíže ANONYM, *Pověsti z míst tajemných i kouzelných: Přešticko, Blovicu, Staroplzenecko a Mírošovsko*, Nezdice 2013, s. 91; Jiří BĚL, *Kapličky, kaple a kostely na Přešticku*, Přeštice 2006, s. 46, 49; Jindřich HOBEL, *Lázně Letiny*, Nepublikovaný rukopis, Plzeň 2014; T. KÁREL – K. FOUČEK, *Jižní Plzeňsko*, s. 30; Jan KÖSSL, *Vycházky z lázní letinských a místní pověsti*, Šumavan, 1888, roč. 21, č. 29, s. 329; Bohuslav ŠINDELÁŘ, *Poslední kněz na letinské faře*, Pod Zelenou Horou, 2003, roč. 6 (18), č. 3, s. 15-17; Adolf ŠLÉGL, *Politický okres Přeštický. II. Část zvláštní*, Přeštice 1925, s. 38 a Roman TYKAL, *Kaplička sv. Rozálie u Bzí*, Pod Zelenou Horou, 1997, roč. 1 (13), č. 1, s. 12.

¹²² K změně datace z roku 1712 na 1717 došlo zřejmě omylem při vybarvování písma (koncová dvojka má podobu písmene Z a při špatném stavu zachování mohla být změněna na číslici 7). Před prahem do země vsazený starší klenák má totiž vysekaný letopočet 1712.

20. století chodívali ke kapli zbožní poutníci z celého okolí i procesí z letinské a chocenické farnosti. Jinde se uvádí, že sem chodívalo z okolí mnoho procesí v dobách nakažlivých nemocí či velkého sucha. V první polovině 20. století už k téměř zapomenuté kapli vodil každoročně procesí dlouholetý letinský farář Josef Soldát.

Obr. 3. Bzí, nápis v interiéru kaple sv. Rozálie. Foto L. Krčmář.

Drahkov - kaple sv. Vojtěcha¹²³ (Obr. 4)

Na okraji Drahkova při silnici k Letinům se nachází klasicistní kaplička s lidovou dřevěnou sochou sv. Vojtěcha v téměř životní velikosti. Podle pověsti tu šel světec při svém návratu z Říma do Prahy na podzim roku 992 od Přeštic k Zelené Hoře a zanechal tu svoji šlěpěj na kameni před kaplí. Uctíváný kámen s údajně znatelným otiskem obuté nohy se doposud nachází v zemi před vchodem do kaple a sloužil prý jako klekátko.

Hradiště - zámecká kaple sv. Ondřeje¹²⁴ (Obr. 5)

První zmínka o kapli sv. Ondřeje na zámku Hradiště u Blovic pochází z roku 1678. Do současné podoby byla přestavěna v roce 1858. Na novogotickém hlavním oltáři

¹²³ Blíže T. KAREL – K. FOUĐ, *Jižní Plzeňsko II*, s. 37; Věra KOKOŠKOVÁ, *Po stopách sv. Vojtěcha na jižním Plzeňsku*, Přeštic 1997, s. 9; J. KÖSSL, *Vycházky z lázní letinských a místní pověsti*, s. 329 a A. ŠLĚGL, *Politický okres Přeštický. II. Část zvláštní*, s. 38.

¹²⁴ Blíže Jiří BOUDA – Markéta SOCHOROVÁ, *Kaple sv. Ondřeje na zámku v Hradišti u Blovic*, Jižní Plzeňsko, 2008, č. 6, s. 3-20; T. KAREL – K. FOUĐ, *Jižní Plzeňsko II*, s. 42-44; KOLEKTIV, *Umělecké památky Čech I*, s. 467; KOLEKTIV, *Blovce. Církevní a židovské památky*, s. 21-24; F. RAUŠAR, *Blovce a zámek Hradiště. Díl I*, s. 20 a Vítězslav ŠTAJNOCHR, *Panna Maria Divotvůrkyně*, Uherské Hradiště 2000, s. 102-103.

Obr. 4 (vlevo). Dražkov, kaple sv. Vojtěcha a kámen s údajnou světcovou stopou. Foto L. Krčmář.

Obr. 5 (vpravo). Hradiště, obraz Madony s Ježíškem v interiéru zámecké kaple sv. Ondřeje. Archiv T. Karla.

z poloviny 19. století se nacházel rokokový obraz Matky Boží od neznámého autora. Středoevropské verze prototypu ikony Hódégetria byla v úctě na řadě poutních míst, v klášterech, kaplích a často i v soukromých oratořích. O jeho zvýšené úctě vypovídá i korunování obrazu. Ve výbavě kaple v roce 1774 není ještě o obrazu zmínka. Naopak je zde v této době zmiňována zlatem zdobená skříňka se soškou Pražského Jezulátka. Obraz je dnes deponován na blovické faře.

Chocenice - kaple Panny Marie Lurdské¹²⁵

Ve středu vsi při silnici stojí nad potokem čtvercová kaple Panny Marie Lurdské z roku 1895, která připomíná její kult rozšířený neobyčejně i v českých zemích. Interiéru kaple vévodí na pseudoslohovém oltáři mariánská socha Neposkvrněného srdce Panny Marie.

¹²⁵ Blíže T. KAREL – K. FOUČEK, *Jižní Plzeňsko II*, s. 47; KOLEKTIV, *Umělecké památky 1*, s. 510; REDAKCE, *Katalog Diecéze plzeňské*, Plzeň 2015, s. 19.

Letiny - kaple sv. Vintíře¹²⁶ (Obr. 6)

K lázeňskému místu s údajně zázračným pramenem sv. Vintíře se váže legenda o tomto světcí, který zde u pramene krátce pobýval v poustevně, nebo dokonce zdejší studánku vyhloubil. Svedl zde boj s čerty, kteří jej sužovali. Slíbil jim, že pokud mu přinesou vhodný kámen na stavbu kostela v Letinech, bude jejich služebníkem. Čerti to však do kohoutího kokrhání nestihli, zahodili kameny na zem (odtud název blízkého skalního hřebene Čertovo břemeno) a dali světcí pokoj. Do doby počátku 18. století zřejmě spadá další pověst, která hovoří o starém ovčáku Valterovi, kterého dlouho trápila pakostnice. Přál si navštívit toho času známé lázně v Dobré Vodě u Hartmanic, ale pro nemoc nemohl. Jednou v noci se mu zdálo o sv. Vintíři, který mu sdělil, že v blízkém rašeliništi prýští pod dutou jedlí pramen, jenž má stejné hojivé účinky jako ten v Dobré Vodě. Jeho žena pramen druhý den opravdu našla a ovčák se k němu nechal donést a po několika koupelích v jeho vodě se úplně uzdravil. V jiných podáních mu o léčivosti zdejšího bahna a vody řekl po návratu jeho syn, kterého do Dobré Vody poslal. Někteří autoři při přilícení pověsti uvádějí, že potom nechal z vděčnosti u pramene postavit sochu sv. Vintíře. Podle zprávy z roku 1888 se zřejmě

¹²⁶ Blíže ANONYM, *750 let obce Letiny 1248 - 1998*. Letiny 1998, S. 5-6; ANONYM, *Pověsti z míst tajemných i kouzelných: Přešticko, Bloucko, Staroplyzenecko a Mirošovsko*, s. 44-46; J. BĚL, *Kapličky, kaple a kostely na Přešticku*, s. 47-48; Stanislav BURACHOVIČ – Stanislav WIESER, *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2001, s. 198-200; J. HOBL, *Lázně Letiny*; Karel HOSTAŠ – Ferdinand VAŇEK, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Přeštickém*, Praha 1907, s. 27; Markéta JÁROVÁ, *Lázně Letiny*, Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007, 2008, s. 124-131; Vojtěch KADERA, *Lázně Letiny*, Pod Zelenou Horou, 1933, roč. 1, č. 10, s. 160-162; T. KAREL – K. FOUĐ, *Jižní Plzeňsko II*, s. 72-74; KOLEKTIV, *Umělecké památky Čech 2*, Praha 1978, s. 224; Jan KÖSEL, *Letiny a lázně*, Šumavan, 1888, roč. 21, č. 17, s. 185-188; Petr KOVAŘÍK, *Studánky a prameny Čech, Moravy a Slezska*, Praha 1998, s. 119; Luděk KRČMÁŘ, *Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti*, in: Plzeňsko - příroda, historie, život, Praha 2008, s. 583; Luděk KRČMÁŘ, *Putování je IN. Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti plzeňské diecéze*, Plzeň 2012, s. 33; Antonín MARČAN – Adolf ŠLÉGL, *Politický okres přeštický. I. Část všeobecná*, Přeštice 1905, s. 107-108; Vojtěch MRÁZEK, *Lázně Letiny u Blouvic blíže Plzně*, Praha 1909, s. 4-5, 11-14; Milan POKORNÝ, *O lázních a lázeňkách*, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy – V., 2001, s. 103-113; Jan ROYT, *Poustevník Vintíř*, in: Milénium břevnovského kláštera (993 – 1993), Praha 1993, s. 271; Jan ROYT, *Posvátná místa a milostné obrazy a sochy v západních Čechách a na Šumavě*, in: Dívotvůrkyně Přešticka. 300 let obrazu a poutí. České Budějovice 2012, s. 21; Karel SCHWARZ, *Pomněnky. Druhá hrst feuilletonů o Přeštících, uveřejněných v „Českém deníku“ pod názvem: Obrazy z Přeštic z let sedmdesátých a osmdesátých a značkou –kš–*. Přeštice 2002, s. 89; Bohuslav ŠINDELÁŘ, *Příspěvek k historii letinských lázní*, Pod Zelenou Horou, 2009, roč. 7 (24), č. 3, s. 3-8; A. ŠLÉGL, *Politický okres přeštický. II. Část zvláštní*, s. 38-39; Roman TYKAL, *Lázně Letiny*, Pod Zelenou Horou, 2002, roč. 5 (17), č. 1, s. 10-11; Roman TYKAL, *Lázně Letiny*, Vítaný host, 2010, č. 1, s. 10-11; František URBAN, *Čertovo břemeno*, Pod Zelenou Horou, 1934, roč. 2, š. 8, s. 124-125; Hana VODĚROVÁ – Luděk KRČMÁŘ – David RŮŽIČKA, *Historie turistiky v Plzeňském kraji*, Plzeň 2011, s. 31 a Bohumil VURM a kolektiv, *Krásy a tajemství České republiky. Plzeňský kraj*, Praha 2003, s. 45.

tato socha nacházela ve sklepení, odkud se brala voda na koupele, v roce 1919 dosud střežila kamennou obrubu prameniště a v roce 1925 je uváděno, že byla umístěna ve sklepení nad nádržkou vody léčivého zřídla. Její další osud není znám.

První písemná zmínka o názvu lokality odkazující k sv. Vintíři pochází z roku 1770, kdy je zmíněn les u sv. Vintíře. Podle některých regionálních autorů je ale pramen sv. Vintíře zmiňován již v roce 1750, kdy u něj měla vzniknout první lázeňská budova.

Součástí lázní se stala dřevěná kaplička sv. Vintíře postavená nad sklepením zřídla vybudovaná na náklady lázeňských hostů v roce 1767 (někdy je uváděn rok 1770). Někteří autoři do ní lokalizují ne zcela důvěryhodně dřevěnou sochu, na které byl vyryt rok 1770. Rok 1770 je totiž ale zároveň i rokem vzniku kamenné sochy sv. Vintíře v nadživotní velikosti, jak nás informuje datace na jejím podstavci. Podle některých autorů byl do dřevěné kaple pořízen z milodarů oltář se sochou světce. Zřejmě se jedná o stejnou sochu. Původní dřevěná kaple byla v roce 1856 (někde je uváděn rok 1886) nahrazena novou zděnou kaplí, rozšířenou v roce 1896. Konaly se v ní denní pobožnosti pro klienty lázní. Do jejího interiéru byla pojata ona světce socha z roku 1770. V roce 1919 ale došlo k jejímu zničení neznámým vandalem. Dnes je na původním barokním podstavci s vyrytým letopočtem 1770 sádrová socha téhož světce.

Obr. 6. Letiny, socha sv. Vintíře v kapli sv. Vintíře. Foto L. Krčmář.

Za pramen sv. Vintíře bývá dnes označován pustnoucí vývěv pod betonovou skruží na uměle vytvořeném pahorku uprostřed rašeliniště přibližně 250 metrů západně od kaple, naposledy upravovaný ještě v 50. letech 20. století. Historické popisy, pohlednice a mapy z přelomu 19. a 20. století jej však kladou přímo pod kapli, kde je dnes studna s kvalitní vodou.

Kaple v Letinech a kostel v Dobré Vodě u Hartmanic jsou zřejmě jedinými svatyněmi, které jsou zasvěceny tomuto světci na našem území. Jako spolupatron kostela je uváděn například u kostela sv. Prokopa v Bezděkově na Broumovsku.

Libákovice - kaple Panny Marie¹²⁷ (Obr. 7)

Kaplička Panny Marie se nachází v romantické poloze pod přibližně 5 metry vysokou buližníkovou skálou, která je součástí skalního masívu Čertova břemene východně od Libákovic při lesní cestě do Chocenickeho Újezda. V místech kaple prý došlo k zjevení Panny Marie. Někdy v druhé polovině 19. století šel tudy z trhu z Blovic libákovický sedlák a majitel hostince pan Pašek z čp. 20. Šel pravděpodobně pozdě v noci, a když přicházel k této skalce, uviděl oslňující zář, ve které stála Panna Maria. Na místě zjevení nechal postavit tuto kapličku. O tuto kapličku se staral pan Jaroslav Kokoška z Libákovic. Kapličku nechal v červenci roku 2003 na své náklady opravit Spolek pro záchranu historických památek na území Přešticka. K vysvěcení kapličky došlo P. Štastným z Blovic v pátek 26. září téhož roku. Místo a výklenková kaplička s hlavním obrázkem Panny Marie je dnes pěkně udržována a navštěvována.

Seč - kostel Nanebevzetí Panny Marie¹²⁸ (Obr. 8)

Barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie ve vsi vznikl přestavbou z gotické svatyně. K lokalitě se váže místní pověst o vzniku zdejšího mariánského kultu a názvu vsi. Velmi dávno zde vezl povozník zboží, přšlo a místní brod na Svatovintířském (Podhrázkém) potoce nešlo překročit. Tak čekal a modlil se, ale voda stále stoupala. Když už celý zoufalý

127 Blíže Jiří BĚL, *Vysvěcení kapličky Panny Marie u Libákovic*, Pod Zelenou Horou, 2003, roč. 6 (18), č. 4, s. 15; J. BĚL, *Kapličky, kaple a kostely na Přešticku*, s. 45-47 a Luděk KRČMÁŘ, *U Libákovic se prý zjevila Panna Maria*, *Plzeňský deník*, 31. 5. 2007, s. 37.

128 Blíže Zdeněk BOHÁČ a kolektiv, *Poutní místa v Čechách*, Praha 1995, s. 241-242; Jiří FAJT – Jan CHLÍBEC, *Sochařství*, in *Gotika v Západních Čechách (1230 – 1530) III.*, Praha 1996, s. 619, 636, 855-859; František FAKTOR, *Popis okresu Blovickeho*, Praha 1887, s. 106-108; Vladimír HAVLIC, *Pověsti z kraje pod Radyní*, Plzeň 2003, s. 436; Tomáš CHVÁTAL – Luděk KRČMÁŘ, *Obrazy z dějin českého zvonářství*, Domažlice, 2006, s. 54-55; Tomáš KAREL, *Věž kostela Panny Marie v Seči*, *Dějiny staveb* 2006, 2006, s. 183-191; T. KAREL – K. FOUĐ, *Jižní Plzeňsko II*, s. 139-141; KOLEKTIV, *Umělecké památky Čech* 3, Praha 1980, s. 296-297; Helena KOUTECKÁ, *Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 26; Antonín KRAJČA, *Mariánská poutní místa v zemích českých*, Svatá Hora, Časopis mariánský a věstník Matice svatohorské, 1942, č. 6, s. 135; L. KRČMÁŘ, *Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti*, s. 585; L. KRČMÁŘ, *Putování je IN. Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti plzeňské diecéze*, s. 51-52; Miroslav KURANDA, *Z Prahy do Staré Boleslavi Svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a Svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*, Praha a Stará Boleslav 2009, s. 90-91; František RAUŠAR, *Kulturní vývoj Blovic*, Plzeň 1933, s. 15; Jan ROYT, „*Imaginesmiraculosae*“ středověkého původu na Plzeňsku, in *Gotika v Západních Čechách (1230 – 1530) III.*, Praha 1996, s. 879; Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011, s. s. 51, 61, 64, 281, 288, 295-296; J. ROYT, *Posvátná místa a milostné obrazy a sochy v západních Čechách a na Šumavě*, s. 30; Petr ROŽMBERSKÝ, *Něco o kostele, pohřbech a poustevníkovy v Seči*, *Jižní Plzeňsko* 1, 2003, s. 85-90; Václav RYNEŠ, „*Imaginesmiraculosae*“ doby pobělohorské, *Český lid*, 1967, roč. 54, č. 3, s. 182-193; Jan SOUKUP, *Kostely Nanebevzetí Panny Marie, vikariát Plzeň-jih*, *Zpravodaj plzeňské diecéze*, 2012, č. 7, s. 6-7; V. ŠTAJNOCHR, *Panna Maria Divotvůrkyně*, s. 149 a Michal VALENČÍK, *Ohrožené památky (kostely, kaple a kapličky v České Republice)*, Praha 2006, s. 177-178.

Obr. 7 (vlevo). Libákovice, kaple Panny Marie. Foto L. Krčmář.

Obr. 8 (vpravo). Plzeň, zázračná gotická socha Madony z kostela Nanebevzetí Panny Marie v Seči, expozice Muzea církevního umění plzeňské diecéze. Foto L. Krčmář.

začal koně obrace, zjevila se nad ním Panna Maria a řekla: „Sečekej“! Pak dodala: „Steč“! Voda začala náhle ustupovat, záplava záhy pominula a vůz mohl pokračovat. Zvěst o tomto zázraku se pak začala rychle šířit. Předmětem úcty a tradičních slavných poutí zde byla zázračná gotická socha Madony, pocházející z 3. čtvrtiny 14. století (někdy je přímo uváděn rok 1375). Byla v úctě zřejmě již na sklonku středověku, jak naznačuje reliéf tzv. krásné Madony na dnes již neexistujícím sečském zvonu z roku 1526, který pro zdejší kostel ulil mistr Jiljí Konvář z Plzně. Tradici slavných poutí zřejmě podmínil dar votivníhoobrazu Panny Marie, který sem daroval Kryšof Rudolf ze Svárova v roce 1659. Od té doby byla Seč poutním místem. Na sklonku 19. století byl obraz nalezen v zuboženém stavu v kostnici a rozluštěn votivní nápis, který na něm byl. Z textu jasně nevyplyvá, zda kostelu darovali i samotnou sochu. Nejspíše zde už ale byla.

Blovický děkan uvádí zázračnou sochu jako součást hlavního oltáře ve farníkových relacích z let 1676–1677. V matrikách a farních knihách je nazývána Zázračná rodička Boží, Rodička Boží Setečská či Zázračná Panna Marie Sečská. Je též nazývána Zázračná Černá Marie Setečská (Diva Nigrinis Setschensis), není však známo proč. Sečské Madoně byla věnována i jedna z kaplí na Via Sancta z Prahy do Staré Boleslavi. Její obraz v kapli se zachoval na rytině v Tannerově díle Via Sancta, kde je také uvedena mariánská modlitba, která byla v kapli uvedena. Počátek modlitby připomíná milosti Boží skrze ní v Seči: „Potěšení zarmoucených, nejmilosrdnější matko naše Panno

Marie, pro kterouž všemohoucí Bůh také v Seči mnohé z rozličných příčin zarmoucené lidi vyslyšev, milostivě jich potěšiti, a to, čehož sobě žádali, jim uděliti ráčil...“ V ýznam místa překračoval hranice českého království. Do Seče přicházeli podle místní tradice i poutníci a procesí z Bavorska i Rakouska. Počátkem 90. let minulého století si sochu vyhlídli zloději, zabalili ji k odnesení do koberce. Už ji ale neodnesli, nicméně socha byla několik let považována za ztracenou.

Farářské relace zmiňují i zázračnou sochu sv. Anny. Podle nich prý původně byla umístěna v dřevěné kapli na hřbitově, ale když kaple vyhořela, byla přenesena do kostela. Jednalo se zřejmě o gotickou sochu světice z doby po roce 1410 na bočním oltáři sv. Anny, která však byla v roce 1990 odcizena. K uctívání soše se vázala i pověst o požáru kostela (před rokem 1674), který celý shořel, ale obraz (myšleno socha) zůstal uprostřed pramenů zázračně bez pohromy. Farářské relace uvádějí v té době i úctu k zázračné soše sv. Josefa z Adorace, středověkého původu. Zřejmě se jedná o sochu tohoto světce z doby okolo roku 1480, která zdobila jako součást sousoší Narození Páně protější boční oltář. Podle jiné teorie nepocházela socha dříve než ze čtvrtého desetiletí 17. století, kdy u nás započala vzrůstat úcta k tomuto světci. V tom případě by se ale jednalo o zatím neznámou sochu. V té době je uváděno, že do Seče přicházeli lidé na svátky sv. Josefa, na Zvěstování a na Nanebevzetí, přičemž 400 – 500 lidí přicházelo ke svátostem. Farářské relace z let 1700 -1701 opět uvádí trojici od „nepaměti“ uctívaných obrazů. Po přestavbě kostela v roce 1691 Janem Rudolfem hrabětem z Morzinů, pánem na Lukavicích bylo mimo jiné ustanoveno, aby sem farář z Dolních Lukavic chodil s průvody na svátky. Po roce 1918 však poutní tradice postupně upadla. Skupina soch Narození Krista, Panna Maria a sv. Josef a socha Madony jsou dnes vystaveny v expozici Muzea církevního umění plzeňské diecéze v Plzni.

Seč - kaple sv. Barbory¹²⁹ (Obr. 9)

Barokní kaple sv. Barbory ležící při lesní silničce ze Seče do Chocenického Újezda pochází nejspíše z přelomu 17.a18. století. Podle jejich zasvěcení můžeme usuzovat o souvislosti se zdejšími dobýváním rud. Barokní socha sv. Barbory byla údajně ještě na počátku 80. let 20. století na půdě kaple. U kaple byla samota, které určitě neméně na počátku 18. století sloužila jako poustevna pro poustevníky zajišťující chod zdejšího poutního místa. Zřejmě ji nechal zřídit hrabě Ferdinand Maxmilián Morzin žijící v Seči od přelomu let 1714–1715. Poustevna stávala podle starých map severovýchodně od kaple, kde je dnes pole bez zjevných pozůstatků stavby. Jak vyplývá z označení osedlých,

¹²⁹ Blíže T. KAREL – K. FOUČ, *Jižní Plzeňsko II*, s. 141; KOLEKTIV, *Umělecké památky 3*, s. 297; Luděk KRČMÁŘ, *Zapomenuté místo zbožnosti u Seče*, Plzeňský deník, 25. 11. 2008, s. 25; P. ROŽMBERSKÝ, *Něco o kostele, pohřbech a poustevníkoví v Seči*, s. 85-90; Petr ROŽMBERSKÝ – Luděk KRČMÁŘ, *Poustevníci, poustevny a pouště v Plzeňském kraji*, Domažlice 2014, s. 85-86 a H. VODĚROVÁ – L. KRČMÁŘ – D. RŮŽIČKA, *Historie turistiky v Plzeňském kraji*, s. 32.

Obr. 9 (vlevo). Seč, kaple sv. Barbory. Foto L. Krčmář.

Obr. 10 (vpravo). Řeňče, obrázek sv. Anny. Foto L. Krčmář.

místu se říkalo u Dobré vody. Přímo v kapli vyvěrá pramen a jako potůček vytéká z boční stěny. Pramen je údajně nikdy nezamrzající a podle zdejší tradice je považován za léčivý při očních chorobách. Až do 50. let 20. století se zde konaly velké a hojně navštěvované poutě a směřovali sem každoročně procesí (například od kostela v Seči). Kaple v období komunismu chátrala, v 90. letech 20. století byla několikrát vykradena. Dnes je v soukromých rukou a probíhá její oprava. Poutní tradice již obnovena nebyla.

Svatá Anna u Řeňčí - obraz sv. Anny¹³⁰ (Obr. 10)

Na rozcestí při silnici z Řeňčí do Únětic se nachází místo u sv. Anny na Hadovce. V minulosti se sem lidé chodívali k obrázku sv. Anny modlit za déšť a proti bouřce. Zároveň se jednalo o jednu ze zastávek a nocležišť procesí, která směřovala na Svatou Horu u Přífbami. Místní tradice říká, že obrázek sv. Anny zde byl „odedávna“. Lokalita se ale objevuje na historických mapách až na 3. vojenském mapování z let 1877–1880. 24. července 2014, v předvečer svátku sv. Anny, bylo znovuobnovené místo vysvěceno. Pod dřevěnou stříšku zde byl osazen obraz sv. Anny od Michaely Holubkové z Přeštic a vytvořeno odpočinkové místo s posezením.

¹³⁰ Blíže REDAKCE, Řeňče – Hadovka, Pod Zelenou Horou, 2014, roč. 17 (29), č. 3, s. 19; Eva ŠIMKOVÁ, 2. setkání rodáků obcí Řeňče a Plevňova 5. července 2010. Řeňče 2010, s. 5 a Miloslava LOUDOVÁ, Svatá Anna na Hadovce, Zpravodaj. Obecní úřad Řeňče, srpen 2014, s. 5.

Vodokrty - zaniklá kaple¹³¹ (Obr. 11)

Literatura uvádí, že na rozcestí mezi Vodokrty a Krasavci k Přešticím stávala v minulosti kaple, po které už není ani památky. Podle pověsti tu kdysi vedla cesta z Prahy do Klatov. Jednou tu byl přepaden lapky se svými zbrojnoši rytíř Bořita, jedoucí na svůj hrad u Klatov. Při bitce ho zachránily zvuky nějakého lovu v dálce. Polomrtvý Bořita se snažil odplazit pryč a tam ho našel řenečský pán, který tu byl na lovu. Po zotavení nechal Bořita v místech přepadení vystavět kapličku. Po dlouhém čase kapli opravil rytíř Suda z Řenčí a opatřil do ní cenný obraz Rodičky Boží staroboleslavské. 1. vojenské mapování z let 1764–1768 již polohu kaple nezaznamenává. Zná jen křížek nedaleko od uvedeného rozcestí, který může být nositelem tradice dávno zaniklé kaple. Dnešní křížek pochází z roku 1850.

Obr. 11. Vodokrty, pamětní křížek, snad v místech zaniklé kaple. Foto L. Krčmář.

¹³¹ Blíže E. WEISEROVÁ, *Pověst z Přešticka*, Pod Zelenou Horou, 1933, roč. 2, č. 3, s. 37-38.

Fenomén Zelená Hora: Rok 2015

Lukáš Mácha, Pavel Motejzík

Abstrakt

Příspěvek zahrnuje stručnou historii zámku a základní popis významných místností, dále se zabývá sedmi hlavními událostmi Zelené Hory v roce 2015: vydání pamětního kalendáře 2015 – 2023, vznik stálé expozice v Městském muzeu Nepomuk, obnova sochy Panny Marie Zelenohorské, duše Zelené Hory, akce Festival 9 TÝDNŮ BAROKA v rámci projektu Plzeň: Evropské hlavní město kultury 2015, obnova jižní terasy „Sala terrena“, výstava barokního umění v Masných krámech v Plzni a obraz Marie Dominiky z Martinic a výroba hlavního oltáře zelenohorského kostela.

Klíčová slova

Zelená Hora, zámek, Nepomuk, Plzeň 2015, rekonstrukce, události, historie, Maria se sekerou, baroko

Key words

Green Mountain, Castle, Nepomuk, Pilsen 2015, reconstruction, events, history, Maria with ax, baroque

V dějinách českých zemí je jen málo míst, která by měla podobný význam v naší historii. Jméno Zelené Hoře u Nepomuku dala sama svatovojtěšská legenda. Velký hradolog Augustin Sedláček ji nazval typickým českým hradem zpevněným přírodou a lidskou dovedností. V minulosti byla obývaná předními šlechtici z rodu Švamberků, Šternberků či Martiniců, hostila vzácné návštěvy, uchovávala českou Svatováclavskou korunu, či je spojena s takovými událostmi, jako je Jednota zelenohorská, Rukopis zelenohorský nebo jednotky Pomocných technických praporů - Černí baroni, které mají svůj nezpochybnitelný odkaz a celonárodní význam. Příběhy vzešlé z dějin objektu se staly inspirací pro celé generace různých umělců.

Zámek je zpřístupňován pouze výjimečně o letních měsících, v roce 2014 ho navštívilo během šesti srpnových dnů přes 10000 lidí. V roce 2015 na zámku proběhlo slavnostní zahájení regionální linie projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015 (4. 7. 2015), došlo poprvé od konce druhé světové války ke zpřístupnění hlavního

zámeckého sklepení se srdcem Zelené Hory (záhadným portálem, který je snad branou k nejstarším dějinám objektu) a došlo k návratu sochy Panny Marie Zelenohorské v současném uměleckém pojetí zpět do zámeckého kostela.

Z významných sálů je potřeba zmínit Libušin sál, kde byl nalezen r. 1817 Rukopis zelenohorský (zřejmě falzifikát, o jehož pravost a označení za nejstarší česky psanou písemnou památku z 8.-9. stol. se vedou dodnes spory), dále Šternberský pokoj se starým kazetovým stropem a šternberskými hvězdami (jenž byl hodovní síní), Císařský pokoj, jenž býval ložnicí císaře Josefa II. a Františka Josefa I., jeho choti, známé pod přezdívkou Sissi, a korunního prince Rudolfa. Stěny jsou pokládány tapetami se zlatým tiskem. Další významnou místností je Šternberský sál, ozdobený dosud zachovalou nástrojnou malbou, zřejmě znázorňující výpad Jaroslava ze Šternberka nad Tatary u Olomouce r. 1241, vyvedený zde za vlády Václava Vojtěcha ze Šternberka. Pokoj sloužil jako ložnice císařovně Marii Terezii, když zde pobývala v roce své pražské korunovace, r. 1743. Zajímavé jsou také zámecké koupelny, umístěné ve velmi silných a vybouraných zámeckých zdech. Zaujme rovněž Černý sál, kde zasedla odbojná Jednota zelenohorská, Velká jídelna či zámecká kaple svatého Antonína Paduánského.

Sedm událostí Zelené Hory v roce 2015

Pamětní kalendář 2015 – 2023

Zajímavým počinem, vydaným k letošnému zlomovému roku pro Zelenou Horu, je vydání pamětního kalendáře s historickými milníky zámku v letech 2015–2023, mezi kterými nechybí 550 let od založení Jednoty Zelenohorské (2015), 320 let od dokončení barokní přestavby zámku (2016), 200 let od nalezení Rukopisu zelenohorského (2017), 330 let od dostavby kostela Nanebevzetí Panny Marie a svatého Vojtěcha (2018), 70 let od příchody armády na zámek (2019), 600 let od vypálení cisterciáckého kláštera Pomuk (2020), 800 let od první písemné zmínky o Zelené Hoře (2021) 1030 let od příchodu svatého Vojtěcha (2022) či 280 let od pobytu Marie Terezie (2023). Kalendář zároveň obsahuje pohlednice a pexesa s tematikou zámku.

Stálá expozice v Městském muzeu Nepomuk

Za finanční podpory Plzeňského kraje a z důvodu malé přístupnosti zámku byla v roce 2015 zbudována nová stálá expozice na téma Zelená Hora a Černí baroni v Městském muzeu Nepomuk. Expozice zahrnuje snímky z rodinných alb Aurespergů uložených ve Státním oblastním archivu, pobočka Klášter u Nepomuku, dále části původního mobiliáře, například zástěnu ke krbu z Černého sálu, sedací soupravu či skříň. Ve snaze o zvýšení komfortu výstavy byla pořízena velká vitrína. Libreto zahrnuje rovněž cizojazyčné mutace v německém a anglickém jazyce. Výstava byla otevřena v listopadu 2015 u příležitosti 550. výročí ustanovení Jednoty zelenohorské.

Panna Maria Zelenohorská, duše Zelené Hory

Měří téměř dva metry a z její krásy se tají dech. Snad proto jsou její osudy tolik pestré. Stávala prý již na hlavním oltáři skvostného mariánského chrámu v cisterciáckém klášteře pod Zelenou horou a právě u ní si měla matka Johánka z Pomuku vyprosit narození tolik očekávaného dítěte, pozdějšího významného světce. Po vypálení konventu husitskými bojovníky se pak lipová plastika musela stěhovat do kostelíka sv. Vojtěcha na Zelené Hoře u Nepomuku (dnešní presbytář stávajícího kostela). Do míst, ze kterých údajně svatý Vojtěch požehnal české zemi sužované suchem. Záhy nato se obloha zatáhla hustými mraky a spustil se blahodárny déšť. A i když je z hlediska umělecko-historického dřevorezba datována až do 2. pol. 15. století, víme, že umělecká úroveň kláštera byla na průkopnické úrovni. V dnešní obci Klášter se dosud setkáváme například s prvním gotickým portálem v Čechách, ve kterém se ještě mísí románské prvky.

Legendy o této soše jsou opravdu neskutečné, tím spíše, že jsou mimořádně staré, a v tomto případě většinou platí pořekadlo, že „na každém šprochu je pravdy trochu“. Některé zkazky označují sochu za ochranitelku zdejšího kraje a lidu, jiné hovoří například o vzácných perlách z nedalekého rybníka Klejnót, které jí měly ozdobit. Ve druhé polovině 16. století, v dobách, kdy zlotřilí bratři ze Šternberka, kteří vyznávali protestantskou víru, hodlali sošku spálit, ocitla se ta druhého dne neporušená zpět na hlavním oltáři. Když přikázali katovi, ať do sochy zatne svoji sekeru, jeho ruka zchromla tak, až pokroutila dřevěné topůrko, jak dodnes můžeme na originálu pozorovat. Tím se stala naprosto unikátní a jedinečnou na světě. Snad se tak událo v Nicově, kde byla socha uložena, aby nedošlo k jejímu zničení, jako se v té době stalo s téměř všemi oltáři a 35 vzácnými kostelními obrazy z nepomuckého kostela sv. Jakuba. Zlotřilí bratři ze Šternberka zemřeli do jednoho nepřirozenou smrtí, nezanechali po sobě dokonce ani žádného potomka, jejich kruh se uzavřel. Tím však příběh sochy zdaleka neskončil.

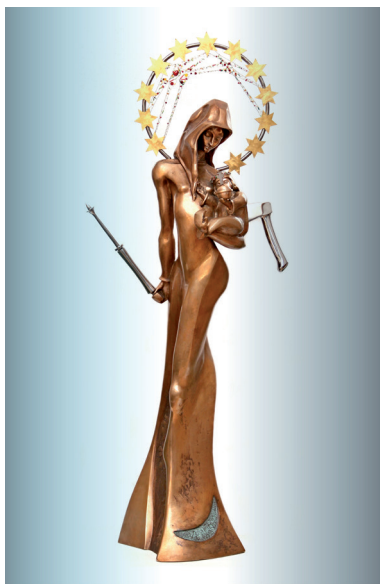
Jediným katolíkem ze čtyř bratrů Šternberků byl Ladislav, který byl schopným vojevůdcem a velitelem císařských vojsk, ležících v Uhrách u Rábu a bojujících s Turky (1593–1606). Údajně si s sebou do boje bral i zázračnou sošku Zelenohorské madony, která mu vždy pomohla k vítězství. Tehdy museli Nepomučtí i obyvatelé dalších Ladislavových vsí posílat do války nejen zvířata a obilí, ale především své mladé muže. Vojenská služba byla v té době doživotní a i ti šťastnější se málokdy vrátili domů v pořádku, většina z nich padla či byla zmrzačena ve válce v cizí zemi a za zájmy cizích pánů. Na jejich počest jsou dodnes v Nepomuku vystavěna Turecká boží muka. Ladislav ze Šternberka prohrál před klíčovou bitvou (roku 1603) sochu Panny Marie v kartách s polským plukovníkem Petrem Turnoffským, jehož raněný kůň se zázračně uzdravil a donesl svého pána spolu se sochou až k jeho domu. Ten ji pak (pravděpodobně proto, že jeho choť byla protestantské víry) věnoval v témže roce Pateru B. Daeniusovi, který

ji v roce 1607 umístil do kostela svatého Jeronýma ve Vídni. O sto let později tam pro ni byl zřízen nynější hlavní oltář (autor Andrea Pozzo). Jen v letech 1628 – 1648 je zaznamenáno v souvislosti s madonou na 308 zázraků. Privilegována byla papežem Urbanem VIII. a uctívána několika císaři. Často byla brána do bitev, kde pomáhala k vítězstvím (např. v bitvě u Kolína roku 1757). Pro schopnost ochránit město před požárem se stala patronkou Vídně. Na deset tisíc kopií jejích obrazů bylo rozděleno po celé metropoli, aby ji chránila před ohněm. Její moc byla využívána pro léčení nemocných částí těla, poruch zraku, hlavy a při utrpení dětí. Ve zvláštní zbožnosti byla zejména v dobách vídeňských morových epidemií (1679, 1713).

V pobělohorské době chtěli obyvatelé Nepomuku a okolí získat sochu zpět, což se bohužel nezdařilo. Po dokončení zelenohorského chrámu zasvěceného Panně Marii Nanebevzaté a sv. Vojtěchovi (r. 1688) proto byla spolu s oltářem zhotovena její volná kopie uměleckým truhlářem a řezbářem bratrem Filipem od sv. Heřmana ve Lnářích (zřejmě kolem roku 1711 z vůle Kláry z Maltzanu, vdovy po Václavu Vojtěchovi ze Šternberka). Poté byla dotýkána ve Vídni soškou pravou a následně dopravena na Zelenou Horu. Druhá barokní kopie sochy směřovala po výstavbě honosného barokního kostela Narození Panny Marie v Nicově (na základech gotického kostela) právě do tohoto svatostánku. Opět neměla lehký osud a v roce 1952 musela být

po příchodu armády převezena ze zámku do kostela sv. Martina v Neurazech, spolu s oltářem a dalším vybavením kostela. V roce 2005 byl interiér kostela sv. Martina vyrabován. Socha jen zázrakem nebyla zcizena – na rozdíl od oltářní sochy sv. Jana Nepomuckého. Panně Marii Zelenohorské je také zasvěcena Šternberská kaple na Svaté cestě (Via Sancta) z Prahy do Staré Boleslavi. Původem z Nepomuku je dle tradice rovněž Madona Studniční Panny Marie ve Žďáru nad Sázavou.

V zelenohorském kostele se 2. srpna 2014 konala po více než šedesáti letech mše svatá - i zde padlo nejedno přání, aby se do nyní zcela pustého kostela navrátila duše Zelené Hory, za kterou je socha Panny Marie Zelenohorské se sekerou označována. Byla zažehnuta jiskřička

Obr. 1. Panna Maria Zelenohorská nové generace. Foto: Pavel Jiran.

naděje, a naděje se přeci skládají ze záblesků. Hlavním iniciátorem myšlenky je nepomucký farář P. Vítězslav Holý, i když je dle jeho slov originál jen jeden – ten v nebi. V úvahu nepřichází návrat původní plastiky z Vídně, neboť ta je dodnes jednou z nejvíce uctívaných mariánských sošek v celém Rakousku. Neuvažuje se z mnoha důvodů ani o převozu barokního oltáře s volnou replikou sochy zpět z Neuraz. Nezbyvalo proto než uvažovat o nové, již třetí soše pro zelenohorský kostel, třeba i v současném uměleckém pojetí, coby odkaz našich generací dalším pokolením. V ideji, která má svou strukturou zároveň pomoci podpořit i duchovní přesah uměleckého díla, přimět k návštěvě Zelené Hory i mladou generaci.

Projekt se podařilo zrealizovat díky spolupráci Mikroregionu Nepomucko s Římskokatolickou farností Nepomuk a obcí Klášter, finančně podpořen byl také ze strany Plzeňského kraje v rámci slavnostního zahájení regionální linie projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015. Madona, vytvořená významným místním sochařem a umělcem Václavem Česákem a odlitá v bronzu ve slavné norimberské dílně, která v roce 1683 vytvořila i sochu svatého Jana Nepomuckého pro Karlův most, první bronzovou sochu tohoto světce vůbec, se stala staronovým symbolem tohoto kdysi významného poutního místa. V červnu byla také dotýkána ve Vídni svojí originální zázračnou předlohou a její korunky poputují do Říma k požehnání papeži. 3. července proběhla na zámku významná inaugurační slavnost a první koncert ve více než pětisetleté historii zámekového chrámu. Vystoupily na ní pěvkyně Edita Adlerová, Eva Urbanová či ženský pěvecký sbor Carmina Přeštice. 4. července ráno byla v kostele sloužena Paterem Vítězslavem Holým mše svatá. Celý projekt zmapoval dokumentární záznam Jiřího Berouška.

Tyto činy jsou zároveň dokladem nezmaru lidského úsilí, které nehodlá vzdát boj za výrazný symbol svého kraje, a již potřetí v historii obnovuje to, co bylo zdanlivě ztraceno. Slovy velké patronky a mecenášky PhDr. Hany Gerzanicové: „Je mi již 87 let a vím, že každý tento svět jednou opustí. Po něm zůstanou jen vzpomínky: jaký byl, co udělal pro lidstvo. A jen díky těm, kteří toho docílí, zůstane slovo lidskost i nadále v našich slovnících.“

Festival 9 TÝDŇŮ BAROKA v rámci projektu Plzeň: Evropské hlavní město kultury 2015

Titul Evropské hlavní město kultury se každý rok uděluje dvěma vybraným městům ze dvou členských států EU s cílem podpořit evropskou kulturní spolupráci. Tato podpora pomáhá sjednocující se Evropě jak při vyznávání společných kulturních hodnot, tak při ochraně a rozvoji kulturního bohatství jednotlivých států.

V minulosti se titulem pyšnila města jako Patras, Cork, Janov, Lille, Graz či Salamanca, Liverpool, Vilnius, maďarská Pécs nebo v roce 2013 slovenské Košice. S přibývajícím léty stoupá věhlas akce a s ním i povědomí Evropanů o rozmanitosti

i velkoleposti pečlivě připravených kulturních programů, které akci provázejí. V roce 2015 hostila tento významný titul Plzeň. Program zamířil také do regionů.

Vůně, chuť, hudba, památky, obrazy a krajina baroka čekaly v 9 letních týdnech v 9 oblastech Plzeňského kraje. Festival 9 týdnů baroka zval na každodenní program po celých 63 dní v 63 lokalitách západních Čech. Fenomenální soubor barokních památek hrál hlavní roli velkého letního festivalu a byl představen jako evropský kulturní objev. Návštěvníky čekaly Barokní slavnosti s dobovými ohňostroji, vrcholné hudební produkce, současné i dobové poutě, koncerty v kostelech, komunitní akce v krajině, oživené prohlídky v barokních zámcích, komentované prohlídky měst. Při výběru programu mysleli organizátoři na rodiny s dětmi, dospělí i seniory, na kulturní turisty, znalce vážné hudby, poutníky, na domácí i zahraniční návštěvníky.

Druhý den zahajovacích slavností festivalu 9 týdnů baroka proběhl na Zelené Hoře. Po slavnostním zahájení večera návštěvníky čekaly oživené prohlídky vybraných částí zámku včetně unikátního gotického sklepení s vězením šíleného matkovraha Ferdinanda ze Šternberka, které dokazuje, že se minulost zámku nevztahuje pouze k době barokní. V zámecké zahradě byl připraven bohatý kulturní program. Kromě tanečních a divadelních vystoupení bylo možné přivonět si k vůním baroka, které připravila parfumerka Petra Hlavatá. Dále představení sokolnického umění a ochutnávky barokního menu. V kostele Nanebevzetí Panny Marie a svatého Vojtěcha společně vystoupil renomovaný hudební soubor Collegium Marianum a nezávislé loutkové divadlo Buchty a loutky. Soubory představily originální pojetí raně barokní opery Francesca Cavalliho La Calisto, které propojuje loutkové divadlo s živým zpěvem a živým hudebním doprovodem. V zámeckém parku se souběžně konalo taneční vystoupení Tance baroka v podání souboru Hartig ensemble. Umělci představili dobové tance v té skutečně původní podobě v choreografii Heleny Kazárové a za doprovodu sólistky Ireny Troupové a hudebníků ze souboru Musica Florea. Celý večer zakončil barokní ohňostroj z dílny Teatrum pyrotechnicum z Českého Krumlova.

Srdce Zelené Hory – záhadný portál ve sklepeních

Součástí prohlídek zámku v roce 2015 byla další mimořádná událost, a to poprvé v novodobé historii zpřístupnění tzv. Srdce Zelené Hory, polozazděného portálu ve sklepeních, který je údajně mnohem starší, než samotný areál gotického hradu, snad „branou k jeho nejstarším dějinám“ (r. 1221).

Jižní terasa „Sala terrena“

Téměř milion korun bylo v letošním roce investováno do záchrany skvostné jižní terasy zvané sala terrena na zámku Zelená Hora. Došlo k faktickému zpevnění cihelného zdiva, plombování, spárování, zpevnění kleneb a přeložení a usazení schodišťových stupňů.

Obr. 2. Sala terrena na historické pohlednici. Archiv Lukáše Máchy.

Výstavba skvostné jižní terasy zvané sala terrena byla realizována v roce 1880 z rozhodnutí kněžny Vilemíny z Auerspergu a financována z jejího osobního jmění. Úkolové práce byly svěřeny zednickému polírovi Míkovi z Kláštera, nábytek byl polepen nepomuckým sedlářem, resp. tapetářem Zahradníkem, dlažbu dodala firma Dubský. Při stavbě bylo zapotřebí odstřelit část skalního výstupku. Přízemí bylo určeno pro skladování zahradního nářadí, první poschodí pro pokoj kněžny, horní patro bylo slunnou terasou opatřenou navíjecí markýzou. Celkem bylo spotřebováno 22000 pálených cihel, 350 tvarových cihel, 3100 klenbových cihel, 200 cihlových dlaždic, 28m³ lomového kamene, 111 kamenných schodů či 1600 kg cementu. Jak uvádí osobní dopis kněžny z 8. května 1880: „Se zprávou o stavebních záležitostech jsem velmi spokojená. Dříve než přijedu, posílám Tlapáka, aby zadal mé detailnější příkazy. Naši lidé jsou velmi šikovní a dobří. V plechové bráně musejí být rosety vytesány, jinak by bylo uvnitř vše plesnivé, protože by tam bylo vlhko. Horní klenba, která bude tvořit salon, by měla být vymalována jednoduše - čistou zelenou, zejména ta část pod nejvyšší terasou.“

Rok po postavení sala terreny se na přání kněžny ještě dělaly úpravy v salónu pod terasou. Všechny čtyři rohy byly obloženy dřevěnou konstrukcí tak, aby salón měl oválnou podobu a konstrukce byla nahozena omítkou (na rákos) a nabílána. Záhadou zůstává napojované schodiště, patrně byly vyrobeny kratší stupně, které poté nedostačovaly. Dochovalo se také původní navíjení markýzy.

Postupně terasa zpustla a začátkem roku 2015 se jednalo o nejhroženější část zámeckého areálu. Zachráněna byla díky dotaci Ministerstva kultury ČR. Díky bohaté dochované historické fotodokumentaci z Rodinných alb Auerspergů (SOA Plzeň, Klášter u Nepomuku), může být terasa obnovena do původního vzhledu včetně detailů, jakými jsou například nedochované prvky zábradlí.

Žadatel o dotaci, investor: obec Klášter

Zpracovatel projektu: Mikroregion Nepomucko

Realizace: Pegisan sta, s.r.o.

Předpokládaný termín realizace: 2015 - 2017

Předpokládaná výše nákladů: 3 miliony Kč

Výstava barokního umění v Masných krámech v Plzni

V roce 1949 byl veškerý cenný mobiliář zámku Zelená Hora odvezen do Kladruhu u Stříbra. Jeden z nejdůležitějších obrazů historie Zelené Hory je dodnes uložen ve zdejších sbírkách. V termínu říjen 2015 – březen 2016 byl vystaven na výstavě Vznešenost&zbožnost, barokní umění na Plzeňsku a v západních Čechách. Jedná se o Hraběnku Marii Dominiku Martinicovou od Martina Unterbergera z roku 1769.

Pro hlavní událost jejího života se vžilo označení „martinická aféra“. Ač byla Marie Dominika zasnoubena s hrabětem Leopoldem Windischgrätzem, z popudu své matky se tajně provdala za hraběte Rascoura. Lze se domnívat, že ji předtím přivedl do jiného stavu. Mladá hraběnka byla vykázána od dvora a následně donucena vstoupit do kláštera u sv. Anny ve Vídni. Tento trest jí byl uložen coby forma doživotního pokání. Zajímavé je, že legenda vztahující se k obrazu, má tak pravdivý základ. Celý příběh je podrobně popsán v katalogu výstavy na str. 67.

Pověst o obrazu Marie Dominiky z Martinic

V letech 1726-1735 byl pánem zelenohorským znamenitý Adolf Bernard, říš. hrabě z Martinic, nositel nejvyšších hodností v zemi. Byl mimo jiné královským místodržícím, nejvyšším štolbou císařovny a politikem natolik vážným, že navštěvovali jej králové i císaři. Se svou manželkou Marií Eliškou Jorgerovnou z Toletu měl jen jediné dítě, dceru Marii Dominiku. V rohovém pokoji, tzv. Černém sále, kde zasedala v r. 1465 odbojná Jednota zelenohorská, byl kdysi zavěšen její obraz od malíře Martina Unterbergera z r. 1769, na němž byla vyvedena v černém jeptišském šatě. Nikdo tehdy nechtěl v oné místnosti přespát, neboť o půlnoci prý postava v černém z obrazu vystupovala, bloudila po zámeckých chodbách a nařikala. Marie Dominika údajně nevstoupila do mnišského hábitu dobrovolně.

Dle pověsti si v mládí oblíbila místního myslivce a chtěla se stát i přes odpor rodičů jeho manželkou. Doufala, že narození dítěte otce obměkčí, že přestane dbát

na urozenost a panské zvyklosti, proto poddala se kdysi v „černém pokoji“ svému milenci, a zanedlouho hrdě a bez ostychu oznámila svým rodičům nejen, že bude matkou, ale zároveň i to, že myslivec v jejich službách bude otcem toho dítěte, že hodlají se vzít. Matka Marie Dominiky, snad naplněna mateřským citem, radostí a potěchou z budoucího vnuka, dala by snad i své dceři a jejímu milenci požehnání, avšak přísný a na své společenské postavení příliš hrdý otec, nehodlal onu potupu podstoupit ani za největších obětí. Marně ho dcera s matkou prosily, marně žadonily o jeho svolení k sňatku. Kteréhosi dne byl nalezen její milenec v lese pod zámekem zastřelený, stal se prý obětí pytlácké msty, čemuž Marie Dominika nikdy neuvěřila. V ukrutném stesku a bolestech, zlomena svým neštěstím, porodila předčasně v témže „černém pokoji“ slabé dítětko, které nebylo jí již ani ukázáno. Snad ve středověku běžný čin páchaný na vrazích a zrádcích, provedl nyní pyšný hrabě na své vlastní krvi – na svém vnukovi a jednou i dědici celého rodového jmění. Právě z jeho rozkazu byl totiž novorozenec ihned zazděn do zdi v koutě za krbem, aby navždy zmizely všechny stopy poklesku jeho dcery. Vodili prý jí potom různé ženichy, urozené, bohaté i krásné, ale princezna všechny do jednoho odmítla a poté co ztratila i svou matku, která psychicky neunesla smutné události poslední doby a zešilela, Marie Dominiku nic již na Zelené Hoře nedrželo a rozhodla se pro ticho klášterní. Odtud pak vládla zelenohorskému panství téměř 50 let až do své smrti, kdy vrátila se prý její duše na místo, kde mělo být její dítě zazděno a v noci prý bloudí zámeckými chodbami a s nářkem hledá svého potomka. Snad našla by její duše zaslouženého odpočinku, kdyby se jí podařilo ho nalézt.

Sama Marie Dominika z Martinic byla jeptiškou v klášteře u sv. Anny ve Vídni a poslední vůlí odkázala celé panství Jeronýmovi z Colloredo-Mansfeldu, za jehož vlády zde byl nalezen Rukopis zelenohorský. I přesto, že na Zelené Hoře máme údajně „jen“ černou paní, můžeme ji do značné míry ztotožnit s bílou paní, neboť – pro zajímavost – málokdo dnes ví, že bílý šat bílé paní je vlastně šatem smutečním, snad vdovským či majícím důvod k zármutku v jiné příčině. Bílá barva byla dříve barvou smuteční a záznamy o bílých paních se jenom u nás vyskytují na více než 100 hradech a zámčích, a např. jen na hradu Nový Herštejn u Kdyně zjevují se prý hned 3 bílé paní. Dnes také existují záznamy dokonce i o černobílých paních.

Hlavní oltář zelenohorského kostela

Je to již přes 870 let, kdy v červnu 1145 přišli na Nepomucko první cisterciáckí mniši z bavorského Ebrachu, aby tu založili jeden z nejhonosnějších klášterů naší země (rozvaliny v dnešní obci Klášter). Nedlouho poté vyzdvihují na kopci v místech, ze kterých požehnal zemi svatý Vojtěch, skromný kostelík. Začíná se psát historie významného místa českých dějin, Zelené Hory. Ta, sužovaná mnoha osudy, na rozdíl od kláštera dosud stojí. V letošním roce se do ní vrátila při významné inaugurační slavnosti socha Zelenohorské madony, úsilí v obnově genia loci však nesmí polevit

a proto vzápětí začínají práce na hlavním oltáři. Ten je nejdůležitější částí liturgického prostoru a vždy zobrazuje hlavní symboliku daného místa. Určí tvář zelenohorského kostela na celá desetiletí či staletí.

To, co jedny lidské ruce nechaly zpustnout, musí jiné ruce vrátit zpět. 28. října se vydali poutníci z Nepomucka přímo do kláštera v Ebrachu, aby požehnali „základnímu kameni“ nového oltáře, který zde byl získán darem od kněží z tamního kláštera. Mše svatá byla sloužena Paterem Vítězslavem Holým. Dle místní tradice se otec svatého Jana Nepomuckého narodil nedaleko odsud.

Návrh nového oltáře od Václava Česáka plně vychází z toho předchozího. Bude však zhotoven ze zrcadlového nerez, který umožňuje odraz původní vnitřní architektury kostela a navozuje pocit vzhledu z minulosti do budoucnosti. Kromě nerezů bude oltář vybaven také třemi druhy barevného skla - zeleného, červeného a žlutého. Vše má svou symboliku, zelené sklo bude například představovat vzpomínku na zázrak spojený s kázáním svatého Vojtěcha. Výška oltáře bude zhruba 5 metrů a každý, kdo do kostela vejde, se v něm symbolicky zjeví. Ve veřejné sbírce se během necelých tří měsíců roku 2015 podařilo v rámci programu Era pomáhat regionům vybrat za tímto účelem nejvíce peněz z osmdesáti soutěžících projektů z celé republiky. Výsledná cifra včetně bonusu nadace činila 286946 Kč. Na přední straně oltáře bude umístěna mosazná deska se

zasazeným základním kamenem ebrašského konventu a jmény dárců, kteří přispěli větší než dvou a půl tisícovou částkou. S návratem oltáře do prostoru kostela se počítá v průběhu roku 2017, kdy si připomeneme 200 let od nálezů Rukopisu zelenohorského. Nositeli projektu jsou obec Klášter, Společnost přátel starého Nepomuka, Římskokatolická farnost arciděkanství Nepomuk a Mikroregion Nepomucko.

Zajímavý je současné umístění původního vybavení zelenohorského kostela. Na původních místech jsou pouze náhrobek prince Ludvíka z Auerspergu, socha hraběte Jeronýma Karla z Colloredo-Mannsfeldu, kazatelna, jakožto i náhrobníky Colloredo-Mannsfeldů a žulový kámen sv. Vojtěcha. Převoz dalšího církevního vybavení organizoval v roce 1952 nepomucký arciděkan P. Alois Matulík. Hlavní barokní

Obr. 3. Skica nového oltáře od Václava Česáka.

Obr. 4. Zelená Hora z ptačí perspektivy. Foto: Milan Demela, 2013.

oltář, barokní zpovědnice (dar Papeže Pia X. u příležitosti první mše Herwarda z Auerpergu na Zelené Hoře 15. 8. 1911), obrazy z bočních oltářů a barokní obraz Nanebevzetí Panny Marie se nacházejí v kostele sv. Martina v Neurazech, kostelní lavice v kostele sv. Jakuba v Nepomuku a v kostele Povýšení svatého Kříže v obci Prádllo. Křížová cesta se nachází v kapli sv. Markéty v Klášteře. Zajímavý je i mariánský prapor z roku 1911 od České jednoty paní a dívek v Plzni, který je součástí fondu nepomuckého arciděkanství. Kostelní varhany (z r. 1911) byly pracně rozebírány na části, ukládány v krabicích a převezeny do kostela ve Vrčeni, roku 1961 pak putovaly do kostela sv. Vojtěcha – Čtyři Dvory u Českých Budějovic, kde dodnes – ač nefunkční – tvoří kulisu kostela. Nepomucký arciděkan také nechal v roce 1952 převést některé další cennosti (např. sošky sv. Jana Nepomuckého) na nepomucké arciděkanství, kde bylo umístěno církevní muzeum. 28. února 1953 byl už kostel odsvěcen a sloužil jako sklad. Sošky světců (sv. Šebestiána, sv. Štěpána a sv. Vavřince ze 16. století) ze zámeckého průjezdu jsou na hradě Švihov. Kříž s Kristem, umístěný kdysi pod zámeckou bránou, je v zahradě arciděkanství v Nepomuku. Čtyři reliéfní obrazy – dřevorezby ze 16. stol. o rozměrech 130×124 cm jsou údajně z klatovského dominikánského kláštera a představují Narození Krista, klanění sv. Tří Králů, Obřezání a Obětování Páně, dnes se nacházejí ve sbírkách NPÚ v Plzni, vystaveny byly v roce 2014 na výstavě Obrazy krásy a spásy – gotika v jihozápadních Čechách v Masných krámech v Plzni. Cenná socha sv. Vojtěcha, rozdávacího almužnu v biskupském

ornátu, vysoká 120 cm a pocházející z doby kolem r. 1500, o níž se traduje pověst, že je zbytkem z původního gotického hlavního kostelního oltáře, je od roku 1965 umístěna jako dlouhodobá zápůjčka NPÚ Plzeň ve sbírkách Národní galerie a v současnosti je ve stálé expozici „Středověké umění v Čechách a střední Evropě 1200–1550“ v Klášteře sv. Anežky České v Praze. Současná idea je pro vybavení zelenohorského kostela v moderním duchu.

Prameny

Národní archiv v Praze, Archiv České koruny a fond Státní památkové správa s dodatky (*Zelená Hora*: SPS–611, SPS–D–150).

Archiv Mikroregionu Nepomucko.

Kronika obce Klášter.

Kronika obce Neurazy.

Literatura

Alexander BERNDORF, *Zelená Hora*, Plzeň 1932.

KOLEKTIV, *Vznešenost & zbožnost. Barokní umění na plzeňsku a v západních čechách*, Plzeň 2015.

Pavel MOTEJZÍK – Lukáš MÁCHA, *Panna Maria Zelenohorská, aneb vracíme Zelené Hoře duši*, in: časopis *Vítaný host v Plzeňském kraji*, léto 2015.

Pavel MOTEJZÍK, *Zelená Hora a Klášter u Nepomuku*, Nepomuk 2014.

Webové stránky

www.baroko2015.cz

www.zelenahora.cz

Historické nahrávky autentických forem lidové hudby na Klatovsku

Zdeněk Vejvoda

Abstrakt

Historické prameny lidové hudby oblasti středního Pošumaví zahrnují vedle rukopisných a tištěných písemných pramenů také zvukové záznamy, pořízené od konce 20. století do současnosti. Z historických nahrávek mají pro lidovou kulturu sledované oblasti význam zejména gramofonové nahrávky Fonografické komise Československé akademie věd a umění z roku 1929 a pozdější poválečné terénní nahrávky pořízené v 50. letech v produkci regionálních studií Československého rozhlasu. Některé nahrávky již byly vydány v komentovaných gramofonových antologiích, další snímky jsou k odbornému využití k dispozici v rozhlasových archívech v Českých Budějovicích a Plzni. Jako celek audiodokumenty představují nezastupitelný pramen poznání regionální zpěvnosti a hudebnosti, využitelný pro odborné studium, ale i pro současnou historicky poučenou uměleckou produkci.

Klíčová slova

historické nahrávky, lidová hudba, lidová píseň, Klatovsko, Šumava

Key words

historical recordings, folk music, folk song, Klatovy region, Šumava

Tradiční lidovou hudbu národnostně smíšené česko-německé oblasti středního Pošumaví dokumentují prameny, jejichž vznik lze datovat od počátku 19. do konce druhé poloviny 20. století. Odrážejí proměny písňového repertoáru i hudební praxe kdysi převážně dudácké oblasti v souvislosti se změnami hudebních preferencí, šířením modernějších smyčcových (tzv. štrajchových) sestav a zejména potvrzují dobovou proslulost regionu jako muzikantské základny dechových a smíšených cirkusových či světáckých orchestrů.¹³²

Pokud jde o české i německé lidové písně a taneční instrumentální melodie z Klatovska, jsou známy písemné záznamy z tzv. guberniální sbírky roku 1819, ze

¹³² Srov. Tomáš SPURNÝ, *Šumavská lidová hudba a tanec*, in: Šumava. Příroda, historie, život, Praha 2003, s. 537–546; Ivana ŠAFRÁNKOVÁ, *Šumavští muzikanti ve vzpomínkách Karla Polaty*, Plzeň 2012; Josef REŽNÝ, *Za chlebem do světa. Paměti světáka Vojtěcha Hrubého z Milejovic*, Volyně 2011.

sbírek Karla Jaromíra Erbena, Čenka Holase, Gustava Jungbauera, Karla Weise a Josefa Režného.¹³³ Na další zpracování v archivech čekají stovky písňových zápisů v několika desítkách dosud nepublikovaných rukopisů. Vítaným doplňkem písemných pramenů, s důležitou vypovídající hodnotou, zejména co se týče interpretačního stylu, jsou vzácné historické zvukové snímky regionálního hudebního folkloru.

Nejstarší zvukové prameny tradiční hudby z oblasti Klatovska a Pošumaví tvoří součást kompletu šelakových gramofonových desek z konce 20. let 20. století, který dnes spravuje Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky. Ještě starší audiodokumenty byly na našem území pořízeny pomocí Edisonova fonografu, týkaly se však Moravy a z českých regionů Chodska a jihočeských Blat.¹³⁴

Předností prvního gramofonového kompletu z let 1929–1937 je vědecký přístup, větší geografický záběr a pokus o systematicčnost. Snímky byly pořízeny ve studiu v pražském Národním domě na Vinohradech. Organizátorem natáčení byla Fonografická komise při České akademii věd a umění, ustavená roku 1928, jejímž předsedou byl fonetik, profesor Univerzity Karlovy Josef Chlumský (1871–1939). Cílem byl záznam projevů významných osobností veřejného života, lidové i umělecké hudby a nářečí na území tehdejšího Československa.¹³⁵

¹³³ Jaroslav MARKL, *Nejstarší sbírky českých lidových písní*, Praha 1987; Lubomír TYLLNER, *Böhmische Nationalgesänge und Tänze (České národní zpěvy a tance) gesammelt von T. A. Kunz*, Praha 1995; Karel Jaromír ERBEN, *Nápěvy prstonárodních písní českých*, Praha 1862; TÝŽ: *Prstonárodné české písně a říkadla*, Praha 1864; Čeněk HOLAS, *České národní písně a tance*, I. díl, Praha 1908; Gustav JUNGBAUER, *Volkslieder aus dem Böhmerwalde*, I.–II. díl, Praha 1930–1937; Karel WEIS: *Český jih a Šumava v (lidové) písní*, I.–XV. díl, Praha 1928–1941; Josef REŽNÝ, *Naše prameny*, Strakonice 1989. Další prameny lidové hudby z Pošumaví srov. Zdeněk VEJVODA, *K pramenům hudebního folkloru jižních Čech*, in: Věra Thořová – Zdeněk Vejvoda, *V Prachaticích za bránou. Lidové písně z okolí Prachatic a šumavského Podlesí v zápisech sběratelů 19. a 20. století*. Volary – Praha 2013, s. 19–45.

¹³⁴ První série nahrávek moravských lidových zpěváků a muzikantů na voskových válečkách vznikla v letech 1909–1912 z iniciativy Leoše Janáčka. V Čechách zásluhou Otakara Zicha vznikly roku 1909 fonografické snímky blatského dudáka Františka Kopšíka (1822–1915) z Klenovic u Soběslavi či chodského dudáckého tria, které doprovodilo hned několik zpěváků. Přejechod od voskových válečků ke gramofonovým deskám znamenal značný posun v kvalitě záznamu, zároveň však běžného uživatele na poměrně dlouhou dobu převedl do role pasivního posluchače. Snadné nahrávání, jež bylo předtím předností fonografu, umožnil později teprve magnetofonový pásek. Srov. Helena BERÁNKOVÁ, *Zvukové edice hudebního folkloru v českých zemích a na Slovensku*, in: L. Uhlíková a kol.: *Hudební a taneční folklor v ediční praxi*, Kultura – společnost – tradice IV, Praha 2011, s. 141–158; Zdeněk VEJVODA, *Historické nahrávky autentických forem chodské lidové hudby*, in: Jiří Stočes – Eva Mušková a kol.: *Tenkrát na západě (Čech)*, Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje, Plzeň 2013, s. 215–224.

¹³⁵ Na počátku těchto snah v českých zemích byl v roce 1910 záměr vytvořit archiv nahrávek českých nářečí, od něhož však bylo z finančních i organizačních důvodů upuštěno. Teprve po vzniku republiky byla roku 1919 zahájena jednání mezi Českou akademií věd a pařížskou univerzitou a zároveň byla navázána technická spolupráce s firmou Pathé, na kterou v letech 1933–1937 navázala domácí gramofonová společnost Esta. Výsledkem činnosti Fonografické komise je soubor

Digitalizované nahrávky v komentovaném vydání publikoval etnomuzikolog Matěj Kratochvíl.¹³⁶

Z oblasti Klatovska byl hned v prvním roce projektu zachycen výběr z repertoáru lidového zpěváka Josefa Šulce z Hnačova. Zazpíval jednu sloku třídobé taneční písně *Kdybych já věděla, co dělá Matěj* na obecně známou pololidovou notu, dále třídobý taneční nápěv k tanci do kolečka *Jede Honza vorat*. Pozoruhodná je formální výstavba písně *Červená růžičko, proč se nerozvíjíš* se změnou metra ve středním dílu. Vykazuje vliv lidovkové melodiky a tušeného doprovodu dechové hudby. Je známa řada pochodových i valčíkových variant této písně, mj. z dosud nepřerušené tradice růžičkové masopustní koledy na Doudlebsku.¹³⁷ Svůj časově omezený výstup Josef Šulc uzavřel téměř parlandovou interpretací (latentně pochodové či polkové) písně *Když sme vandrovali*. Ke všem uvedeným příkladům lze nalézt dostatek srovnávacích pramenů v základních tištěných i rukopisných sbírkách českých lidových písní. Zvukový dokument odráží regionální taneční repertoár z konce 19. století, ovlivněný novými hudebními trendy.

Moderato (MM 96)

1. Čer - ve - ná rů - žič - ko, proč se ne - roz - ví - jíš,
2. Kdy - bych já k vám cho - dil, ty by - si pla - ka - la,
proč ty k nám, Pe - píč - ku, proč ty k nám, Pe - píč - ku,
do bí - lé - ho šát - ku, do bí - lé - ho šát - ku
proč ty k nám ne - cho - díš?
o - čí u - tí - ra - la.

Notová ukázka č. 1. *Červená růžičko, proč se nerozvíjíš*. Zpíval Josef Šulc z Hnačova (o. Klatovy), 1929.

Klatovsko (včetně Sušicka a Horažďovicka) jako součást Pošumaví bylo téměř o půlstoletí později zahrnuto do dalšího reprezentativního gramofonového projektu,

304 desek. Celkem 219 z nich obsahuje nahrávky lidové řeči a zpěvu, z toho je 89 slovenských, 24 z Podkarpatské Rusi, 26 českých, 50 moravských, 17 slezských a navíc 13 lužickosrbských. Ve Fonografické komisi se v letech 1928–1941 realizovaly přední vědecké osobnosti. Dokumentaci lidové hudby Čech, Moravy a Slezska řídil Jiří Horák (1884–1975). Při vyhledávání interpretů v regionech komise spolupracovala s řadou dalších odborníků a institucí. Je třeba zdůraznit fakt, že projev vybraných interpretů nebyl zaznamenán v jejich domácím prostředí, nemluvě o přirozené hudební příležitosti. Srov. Matěj KRATOCHVÍL, *Lidová hudba v nahrávkách Fonografické komise České akademie věd a umění*, disertační práce FF UK, Praha 2010, s. 25–28.

¹³⁶ Matěj KRATOCHVÍL, *Lidová hudba v Československu 1929–1937*, Praha 2009 (5 CD).

¹³⁷ Matěj KRATOCHVÍL – Lubomír TYLLNER, *Masopustní koleda na Doudlebsku*, Praha 2007; Daniela STAVĚLOVÁ, *Červená růžičko, proč se nerozvíjíš, Doudlebská masopustní koleda: tanec, identita, status a integrace*, Praha 2008.

alba s názvem *Antologie jihočeské lidové hudby* (1976), které převážně z vlastních terénních (tj. již magnetofonových) záznamů sestavil redaktor Československého rozhlasu v Českých Budějovicích Lubomír Soukup (1915–2001). Zaměřil se nejen na vokální projevy, ale i na instrumentální hudbu. Zachytil tak mizející interpretační styl a repertoár zpěváků a muzikantů z podhůří Šumavy, Novohradských hor i ostatních jihočeských oblastí.

Z Klatovska album představuje ukázkou hry dechového tria Karla Polaty (*1914) ze Sušice. Zakladatel později proslulých pošumavských sestav dechových hudeb byl dobře obeznán s repertoárem i stylem hry jeho otce, zdíkovského kapelníka Karla Polaty staršího, který nějakou dobu ve společnosti dalších dvou muzikantů chodil za obživou („po šumu“ či „po šteru“) do okolních vesnic, ale i do českého vnitrozemí, do Rakous či Bavor. Jako typickou ukázkou zvolili část polky v obsazení trubka, klarinet a baskřídlovka.

Antologie rovněž zachycuje vánoční vytrubování Vojtěcha Macha z Dobrušky na dlouhou dřevěnou troubu, vyrobenou ze dvou vydlabaných půlek stažených višňovou kůrou, s kovovým náustkem. Následuje šestisloková vánoční koleda *Hele tamhle v Betlémě* v podání osmdesátiletého Matěje Šandary (*1871) z Chmelné. Stejný zpěvák spolu s Janem Koubou pro Soukupův rozhlasový archiv natočil ještě další kolečkovou taneční píseň *Až já velikej narostu*. Lidová zpěvačka Jana Vápeníková z Nezdic na Šumavě zazpívala pochodovou *Až se bude suchá lípa u Flymburka zelenat* s názvuky vojenských signálů ve zpívané dohrávce. Všechny zmíněné snímky pocházejí z let 1950–1952 a jsou výběrem z archivu českobudějovického rozhlasu. Cenná je poučená dramaturgie gramofonového alba, přístupná širokému spektru laických i odborných posluchačů.

Allegretto (MM 112)

Až se bu - de su - chá lí - pa u Flym - bur - ka ze - le - nat,
 přijď se na mě, má pa - nen - ko, přijď se na mě po - dí - vat!
 Trá dyd - lá dyd - laj dum trá dyd - lá dyd - laj dum
 trá - da da - tá dy - tá da - tá trá dyd - lá dyd - laj dum.

Notová ukáзка č. 2. Až se bude suchá lípa u Flymburka zelenat. Zpívala Jana Vápeníková z Nezdic na Šumavě (o. Klatovy), 1950.

Z mnoha důvodů technických, organizačních i odborných působila regionální studia někdejšího Československého rozhlasu po celou druhou polovinu 20. století jako centra dokumentace dobových forem hudebního folkloru, včetně široké šedé zóny mezi folklorem a folklorismem. Zatímco archiv terénních nahrávek tradiční hudby v regionálním studiu v Českých Budějovicích dosud čeká na svoje zpracování, neméně bohatý a léta budovaný audioarchiv plzeňského rozhlasu je – co se týče hudebního folkloru – digitalizován a badatelsky zpřístupněn díky společnému projektu s Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici.¹³⁸

Samostatná folklorní redakce plzeňského rozhlasu vznikla v roce 1954 s cílem „mapovat hudební folklor západočeského a jihočeského regionu, přímo v terénu zvukově zachytit autentické nositele hudebního folkloru a uvést je do rozhlasového vysílání“.¹³⁹ Jako hudební redaktor zde po čtyři desetiletí působil Zdeněk Bláha (*1929).¹⁴⁰ Ještě předtím byl v roce 1953 z iniciativy redaktora Miroslava Šmída (*1922) pro potřeby hudebního vysílání z členů Plzeňského rozhlasového orchestru sestaven Plzeňský lidový soubor (1953–1996) jako profesionální rozhlasové těleso. Později natáčení lidových písní paralelně zajišťovaly i komorní sestava s názvem Malá muzika a smíšený pěvecký sbor Česká píseň. Ve vedení těchto souborů se postupně vystřídal vynikající osobnosti typu Zdeňka Lukáše, Jaroslava Krčka, Jana Málka a Zdeňka Bláhy.¹⁴¹

V plzeňském rozhlasovém archivu je k odbornému zpracování připraveno více než 22 hodin digitalizovaných terénních záznamů autentických forem lidové hudby a zpěvu západních i jižních Čech od 50. do 80. let 20. století. Archiv navíc spravuje dalších 165 hodin studiových záznamů úprav lidové hudby v interpretaci amatérských i profesionálních souborů, uložených na bezmála 4000 kusech tzv. trvalých snímků, které představují magnetofonové pásky na jednotlivých cívkách.

¹³⁸ Československý rozhlas v Plzni zahájil své vysílání v prvních hodinách po osvobození města v květnu 1945 a postupně se stal jednou z nejosobitějších krajských stanic. U samých počátků vysílání plzeňského rozhlasu stály vynikající osobnosti: hudebním referentem byl muzikolog Antonín Špelda (1904–1989), ještě v roce 1945 se přihlásili další spolupracovníci – hudební skladatel Oldřich Blecha (1892–1951), národopisní pracovníci a historici Karel Rodina (1884–1969), Marie Ulčová (1925–1998), František Svatopluk Homolka (1890–1972), Ladislav Lábek (1882–1970), Fridolín Macháček (1884–1954), Alexandr Berndorf (1889–1969), Jiří Kajer (1904–1969), Rudolf Svačina (1900–1997) a řada dalších. Srov. Eva KLAUSNEROVÁ, *Svobodná Plzeň hovoří*, Plzeň 2005, s. 24.

¹³⁹ Michaela VONDRÁČKOVÁ, *Český rozhlas Plzeň (1945–2002), Folklor ve vysílání, zvukové archivní materiály využitelné pro národopisnou práci*, diplomová práce FF MU, Brno 2002, s. 41.

¹⁴⁰ Dokumentační a sběratelské aktivity Zdeňka Bláhy byly vedle řady hudebních publikací využity firmou Supraphon při koncepci a realizaci gramofonové *Antologie chodské lidové hudby* (1976). Řada terénních snímků (zvláště v západních a jižních Čechách) rovněž vznikala v přímé produkci plzeňského rozhlasu. Srov. Zdeněk VEJVODA, *Plzeňsko v lidové písni*, I. díl, Praha 2011, s. 154–157.

¹⁴¹ Zdeněk VEJVODA a kol., *Plzeňsko v lidové písni*, II. díl, Praha 2015, s. 140–143.

Z Klatovska obsahuje plzeňský archiv dva cenné komplety nahrávek z konce 50. let 20. století, které kromě jiného odkrývají dobovou rozhlasovou praxi i provázanost regionálních nositelů lidové zpěvnosti s nastupujícím hnutím poválečného folklorismu. V Klatovech od roku 1956 působí Soubor písní a tanců Šumava, který zejména v počátcích úzce spolupracoval s výraznými autorskými i sběratelskými osobnostmi typu Zdeňka Bláhy či Františka Bonuše (1919–1999; choreograf, upravovatel lidových písní, profesor Státní konzervatoře a AMU Praha) a zároveň vědomě rozvíjel hudebně-taneční tradici svého kraje. Oba zvukové dokumenty vznikly v souvislosti s vysíláním rozhlasového cyklu *Země zpívá* autora Zdeňka Bláhy.

Natáčení prvního z dochovaných pořadů z Klatovska proběhlo v květnu 1957 ve Strážově a blízkém okolí. Výběr interpretů provedl místní učitel Muchka. Tehdy 53letý člen JZD Karel Toman z Lukavice zazpíval a capella milostnou *Vodbila hodina* s nápěvem jistě kostelního původu a dále cennou variantu žertovné taneční písně *Jel sedlák voratí* se zpívanými instrumentálními mezihrami. Jedna z nejstarších zpěvaček ze Strážova, zvaná teta Kominikouc, natočila třídobou variantu tance myslivecká (zde jágrmarš), rozšířeného po celém česko-německém pohraničí, a taneční popěvek *My sme holky svobodný*, pocházející bezpochyby z okruhu písní z pošumavských tzv. konopických zábav.

Andante (MM 74)

1. Vod-bi-la ho-di-na, vod-bi-la již dru-há,
2. Tou-lá von se, tou-lá, ne-mů-že tre-fi-ti,
ješ-tě se Pe-pí-ček po-u-li-ci tou-lá, ješ-tě se Pe-pí-ček
ne-chce mu An-dul-ka dve-ří o-tev-ří-ti, ne-chce mu An-dul-ka
po-u-li-ci tou-lá.
dve-ří o-tev-ří-ti.

Notová ukázka č. 3. *Vodbila hodina*. Zpíval Karel Toman z Lukavice u Strážova (o. Klatovy), 1957.

V Záhorečicích zpíval šestapadesátiletý Josef Toman formanskou píseň *My sme hoši vod furberku*. „Tetička Muchková“ ze Strážova znala a s citem pro původně dudácký charakter melodiky přednesla žertovné taneční popěvky *Já mám ovci a Cvrčkové cvrkají*. Závěr rozhlasového pásma, dochovaného včetně průvodního slova, obstaral tehdy nově vzniklý Klatovský soubor písní a tanců (dnešní Šumava). Zazněl místní variant tance hulán, písně *Habartický chlapeci* a *Čípak sou ty pole*.

Historické nahrávky autentických forem lidové hudby na Klatovsku

Vivace (MM 178)

Nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu

9

nu,-nu,-nu, nu,-nu,-nu, dy - bych já ty vo - ly ho - nil,-nil,-nil, nil,-nil,-nil,

nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nil nil nil nil nil nil

16

ji - nej by mně za ní cho - dil,-dil,-dil! Tra - la-la-la la - la - la la - la - la

nil nil nil nil nil nil nil dil dil dil. Nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu

23

la - la - la tra - la-la-la la - la - la la - la - la la la - la - la la - la - la

nu nu

30

la - la - la la - la - la tra - la-la-la la - la - la la - la - la la.

nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu nu!

Notová ukázka č. 4. Já ty voly nepoženu. Zpíval mužský sbor v hostinci ve Svrčovci (o. Klatovy), nedat. [1958].

Druhý dochovaný pořad ze stejného cyklu *Země zpívá* (nedat., vyslán po r. 1958) byl natočen se zpěváky z Tajanova a Svrčovce v hostinci pana Čížka. Dramaturg a autor pořadu Zdeněk Bláha jako místní informátory oslovil Vlastu Zwiefelhoferovou z Tajanova a předsedu JZD ve Svrčovci Václava Baxu. Zvlášť působivý je snímek dvojhlasého mužského sboru místních zpěváků v táhlé milostné písni *Svrčovské zahrady a sady* a zejména trojhlasý hudební žert napodobující dudáckou hru v písni *Já ty voly nepoženu*. Václav Baxa zazpíval sólově a capella valčíkovou taneční píseň

My máme políčko mezi lesy, Vlasta Zwiefelhofferová třídobou píseň k tanci sousedská s incipitem *Nad Tajanovem zelený vršek*. Třiašedesátiletý Jan Chaloupka ze Svrčovce zvolil – rovněž taneční – dvoudobý popěvek *Robota už odjela*, zřejmě torzo delší písně z okruhu regionálních variant, známých nejčastěji s incipitem *Vlaštovička švitoří*.

Velmi cenné jsou snímky instrumentální hudby, zejména sólová lendlerová improvizace či tzv. veselé dohrávky trumpetisty Václava Rubáše ze Svrčovce. Dochovaný záznam našťastí zachytil i vzpomínky na muzikantovy hudební začátky a dobovou hudební praxi: „Naučil sem se hrát u Václava Suchého, všestranného muzikanta, jehož parta měla na starosti široký okruh vesnic: Štěpánovice, Točník, Dochtín, Dolany, Malechov, Drslavice, Věkovice, Koryta, Bezděkov a Tajanov. Muziky bývaly pravidelně v neděli, odpoledne hrála dechová a večer štrajch. Každý hráč tedy ovládal nejméně dva nástroje. Začínalo se kolem čtvrté, ale už v deset hodin si zpěváci poroucheli: ‚Skovjte ty sakramentský noty a hrajte nám veselý písničky, který známe!‘ Tanečníci si pak stoupli před kruchtu, zanotovali písničku a běda muzikantům, když nedovedli opakovat zazpíváný nápěv!“

Vivace (MM 162)

The image shows a musical score for a piece titled 'Robota už odjela'. It is in 3/4 time and marked 'Vivace (MM 162)'. The score is written for two parts: 'dudy' (trumpet) and 'housle' (violin). The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The score is divided into four systems. The first system starts with a treble clef for the dudy part and a treble clef for the housle part. The second system starts with a 9-measure rest for the dudy part. The third system starts with a 17-measure rest for the dudy part and includes a 'Fine' marking. The fourth system ends with a 'D. S. al Fine' marking. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like 'ff'.

Notová ukázka č. 5. Proto sem se tak mladá vdávala. Hráli Martin Petráš (housle) a Zdeněk Bláha (dudy) ve Svrčovci (o. Klatovy), nedat. [1958].

Výjimečný je také snímek taneční melodie s proměnlivým metrem v podání tehdy 75letého houslisty Martina Petráše, zvaného starej Martínek. Výsledkem jeho spontánní improvizace s dudákem Zdeňkem Bláhou je variace na nápěv písně *Proto sem se tak mladá vdávala*, včetně modulující dohrávky. Způsob Petrášovy hry odpovídá stylu muzikantů ze starých dudáckých sestav, které známe z nejstarších fonografických a gramofonových nahrávek z Chodska a jižních Čech. Lze jen litovat, že se v plzeňském rozhlasovém archivu kromě pořadu nezachoval také hrubý, nesestříhaný materiál ze Svrčovce a tím i další ukázky Petrášovy hry.

Přes dobově podmíněnou praxi pořizování zvukových záznamů, lavírující mezi autentickým projevem a esteticky přijatelným zvukem, použitelným zejména pro rozhlasové vysílání, představují audiodokumenty hudebního folkloru z oblasti Klatovska a Pošumaví z 20. až 50. let minulého století důležitý pramen poznání regionální zpěvnosti a hudebnosti. Jsou nezastupitelné zejména při studiu a rekonstrukcích hudebního a pěveckého stylu, ozřejmují otázky tempa, ladění, hudebních sestav i dobového repertoáru. Cenné jsou nejen pro odborné studium, ale i pro současnou historicky poučenou uměleckou produkci.

Kapitola vznikla v oddělení etnomuzikologie Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i., v Praze s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378076.

Zvukové prameny:

Matěj KRATOCHVÍL, *Lidová hudba v Československu 1929–1937*, Praha 2009 [5 CD].

Lubomír SOUKUP, *Antologie jihočeské lidové hudby*, Praha 1976 [LP].

Zdeňk BLÁHA, *Země zpívá*. Lidoví zpěváci ze Strážova na Šumavě, Český rozhlas Plzeň, sign. HT 100, CR00570 [rozhlasový pořad z května 1957].

Zdeňk BLÁHA, *Země zpívá*. Klatovsko, Český rozhlas Plzeň, sign. HT 114, CR00555 [nedat. rozhlasový pořad; po r. 1958].

Životní anabáze velitele ČPO Domažlice poručíka Františka Pekelského

Patrik Keller

Abstrakt

Cílem této práce bylo zjistit a zhodnotit život poručíka četnictva Františka Pekelského. Hlavními prameny této práce jsou materiály z Archivu bezpečnostních složek, fond 2M Odbor politického zpravodajství MV. Pobočným pramenem byl fond Zemské četnické velitelství, uložený v Národním archivu v Praze. Z života výše jmenovaného se podařilo rekonstruovat období 1895–1948, kdy byl propuštěn ze služeb SNB. Interpretace zjištěných skutečností je obtížná, neboť jmenovaný byl odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Plzni až v roce 1948 a existuje zde podezření, že rozsudek byl do jisté míry účelový. Hlavní přínos práce je spatřován v částečné rehabilitaci poručíka Pekelského, který je neprávem poválečnou historiografií vykreslován jako aktivní proněmecký kolaborant.

Klíčová slova

Četnictvo, Gestapo, Protektorát Čechy a Morava, Holocaust, Válka

Key words

Gendarmerie, Gestapo, Protectorate Bohemia and Moravia, Holocaust, War

Životní osudy vrchního strážmistra a později poručíka Františka Pekelského byly nesmírně pohnuté a odrážely v sobě složitost jeho doby.

Místem narození Františka Pekelského byly Čejetice u Mladé Boleslavi.¹⁴² Datem narození pak byl 24. říjen 1895. Pekelský byl od dětství veden k tvrdé kázi a absolutní poslušnosti. To se později odrazilo v jeho službě.

Na svoji dobu měl velice dobré vzdělání. Kromě pěti tříd obecné školy absolvoval tři ročníky vyšší reálné školy a dvě třídy pokračovací odborné průmyslové školy. Ta určila i jeho povolání stavitelského kresliče.

Je jisté, že Pekelský musel odejít na frontu do první světové války. Není ale známo, kdy a kde sloužil.

¹⁴² Dnes je obec součástí města Mladá Boleslav. Poznámka autora.

K četnictvu nastoupil Pekelský v roce 1919. Mezi jeho zvláštní schopnosti patřilo řízení motorového vozidla a jízda na kole. Jeho dalším předpokladem bylo ovládnutí německého jazyka, nicméně jen slovem. Pekelský byl členem Sokola, a to až do rozpuštění organizace za Protektorátu Čechy a Morava.

Prvním místem, kde byl začínající četník Pekelský zařazen, byla Četnická stanice v Senožatech. Zde se seznámil s Marií Razímovou, s níž se později oženil a měl dceru Libuši. Pekelský sloužil v Senožatech dlouho od 4. srpna 1919 do 15. srpna 1927. To bylo na tuto dobu velmi netypické, neboť mladí četníci byli rychle převelováni na různé stanice. Cílem tohoto opatření bylo zabránit četníkům ve vytvoření vazeb v dané obci. Ve své podstatě se tak jednalo o protikorupční opatření.

Ze Senožat přešel Pekelský na stanici do Humpolce. Zde sloužil od 16. srpna 1927 do 1. listopadu 1929. Odsud pokračoval na Četnickou stanici Větrný Jeníkov. V mezidobí absolvoval školu pro velitele stanice a 3. prosince 1930 byl povýšen do hodnosti vrchního strážmistra. To byla nejnižší důstojnická hodnost. V roce 1935 byl pravděpodobně převelen zpět do Humpolce.

Další záznam k Františku Pekelskému pochází z 21. března 1936, kdy byl zařazen na Okresním četnickém velitelství v Pelhřimově.

Z Pelhřimova byl 15. září 1937 převelen do Domažlic jako velitel Četnického pohotovostního oddílu. Velitel útvaru, vrchní strážmistr Antonín Steinbach, přešel na Pekelského místo v Pelhřimově.¹⁴³

S četnickým oddílem prožil Pekelský smutný rok 1938 a v březnu 1939 s ním absolvoval výpravu na Slovensko. Četnické oddíly měly tehdy zřejmě působit jako demonstrace síly vůči Maďarsku a odstředivým silám v rámci Slovenska.

Po rozpadu státu a obsazení zbytku republiky německou armádou, vrátil se Pekelský i s útvarem do Domažlic. Z oddílu byl 27. března 1939 odvelen do Blovic na pozici velitele stanice.¹⁴⁴

V Blovicích nebyl Pekelský svými podřízenými vůbec oblíben. Strážmistr Adolf Štětka jej dokonce označil za kolaboranta pro jeho nekompromisní vyžadování, aby byla německá nařízení plněna. Toto hodnocení bylo nespravedlivé. U Pekelského se projevila jeho tuhá kázeň z dětství. On prostě o rozkazech nepřemýšlel, tedy alespoň navenek. Cítil, že jako důstojník o nich nemá právo pochybovat. Tím ve většině podřízených vzbudil dojem, že je aktivním vykonavatelem politiky Třetí říše.¹⁴⁵

¹⁴³ Národní archiv, fond Zemské četnické velitelství, kmenové listy četnictva, kmenový list Pekelský František, karton č. 1121.

¹⁴⁴ Národní archiv, fond Zemské četnické velitelství, Zařazovací listiny četnických stanic Plzeň, Klatovy, inv. č. 898, karton č. 1179.

¹⁴⁵ Archiv bezpečnostních složek, fond 2M Odbor politického zpravodajství MV, inv. č. 2M 11825, rozsudek Mimořádného lidového soudu v Plzni ve věci František Pekelský a Antonín Růžička.

Díky Pekelskému chování v pozici velitele se již tak nestabilní kolektiv rozpadl. Jeho hlavním odpůrcem byl strážmistr Štětka, který bezmyšlenkovitě vykonávání německých nařízení odmítal. Pekelskému se později podařilo Štětku „vyměnit“ za praporčíka Eduarda Josela z Četnické stanice Nové Mitrovice.

I tak vznikly na četnické stanici dvě oddělené skupiny. Většina četníků byla vlasteneckého smýšlení a Němců se stranila. Tím byl z kolektivu vyškrtnut Němec Josel. K němu přibyl strážmistr František Syrovátka, který měl za manželku Němku. Syrovátka byl dobrým četníkem i vlastencem, a pozdější historikové byli k jeho osobě nespravedliví. Třetím ve skupině byl právě Pekelský. Normálně by tyto četníky možná nic nespojilo, ale zde si na sebe takřkajíc zbyli.¹⁴⁶

I když byl Pekelský rázným vykonavatelem rozkazů, vynášel ze služebny informace služebního rázu, které předával JUDr. Karlu Záhoříkovi. O něm věděl, že je napojen na odboj, a tak svým způsobem odboj nejen kryl, ale podporoval.¹⁴⁷

Počátkem července 1941 byli z veřejné správy propuštěni všichni bývalí legionáři. Jedním z uvolněných míst byla pozice okresního četnického velitele v Berouně. Na toto místo byl převelen poručík výkonný Josef Chyba z Okresního četnického velitelství v Přešticích. Na toto uvolněné místo byl pak převelen Pekelský.

K hodnocení jeho osoby tehdy napsáno: „Jmenovaný ovládá německý jazyk v míře potřebné pro výkon služby, kvalifikaci má za poslední dva roky velmi dobrou, legionářem nebyl. Týž i jeho manželka jsou národnosti české. Školu pro výcvik výkonných důstojníků absolvoval s prospěchem velmi dobrým, pořadí 46/115. Z Přeštic jest možnost návštěvy středních škol v Plzni a v Klatovech, do obou míst je vlakové spojení.“¹⁴⁸

Z Blovic odešel Pekelský 15. července 1941. Ani v Přešticích nebylo jeho působení snadné. Během jedné cesty služebním vozem cestoval spolu s velitelem místní stanice vrchním strážmistrem Antonínem Růžičkou a jeho podřízeným strážmistrem Maxou. Cestou zpozorovali místního židovského zvěrolékaře MVDr. Kamila Roubíčka. Ten byl znám neustálým porušováním antisemitských nařízení. Zároveň byl psychicky nemocný a jeho stav tato nařízení ještě zhoršovala.

Vrchní strážmistr Růžička Pekelskému mezi řečí řekl, že Roubíček opět nemá připnutu židovskou hvězdu. Pekelský nařídil zastavit vozidlo a vyslal Růžičku, aby

¹⁴⁶ Archiv bezpečnostních složek, fond Personální spisy zaměstnanců MV, Personální spis Adolfa Štětky, PS 173/13.

¹⁴⁷ Archiv bezpečnostních složek, fond 2M Odbor politického zpravodajství MV, inv. č. 2M 11825, rozsudek Mimořádného lidového soudu v Plzni ve věci František Pekelský a Antonín Růžička.

¹⁴⁸ Národní archiv, fond Generální velitel četnictva, Obvody četnických stanic, inv. č. 107, karton č. 42.

Životní anabáze velitele ČPO Domažlice poručíka Františka Pekelského

zjednal nápravu. Po chvíli se k vozu vrátil jeden z četníků s tím, že Roubíček odmítá uposlechnout pokynu. Pekelský vystoupil z auta, zřejmě z důvodu, aby Roubíčka slovně napomenul. V tom ale začal Roubíček rozhazovat rukama, strkat do četníků Růžičky a Maxy a vykřikovat, že hvězdu nosit nebude.

V tu chvíli už byl ale zákrok započat a musel být dle četnické instrukce¹⁴⁹ dokončen. Zároveň již platilo nařízení, že Židé, porušující antisemitská nařízení, musí být předvedeni na Gestapo. Proto Pekelský nařídil Roubíčka zajistit a předat ho klatovské služebně Gestapa.

Po vyšetření ze strany Gestapa byl Roubíček odeslán do koncentračního tábora Mauthausen. Dle úmrtního listu zde 24. července 1942 zemřel.

Téhož roku byl Pekelský převelen do protektorátní policejní školy v Mladé Boleslavi. Zde sloužil jako instruktor nově nabíraných četníků a policistů. K 1. červnu 1942 byl povýšen na poručíka výkonného.

Po Mladé Boleslavi jej čekalo podstatně smutnější zařazení. Dne 1. dubna 1943 byl jmenován velitelem četnického strážního oddílu Gestapa v Kladně. Oddíl byl velice pozoruhodný. Byl přímo podřízen služebně Gestapa a dohlížel na tábor s vězni. Ty četníci hlídali i během jejich pracovního nasazení. Administrativně patřil oddíl pod velitele Četnického oddělení, ale soudně se četníci zodpovídali německé justici.

Velitelem Četnického oddělení byl podplukovník Vít. Jednalo se o Čecha, který přijal říšskoněmeckou státní příslušnost a stal se jedním z největších kolaborantů v řadách četnictva. Právě on byl duchovním otcem četnického oddílu. Aktivní byl i při vypálení Lidic. V květnu 1945 jej v kladenské nemocnici odhalil revoluční dav a Vít na následky lynče zemřel.

Velení takovému útvaru byla jedna z nejnevěděčnejších pozic u četnictva. Oddíl byl tvořen prakticky jen dvěma typy četníků. První skupinu tvořili reaktivovaní penzisté, druhou mladí četníci s kázeňskými prohřešky, kteří byli od oddílu zařazeni za trest. Pekelský po podřízených četnicích jako vždy vyžadoval naprostou disciplínu, čímž si prakticky všechny znepřátelil. On sám službu v útvaru nesl jen velice těžce.

Vzhledem ke složení útvaru byly potíže na denním pořádku. V červenci 1943 eskortoval strážmistr Antonín Mojžíš skupinu tří vězňů a jednomu z nich se podařilo utéct. Pekelský hlásil věc veliteli Gestapa SS-Hauptsturmführerovi Weissmannovi.¹⁵⁰ Hlášení byl přítomen podplukovník Vít, který potrestal Mojžíše namísto Weissmanna přímo.

¹⁴⁹ Obdoba současného zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky.

¹⁵⁰ SS-Hauptsturmführer Harald Weissmann byl jedním z organizátorů vypálení Lidic 10. června 1942. Po válce byl v Praze na Pankráci roku 1947 popraven. Poznámka autora.

Podstatně větší problém nastal 4. září 1943. Poručík Pekelský konal kontrolu strážných a v Dubí narazil na šest vězňů bez dozoru. Vězni v tu dobu pracovali na výkopech pro protiletectké kryty pro Poldinu huť. Dohledem nad vězni byl pověřen štábní strážmistr Richard Nedbal, kterého Pekelský našel v kanceláři mistra, kde kouřil. Kancelář byla od místa výkopů vzdálena kolem 50 metrů a Nedbal v ní seděl minimálně 15 minut. Vězni měli dobrou příležitost k útěku, protože pracovali nedaleko rozbité zdi.

Jednalo se již o třetí Nedbalův prohřešek a Pekelský jej proto nahlásil Gestapu. Ještě téhož dne byl Nedbal zatčen a zbytek války prožil v koncentračních táborech Terezín, Buchenwald a Oranienburg. Na svobodu se dostal až 11. května 1945.

Pekelského působení v Kladně ale nemělo jen negativní nádech. Pekelský prováděl kontroly vězňů a jejich korespondence. Nejednou se mu podařilo odhalit dopisy s protiněmeckým obsahem. Ty pak na vlastní riziko páčil, čímž ochránil řadu lidí. Pekelský dokonce zašel tak daleko, že umožnil vězňům každou druhou neděli volno, nákup nápojů a potravin a dodávání balíčků.

Zařazení u oddílu nesl velice těžce a žádal o převelení. To se mu podařilo a 20. září 1943 (?) byl přidělen na Okresní úřad v Klatovech. Zde sloužil jako důstojník protiletectké ochrany (Luftschutz).¹⁵¹

O jeho perfekcionistačtím výkonu služby se nám dochoval zápis v kronice města Strážov na straně 214, pocházející z roku 1944: „Pro občanstvo se zavádí školení v protiletectké ochraně. Protiletectkou civilní ochranu má pod dohledem v okrese poručík Pekelský. Případnější jméno nemohlo být vybráno, protože poručík při kontrolách řádl opravdu pekelsky. Pokuty jen lítaly.“¹⁵²

Je samozřejmé, že vyžadování bezpodmínečného plnění německých příkazů budilo dojem Pekelského aktivní kolaborace. Proto byl dne 6. května 1945 zajištěn¹⁵³ a uvězněn v cele okresního soudu v Přešticích. Dne 17. května byl eskortován do věznice krajského soudu v Klatovech. Od 8. října téhož roku byl stíhán na svobodě.¹⁵⁴

Věcí se začal zabývat Mimořádný lidový soud v Plzni a proti poručíku Františku Pekelskému byla postupně vypracována obžaloba. Veřejné líčení proběhlo až v roce 1948.

¹⁵¹ Archiv bezpečnostních složek, fond 2M Odbor politického zpravodajství MV, inv. č. 2M 11825, rozsudek Mimořádného lidového soudu v Plzni ve věci František Pekelský a Antonín Růžička.

¹⁵² SOkA Klatovy, fond AM Strážov, Pamětní kniha obce Strážov 1921-1959, inv. č. 10.

¹⁵³ Některé z dokumentů hovoří i o 7. květnu 1945, ale většina je datována na 6. května a proto je uveden tento datum. Poznámka autorů.

¹⁵⁴ SOA Plzeň, fondy VB Plzeň 1849-1960, fond Oblastní velitelství SNB Klatovy, Osoby zatčené po 5. 5. 1945, karton č. 9.

Obžaloba obsahovala několik bodů. Prvním bodem byla fascinace nacismem a zdravení nacistickým pozdravem. Tento bod byl ale vyvrácen výpověďmi, protože Pekelský se s Němci stýkal výhradně služebně a stejně to bylo i v případě užívání nacistického pozdravu. Pekelský, pokud to jen trochu šlo, volil vojenský pozdrav.

Druhým bodem byla podpora nacistického režimu. Ta měla být uskutečňována, když jako okresní četnický velitel v Přešticích navštěvoval podřízené stanice, vychvaloval režim a zakazoval poslouchat cizí rozhlas.

Zákaz poslechu rozhlasu Pekelský přiznal, ale četníky varoval z důvodu, aby se neopakoval případ z Četnické stanice Janovice nad Úhlavou. Zdejší stanice byla rozprášena Gestapem a velitel a jeho zástupce byli popraveni. Ostatní podřízení četníci skončili v koncentračních táborech.

Dalším významným bodem obžaloby bylo předání Žida Roubíčka klatovské služebně Gestapa. Zde byl spolu s Pekelským obviněn i vrchní strážmistr Růžička. Pekelský se hájil tím, že byl v Přešticích krátce a ještě neznal místní poměry, díky čemuž měl obavy z konfidentů. Po válce se ukázalo, že tyto obavy nebyly liché.

Hájil se i tím, že existoval pokyn na předávání provinilců Gestapu. Proto byl ve věci vyslechnut i velitel klatovského Gestapa Winklhofer. Ten během výslechu připustil možnost, že takový rozkaz Pekelskému dal. Dle něj byly prohrěšky proti antisemitským nařízením zpočátku trestány jen pořádkově, ale od roku 1942 byly tresty zpřísněny.

Druhý obžalovaný se obhajoval tím, že MVDr. Roubíček byl znám svým dlouhodobým nerespektováním nařízení a dokonce si na něj četnictvu stěžovali i někteří Židé. Z těchto důvodů se mu vrchní strážmistr Růžička raději vyhýbal, aby neměl povinnost zakročit. Roubíčková výpověď se od Pekelského lišila pouze v tom, že na Roubíčka jej Pekelský upozornil sám.

Zbývá obvinění se týkala služby v kladenském četnickém oddíle. Dle nich měl Pekelský vězně urážet a mít lví podíl na odvezení štabního strážmistra Nedbala.

K urážkám vypověděl Pekelský následující: „Bohužel, byli nám ti lidé označeni jako vyvrhelové lidské společnosti a my nemůžeme nic jiného, než výkonem služby ulehčit jejich trpký osud.“

Překvapivě se Pekelského zastal i vězeň Lacina, který v táboře vedl ilegální organizaci.

V případě zatčení štabního strážmistra Nedbala byla Pekelského obhajoba obdobná jako u Roubíčka. Pekelský uvedl, že se obával konfidentů v řadách vězňů a tak hrubý poklesek ve službě by se zřejmě Gestapu donesl. V případě neřešení věci by se tak mohl octnout v koncentračním táboře spolu s Nedbalem.

On to ani nebyl první prohřešek ve službě ze strany štábního strážmistra Nedbala – předchozí dva ale Pekelský řešil domluvou.

Řada okolností svědčila i ve prospěch Pekelského. Během války poradil Barboře Červené s ukrytím uprchlého ruského zajatce. Dále neoznámil Karla Bočka, kterého přistihl při převážení deseti prasat. Josefu Kašparovi pomohl tím, že zlikvidoval řízení, které bylo proti němu vedeno pro protiněmecký výrok. O dodávaných informacích Dr. Záhořkovi v Blovicích jsme již mluvili.

Další Pekelského zásluhou bylo odstranění učitele Noska, který vyučoval přeštické četníky němčinu. Pekelský se obával, že Nosek získává z jeho podřízených informace a donáší je říšským úřadům. Po válce se ukázalo, že Nosek byl členem Vlajky a spolupracovníkem SD.

Pro Pekelského obhajobu svědčilo i to, že vedl řádný život jako Čech a v tomto duchu vedl i svoji jedinou dceru.

V bodu MVDr. Roubíčka došel soud k závěru, že Pekelský nemohl dle tehdejší četnické instrukce konat jinak. A oba obžalovaní zřejmě nepředpokládali takové vyhocení situace. Proto byli v tomto bodě zproštěni.

Podstatně komplikovanější byly Nedbalův případ a celé působení v Kladně. Při průvodním řízení Rada SNB pro okres Kladno vyzvala 600 četníků a neznámý počet politických vězňů, aby se vyjádřili k Pekelského počínání. Proti Pekelskému bylo jen 24 podnětů, které navíc vesměs pocházely od členů jeho četnického oddílu. Výpovědi těchto četníků byly navíc často protichůdné a odrážela se v nich osobní zášť vůči Pekelskému.

Poručíka Pekelského se zastal i vězeň Lacina prohlášením, že řada četníků se chovala podstatně hůře než sám Pekelský a jeho špatné vztahy s podřízenými byly dány pedantičností.

Soud se zabýval i výcvikem, který Pekelský s útvarem prováděl. Senát došel k závěru, že výcvik takových osob nemohl mít pro Říši význam, čehož si byl Pekelský jistě vědom.

Podstatně lépe byla hodnocena instruktorská činnost v Mladé Boleslavi, kde začínající četníky a policisty Pekelský učil sokolské písně a podporoval je slovy českých básníků.

V rozsudku, vyneseném 30. září 1948, se Pekelskému stalo osudným jen oznámení štábního strážmistra Nedbala říšským úřadům. Soud došel k závěru, že i potřetí měl Pekelský věc řešit domluvou a měl předpokládat, že mezi hlídanými vězni není žádný spolupracovník Gestapa. Tato konstrukce ale vypadá až účelově. Tvrzení soudu, tři

roky po válce, že Pekelský měl předpokládat, že se mezi vězni nenachází konfident a ani při předchozím zatajení incidentů se nic nestalo, zní přece jen podivně. Celé toto odůvodnění bylo podtrženo tím, že žádný z vězňů neutekl, a přitom mohl.

Na tomto základě byl 30. září 1948 podmíněně odsouzen k jednomu roku vězení za zločin proti státu dle § 7, odst. 1, retribučního zákona. Trest byl zostřen čtvrtletně jedním postem a pozbytím občanské cti po dobu trestu. Trest měl být vykonán ve zvláštních pracovních oddílech a čtvrtina majetku měla propadnout ve prospěch státu. Do trestu nebyla započítána vazba. Tento podmíněný trest byl vyměřen na dobu pěti let. Soud přihlédl k tomu, že svojí činností přispěl Pekelský k osvobození ČSR a Nedbalův případ byl jen vybočením z jeho kariéry. I proto byl trest vyměřen pod dolní hranici trestu.

Jak tedy pohlížet na poručíka Pekelského? Pekelský byl od dětství veden k absolutní disciplíně. On rozkazy konal, aniž by se zamýšlel nad jejich obsahem či účinkem. Jenže nelze říci, zda to byla jeho ctnost, či neřest. On po svých podřízených prostě jen požadoval to, co očekával sám od sebe – disciplínu, preciznost, sebekázeň. Lidsky ale zůstal vždy Čechem. Můžeme předpokládat, že o rozkazech nakonec pochyboval, ale jen ve svém nitru. Jeho vztahy, nejen na Kladně, byly komplikované a to se nakonec odrazilo v případě zatčení štábního strážmistra Nedbala. Jeho poválečné odsouzení má ale zřejmě punc doby, protože rozsudek byl vynesen až v září 1948. Poručík četnictva nezapadal do komunistického vidění světa, a je možné, že to mělo podíl na rozsudku.¹⁵⁵

Seznam použitých zdrojů

- Státní oblastní archiv v Plzni, fondy VB Plzeň 1849-1960, fond Oblastní velitelství SNB Klatovy, Osoby zatčené po 5. 5. 1945, karton č. 9.
- Státní okresní archiv Klatovy, fond AM Strážov, Pamětní kniha obce Strážov 1921-1959, inv. č. 10.
- Národní archiv, fond Generální velitel četnictva, Obvody četnických stanic, inv. č. 107, karton č. 42.
- Národní archiv, fond Četnické pohotovostní oddíly, karton č. 919, inv. č. 815.
- Národní archiv, fond Zemské četnické velitelství, Zařazovací listiny četnických stanic Plzeň, Klatovy, inv. č. 898, karton č. 1179.
- Národní archiv, Kmenový list Pekelský František, karton č. 1121.
- Archiv bezpečnostních složek, fond 2M Odbor politického zpravodajství MV
- 2M 11825, rozsudek Mimořádného lidového soudu v Plzni ve věci František Pekelský a Antonín Růžička.
- Archiv bezpečnostních složek, fond Personální spisy zaměstnanců MV, Personální spis Adolfa Štětky, PS 173/13.

¹⁵⁵ Archiv bezpečnostních složek, fond 2M Odbor politického zpravodajství MV, inv. č. 2M 11825, rozsudek Mimořádného lidového soudu v Plzni ve věci František Pekelský a Antonín Růžička.

Četnický pohotovostní oddíl Domažlice / Klatovy

Miloš Skořepa

Abstrakt

První část příspěvku popisuje vznik četnických pohotovostních oddílů, zejména oddílu v Domažlicích v roce 1936, jeho personální složení a následný přesun do Klatov. Druhá část pak popisuje nasazení ČPO v březnu 1939 na Slovensku.

Klíčová slova

četnický pohotovostní oddíl, Domažlice, Slovensko, březen 1939

Key words

Gendermerie emergency section, town Domažlice, Slovakia, March 1939

Četnické pohotovostní oddíly a jejich funkce

Četnické pohotovostní oddíly byly samostatné výkonné bezpečnostní orgány, podřízené přímo veliteli četnického oddělení v místě zřízení. Jejich úkolem bylo podporovat a doplňovat služební činnost četnických stanic příkázaného obvodu při udržení veřejného pokoje a pořádku. Střídatavě jedna část pohotovostního oddílu vykonávala pravidelné obchůzky nebo objížďky za pomoci vlastních nebo veřejných dopravních prostředků a druhá část pak konala službu v místě a školila se v předmětech, které se vyučovaly v kurzech pro četníky na zkoušku. První pohotovostní oddíly začaly být zřizovány v roce 1933 v německém příhraničí, konkrétně v Chebu, Chomutově, Mostě, Ústí nad Labem, Liberci a Trutnově.

Vznik Četnického pohotovostního oddílu Domažlice

Na základě politického vývoje v Německu a z toho plynoucí situace v československém pohraničí došlo v roce 1936 k rozšíření počtu pohotovostních oddílů, a to opět zejména na českoněmecké hranici. Jedním z nově zřízených pohotovostních oddílů je i ČPO v Domažlicích. Dne 19. 2. 1936 navrhuje Zemské četnické velitelství v Praze svým přípisem č. j. 931dův/36, označeno jako Přísně důvěrné, zřízení ČPO v obvodu Četnického oddělení v Klatovech, přičemž jako sídlo

oddílu jsou již uváděny Domažlice. Konkretizace návrhu pochází ze dne 10. 3. 1936 (čj. 1420 dův. ze dne 10. 3. 1936), kdy se již uvádí i plánovaný stav četníků v počtu 20 mužů včetně velitele v hodnosti vrchního strážmistra, zástupce v hodnosti rovněž vrchního strážmistra, dvou instruktorů a dvou řidičů motorových vozidel.

Ministerstvo vnitra svým výnosem čís. 35074/36-13 ze dne 25. 6. 1936 zřizuje Četnické pohotovostní oddíly kromě Domažlic, také ve Stříbře pro politické okresy Stříbro, Mariánské Lázně, Město Teplá, Planá u Mariánských Lázní a Tachov. Domažlický pohotovostní oddíl vykonával službu pro politické okresy Domažlice, Horšovský Týn a Klatovy, a to v rámci Četnického oddělení v Klatovech. Rozdílné umístění bylo vysvětlováno větší blízkostí Domažlic ke státním hranicím a snazší dostupností všech obvodů svěřených okresních velitelství.

Dne 21. 7. 1936 pak Ministerstvo vnitra schválilo svým výnosem čís. 52.521/1936-13 nájem ubikací a garáže v městské budově čp. 40 v Domažlicích za roční nájemné 10.000,- Kč. Nájemní smlouva byla vyhotovena na dobu pěti let a 11 měsíců, od 1. 8. 1936 do 30. 6. 1942, přičemž ke dni 1. 8. 1936 měly být ubikace a garáž připraveny k užívání.

Četnický pohotovostní oddíl zahájil na výše uvedené adrese služební činnost dnem 25. srpna 1936 při plném počtu 22 gážistů mimo služební třídu včetně velitele, instruktorů a řidičů motorových vozidel. Velitelem byl ustanoven vrchní strážmistr Antonín Steinbach, který oddíl vedl od 25. 8. 1936 do 15. 9. 1937, kdy byl přeložen do Pelhřimova a odtud jej vystřídal vrchní strážmistr František Pekelský.

V souvislosti se zřízením pohotovostního oddílu v Domažlicích je zajímavý dopis Městského úřadu ve Kdyni ze dne 7. 3. 1936, podepsaný starostou města p. Kohoutem a adresovaný Zemskému četnickému velitelství v Praze. Svědčí o snaze samosprávných orgánů ovlivnit umístění bezpečnostních orgánů ve prospěch spravované obce. Městský úřad v něm upozorňuje na dobré silniční spojení ze Kdyně jednak ke státním hranicím, jednak i v dalších směrech, tedy na Domažlice i na Klatovy a nabízí objekt, který by mohl sloužit k umístění pohotovostního oddílu.

Ke dni 1. července 1938 byla dodatkem k výnosu MV č 48.139-12 ze dne 8. června 1938 u četnického pohotovostního oddílu zřízena odbočka četnického doplňovacího oddělení.

Personální složení Četnického pohotovostního oddílu v Domažlicích (stálý stav)

Velitel :

vrchní strážmistr František Pekelský, 15. 9. 1937 (Pelhřimov) – 27. 3. 1939 (Blovice)

Zástupci velitele:

vrchní strážmistr Tomáš Třeštík, 25. 8. 1936 (Draženov)

vrchní strážmistr Vojtěch Jedlička, 1. 7. 1938 (Týnec nad Sázavou) – 3. 5. 1939 (Senohraby)

praporčík Karel Touš, 1. 7. 1938 (Poděbrady) – 1. 5. 1939 (Draženov)

praporčík Jan Baťa, 1. 7. 1938 (Četnická pátrací stanice Klatovy) – 17. 3. 1939 (Domažlice)

vrchní strážmistr Jaroslav Štěrba, 3. 1. 1939

štábní strážmistr Antonín Diblík, 5. 9. 1938 (Nezdice na Šumavě)

štábní strážmistr Jindřich Chromý, 5. 9. 1938 (Hrdlořezy) – 30. 9. 1939 (Domažlice)

štábní strážmistr Karel Ruda, 5. 9. 1938 (Pyšely) – 12. 4. 1939 (Bezděkov u Klatov)

Instruktoři :

praporčík Emanuel Jandus, 25. 8. 1936 (Zvoleněves) – 1. 3. 1940 (Zahořany)

praporčík Rudolf Šmída, 25. 8. 1936 (Česká Třebová – nádraží) – 30. 9. 1939 (Domažlice)

štábní strážmistr Karel Krátký, 1. 7. 1938 (Benešov) – 1. 5. 1939 (Strážov)

štábní strážmistr Ladislav Dolejš, 1. 7. 1938 (Městys Staňkov) – 1. 5. 1939 (Osvračín)

štábní strážmistr Jaroslav Nový, 1. 7. 1938 (Hostouň) – 15. 3. 1939 (Domažlice)

Řidiči :

strážmistr Václav Matějka, 25. 8. 1936 (Liběšice u Žatce) – I. řidič - Škoda 254 D, P-39.004

strážmistr Josef Brádka, 31. 8. 1936 (Četnický pohotovostní oddíl Most) – 1. 7. 1938 (Ministerstvo vnitra) – II. řidič

štábní strážmistr Bedřich Kottek, 25. 8. 1936 (Četnická pátrací stanice Klatovy) – 25. 10. 1939 (Domažlice) – I. řidič P-24.226 (osobní)

strážmistr Josef František Baroch, 31. 8. 1936 (Domažlice) – 31. 1. 1937 (Četnická pátrací stanice Jičín) – II. řidič

strážmistr Jan Slanina, 18. 8. 1938 (Bělá n. Radbuzou) – I. řidič – Škoda 206, P-24.222

strážmistr František Mídlach, 18. 8. 1938 (Schönbach u Chebu) – 25. 10. 1939 (Četnická silniční kontrolní stanice Klatovy) – II. řidič

Přesun oddílu do Klatov

Dne 13. října 1938 byl pohotovostní oddíl výnosem Ministerstva vnitra č. 84.627/12 ze dne 9. října 1938 podřízen přímo veliteli četnického oddělení v Klatovech, jakožto pohraničnímu četnickému oddělení. Zda byl z tohoto důvodu pohotovostní oddíl přesunut z Domažlic do Klatov není ze zachovaných pramenů jasné. Ze vzpomínek pamětníků je však jisté, že v roce 1941 byl pohotovostní oddíl umístěn v čp. 109 (současná Puškinova ulice – internát).

V období let 1938 - 1941 působil ve složení :

- I. četa - 31 gážistů mimo služební třídu,
- II. četa - 40 gážistů mimo služební třídu
- 1 autokar, 1 autobus a 1 osobní automobil

Přičemž I. četa byla složena z již déle sloužících četníků a II. četa z četníků na zkoušku, tedy četníků nově přijatých ke službě.

„Výlet“ na Slovensko

Dne 9. března 1939 v 19.25 hod. přijalo četnické oddělení v Klatovech telefonát od mjr. četnictva Biskupa s rozkazem Zemského četnického velitelství v Praze, kterým bylo přikázáno shromáždit obě čety pohotovostního oddílu v sídle velitelství oddělení na adrese Klatovy čp. 90. Četníci zařazení v pohotovostním oddílu měli mít polní výstroj a výzbroj bez šavle, kovovou přilbou, plynovou masku, jednu příkrývku, svítilnu, pušku se 100 náboji a obušek. Jako kolektivní zbraň jim byl přidělen kulomet vz. 26 s 500 náboji. Velitelem 1 čety měl být důstojník správní, velitelem druhé čety důstojník výkonný (dle požadavku v rozkazu „zdatný a energický“). Poté co by byly shromážděny, měly obě čety okamžitě odjet zrekvírovanými vozidly do Brna. Část složená z pohotovostního oddílu měla cestovat RV vozem praporu Stráže obrany státu a od hraničářského praporu měla převzít 6 – 18 kulometů vz. 26 s 500 náboji pro každý. Ty pak měly být rozděleny soustředěným četám z Čech v Brně.

Dne 10. března 1939 v 7.00 hod. odcestovala na soustředění četnictva do Brna II. četa. Vzhledem k tomu, že pokyn k soustředění byl dán telefonicky, jeho splnění bylo vyžadováno okamžitě a příslušníci v II. čety byli dílem ve službě, dílem na dovolené, byla II. četa doplněna četníky z okolních četnických stanic. Společně s touto četou odcestoval i velitel četnického oddělení v Klatovech mjr. František Řezáč jmenovaný velitelem soustředěného četnictva v Brně.

Činnost a pohyb pohotovostního oddílu v době od 10. března do 13. března 1939 nebyly bohužel z dosud nalezených dokumentů, zjištěny. Z uvedených hlášení mjr. Fr. Řezáče, velitele Četnického oddělení v Klatovech a zároveň velitele soustředěného četnictva nejprve v Brně a poté ve Zvolenu ve dnech 10. března až 22. března 1939 a vrch. strážm. Fr. Pekelského, velitele četnického pohotovostního oddílu v Domažlicích vyplývá, že pohotovostní oddíl byl po soustředění v Brně zřejmě odeslán na Slovensko do okolí Zvolenu. S ohledem na to, že pohotovostní oddíl pobyl na Slovensku zřejmě jen dva až tři dny (snad od 11. do 13. března 1939) můžeme se domnívat, že jeho činnost tady byla víceméně zanedbatelná. Z dohledaných archivních materiálů není rovněž jasné, zda se na Slovensko přesunul celý pohotovostní oddíl nebo jen jeho II. četa. Podle hlášení vrch. strážm. Fr. Pekelského o návratu ze Slovenska

můžeme soudit, že se jednalo pouze o II. četnu, která byla částečně složena z příslušníků ČPO a částečně doplněna četníky z četnických stanic.

Dne 13. března 1939 kolem 23 hod obdržel velitel pohotovostního oddílu Fr. Pekelský rozkaz od velitele soustředěného četnictva mjr. Fr. Řezáče, aby dne 14. března 1939 ve 4 hod. odjel s pohotovostním oddílem ze Zvolena do Brna, směrem přes Sv. Kříž nad Hronem, Handlovou, Bánovce, Trenčín a Uherské Hradiště. K přesunu měl oddíl použít osobní vozidlo, autobus a autokar.

Před Prievidzou byl autokar Škoda 254 D, P-39.004 a autobus Škoda 206, P-24.222 obsazené 27 příslušníky pohotovostního oddílu (vrch. strážm. František Pekelský, vrch. strážm. Jan Bělík, zástupce, vrch. strážm. Tomáš Třeštík, vrch. strážm. Jaroslav Štěrba, vrch. strážm. Vojtěch Jedlička, prap. Jan Baťa, prap. Karel Touš, prap. Rudolf Šmída, šstrážm. Ladislav Dolejš, šstrážm. Karel Krátký, šstrážm. Antonín Diblík, šstrážm. Karel Ruda, strážm. Václav Baloun, strážm. Antonín Benda, strážm. Karel Janko, strážm. Václav Moravec, strážm. Karel Plášil, závodčí Josef Brandejs, závodčí Miroslav Filip, závodčí Antonín Hlinecký, závodčí Vojtěch Chaloupka, závodčí Oldřich Zikmund, závodčí Josef Bříza, závodčí Eduard Doležal, závodčí Jan Kuncl, strážm. Václav Matějka, řidič a strážm. František Mídlach, řidič) několikrát zastavován členy Hlinkových gard.

Osobní vozidlo nezjištěného typu, P-24.226, obsazené řidičem šstrážm. Bedřichem Kottkem, šstrážm. Jindřichem Chromým a strážm. Eduardem Vintiškou, které bylo jako rychlejší posláno dopředu, bylo rovněž častokrát zastaveno a prohlíženo. Veliteli vozidla šstrážm. Chromému se však podařilo získat povolení k volnému průjezdu od Velitelství Hlinkových gard v Piešťanech a vozidlo pak bez dalších komplikací dojelo přes Brno až do Domažlic s kompletní výzbrojí všech tří příslušníků pohotovostního oddílu.

Autobus a autokar již takové štěstí neměl. Při zastavení v Prievidzi požadoval velitel Pekelský potvrzení, že pohotovostní oddíl nepřeváží nic závadného, byl však odkázán, aby toto potvrzení požadoval v Bánovcích. Po příjezdu do Bánovců nad Bebravou byla vozidla pohotovostního oddílu zastavena zátarasem u malého mostu, který byl obsazen oddílem asi 350 ozbrojených gardistů, kterým veleli poddůstojníci slovenské národnosti.

Velitel Hlinkovy gardy v Bánovcích nad Bebravou Ferdinand Fitt vyzval četníky pohotovostního oddílu k vydání zbraní a střeliva. Velitel oddílu Fr. Pekelský upozornil, že požadované je majetkem pražské vlády, nikoliv Slovenska, a odmítl zbraně a střelivo vydat. F. Fitt na to reagoval tím, že pohotovostní oddíl se zbraněmi a střelivem dále nepustí a pustit nemůže, protože byl právě vyhlášen Slovenský stát a jeho vláda nařídila odzbrojení četnických jednotek pražské vlády, které se právě nacházejí na Slovensku. Vzhledem k tomu, že Fr. Pekelskému byla tato informace známa z rozhlasu

a k hranicím Moravy bylo ještě asi 100 km, uznal, že vynucení si průchodu s použitím zbraní by bylo spojeno s těžkými ztrátami na obou stranách a průchodu by tak stejně nebylo dosaženo, rozhodl se k vydání zbraní a střeliva včetně bodel, obušků, plynových masek a ocelových přileb. Přičemž požádal o souhlas Zemské velitelství četnictva v Bratislavě. K předání zbraní a střeliva byl vydán rozkaz mjr. Čobrem ze Zemského četnického velitelství v Bratislavě. O vydání předmětných věcí byl sepsán zápis. Mimo jiné bylo vydáno 24 pušek Mauser s bodlem a řemenem, 4 samostatná bodla, 4 pistole, 8 zásobníků k pistolím, 72 kusů nábojů do pistole, 3 lehké kulometry vzor ZB 24 (?), 50 ks zásobníků ke kulometům, 3020 kusů nábojů, 25 kusů gumových obušků, 26 kusů kompletních plynových masek a 27 kusů ocelových přileb. Zápisnicu podepsali vrchní strážmistr František Pekelský, velitel pohotovostního oddílu Domažlice, Ferdinand Fitt, velitel HG v Bánovcích nad Bebravou a vrchní strážmistr Karol Masur, velitel četnické stanice v Bánovcích nad Bebravou. Velitelstvím Hlinkových gard v Bánovcích byl pak dán slib, že bude zaručen volný průjezd s vozidly až k hranicím Moravy.

Po příjezdu do Trenčína však bylo příslušníky Hlinkových gard žádáno vydání i dopravních prostředků, tedy autobusu a autokaru. Vzhledem k tomu, že četníci pohotovostního oddílu již neměli zbraně, nebylo možno požadavku na vydání vozidel jakkoliv vzdorovat. Z potvrzenky zjišťujeme, že se jednalo o vozidla PZ: P-39.004 a P-24.222. Potvrzenku podepsal Josef Duriš, velitelství Hlinkovi gardy Trenčín. (Pozn. Z vpředu uvedeného seznamu řidičů ČPO a jejich vozidel porovnáním zjistíme, že vozidla, která pohotovostní oddíl použil minimálně k transportu na zpáteční cestě ze Zvolena do Brna, resp. Trenčína se jednalo o vozidla, která byla ČPO přidělena, nikoliv o zrekvírovaná vozidla, tak jak o tom hovořil rozkaz ZČV telefonovaný mjr. Biskupem.)

Z Trenčína byl příslušníkům pohotovostního oddílu vypraven zvláštní osobní vůz na dráze a byli bezplatně dopraveni do Myjavy a poté do Veselí na Moravě. 15. března 1939 se pak Fr. Pekelský s oddílem hlásil v Brně a odtud pak odcestovali přes Jihlavu a Tábor do Domažlic.

Prameny

Národní archiv, fond Zemské četnické velitelství, Četnické pohotovostní oddíly, karton č. 918.

Slovo závěrem

Letos to bylo už podeváté, kdy se sešli nejen odborníci z různých oborů lidského bádání, ale i laičtí vlastivědci, kronikáři, sběratelé, muzejníci, knihovníci, či prostě novodobí písmáci, na jednání tradiční konference Genius loci českého jihozápadu. Letošní konferenci pořádal občanský spolek Genius loci – Spolek pro studium života regionu jihozápadních Čech ve spolupráci s pracovníky Muzea jižního Plzeňska v Blovicích, p. o., kteří zajistili nejen organizaci, ale i její příslušné organizační zabezpečení. Těmto „lidem z muzea“ vděčí letošní konference za velmi tvůrčí průběh a za velmi odborný, ale též euforický nádech, esprit, k němuž se při podobných jednáních vždy nedaří dospět (a to ani na jednáních mezinárodního charakteru). Jim proto patří díky největší.

Zajímavé podněty se na této deváté konferenci rodily přímo „za chodu“. Nejen v rámci diskusí nad jednotlivými příspěvky, ale samozřejmě i v kuloárech a při osobních setkáních přítomných odborníků, vlastivědných badatelů i sběratelů. Letošní ročník zahrnul tematiku tradičního způsobu života v minulosti i v současnosti, např. problematiky reflexe tradičního židovství (na příkladu obce Štěnovice) nebo úlohy poutních míst v životě místních obyvatel i v krajině (např. na Blovicích). Kulturologové, historici i muzejníci se s dobrovolnými ochránci památek shodli na potřebě pravidelněji širokou veřejnost informovat o problémech systematické péče o historické památky v regionu, zejména o hrady a zámky jakožto památníky dávných dob i současné tradice (o záměrech památkářů se tu hovořilo ve vztahu k zámkům Hradiště, Kozel, Zelená Hora, popř. v souvislosti s úpravami a funkcí zámecké budovy Muzea jižního Plzeňska v Blovicích).

Neméně důležité je pro současné hledání smyslu památkové péče i poznání historie lidských sídel (např. k počátkům historie města Blovic, popř. v rámci průzkumu fenomenu tzv. „zaniklých vesnic“, které přestaly po roce 1945 v regionu existovat). S tím souvisí i výzkum tzv. každodennosti a dřívějších i současných proměn života obyvatel (např. se zaměřením na společenský život v obcích, na proměny gastronomie na jižním Plzeňsku, na vývoj státní správy a bezpečnostních složek, tedy policie,

strážnictva a četnictva, v politicky i lidsky složitých dobách). V této souvislosti je zajímavá i zmínka o působení vrchního strážmistra Františka Pekelského v období německé nacistické okupace našich zemí nebo o průběhu nasazení četnického pohotovostního oddílu z Domažlic na Slovensku v neklidném roce 1938 (apod.).

Další příspěvky se zaměřily na vývoj průmyslové činnosti, lidského podnikání a řemesel; např. na proměny hornictví a dolování a na osudy opuštěných lomů a důlních šachet či štol (na Mirošovsku na Českobudějovicku), na specifika hostinské činnosti v Rokycanech či rozvoje sklárství na Holýšovsku, na význam a hospodářské využití mlýnů a podobných vodních děl (včetně jejich funkce ve struktuře života obyvatel i v místní krajině; např. na Tachovsku). Zajímavá je otázka lidských kontaktů a využití cest či stezek (např. z hlediska historických proměn obchodních cest na tzv. Zlaté cestě), popř. rozvoje regionálních, meziregionálních i mezilidských kontaktů, popř. tzv. přeshraničního (česko-bavorského) sousedství.

Zcela samostatným (ale z bloku ostatních témat vlastně nikdy zcela nevyděleným) problémem je postižení proměn jazyka Plzeňska (v dialektech i v běžné mluvě), k němuž směřovalo hodnocení toponym na Blovicku i analýza alchymistického rukopisu, který je obvykle datován rokem 1457, tedy počátkem druhé poloviny 15. století, a je připisován autorovi (patrně) jihozápadočeského původu. Z etnografického a folkloristického (popř. též kulturologického) pohledu se jednání naší konference zaměřilo i na úlohu osobnosti v oblasti tanečního umění či na diachronní i synchronní záznamy lidové hudby na Plzeňsku.

Společná jednání a podnětné diskuse doplnil i závěrečný výjezd do Nepomuku, do Žinkov a na zámek Nebílovy. I zde se navazovaly kontakty, i zde se velmi podnětně diskutovalo. A právě řada setkání přítomných badatelů bezesporu přinese v budoucnu v mnoha ohledech ovoce další spolupráce. Můžeme se proto těšit na nové zajímavé projekty i na další setkání; opět jistě v Blovicích, ale i jinde.

V rámci spolku *Genius loci* podnes působí mnozí pedagogové ze Západočeské univerzity v Plzni, takže jistě lze i v letech příštích počítat s jejich dalším zapojením a s koordinací společných projektů. Konference vždy byla (a zůstane) otevřeným podnikem; i pro další regionální či meziregionální badatele. Ať už v oblasti věd a umění, muzejnictví, výuky, informatiky a knihovnictví (či pod.). A to nejen v rámci plzeňského regionu.

Zbyněk Holub

Do sborníku přispěli:

Mgr. Jiří Bouda, archeolog Muzea jižního Plzeňska v Blovicích, p. o., člen České archeologické společnosti. *bouda@muzeum-blovic.cz*

Bc. Marek Činčera, student magisterského oboru Geomatika na Západočeské univerzitě v Plzni, Fakultě aplikovaných věd. *mcincera@students.zcu.cz*

Ivo Fiala, emeritní sólista baletu ND a DJKT v Plzni (zde působí i jako pedagog a baletní mistr)

Mgr. Josef Hais, působí v Domě dějin Holýšovska a zabývá se hospodářskými a sociálními dějinami. Především historií regionu, firem a podnikání. *dumdejinholyšovska@mestoholysov.cz*

Ing. Hana Hanzlíková, R projekt Brno, zabývá se stavebně historickým průzkumem sídelních útvarů, podrobným stavebně historickým, stavebně technickým a architektonickým průzkumem historických objektů, technických památek, rekonstrukcí památkově chráněných objektů apod. Pedagogicky působí na katedře mechaniky FAV ZČU v Plzni, kde vyučuje obnovu památek. *r_projekthan@volny.cz*

PaedDr. et PhDr. Zbyněk Holub, Ph.D., bohemista, dialektolog a slavista Ústavu bohemistiky a knihovnictví Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. Do roku 2014 působil jako předseda občanského spolku Genius loci - společnosti pro výzkum života regionu. *Z.Holub@seznam.cz*

PaedDr. Helena Chýlová, Ph. D., odborná asistentka Katedry českého jazyka a literatury FPE ZČU v Plzni; specializace: vývoj jazyka, slavistika, lexikologie. *chylova@kcj.zcu.cz*

Tomáš Karel, pracovník Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Plzni. Zabývá se nejen lidovou architekturou regionu, ale také vývojem panských sídel a historií krajiny. Vydal několik publikací. *karel.tomas@npu.cz*

Nadstrážmistr Mgr. Patrik Keller, věnuje se regionálním dějinám bezpečnostních sborů a Protektorátu Čechy a Morava. Vydal dvě publikace zabývající se Blovicem během druhé světové války. *andrasada@seznam.cz*

Mgr. Luděk Krčmář, vedoucí oddělení novějších dějin Západočeského muzea v Plzni. Zabývá se především církevními dějinami (poutní místa, zaniklé sakrální stavby apod.), kastelologií, soudobými regionálními dějinami a historickou ikonografií a fotografií. *lkranmar@zcm.cz*

RNDr. Martin Lang, vedoucí Muzea Středních Brd ve Strašicích na Rokycansku. Původním povoláním geolog se věnuje kromě muzejních sbírek báňské i průmyslové historii, osvětové a publikační činnosti. Věnuje se i ochraně přírody - byl jedním z iniciátorů koncepce Chráněné krajinné oblasti Brdy. *langmartin@atlas.cz*

Lukáš Mácha, student Fakulty filozofické, Západočeská univerzity v Plzni, oboru České dějiny.

Ing. Václav Malovický, scenárista, spisovatel, gastronom a regionalista. Publikuje v řadě gastronomických časopisů, spolupracuje s Českým rozhlasem Dvojka, Radiožurnál a Hradec Králové. Moderuje a spoluorganizuje „gastro“ akce regionálních kuchyní. Působí jako ředitel soutěže Mezinárodního festivalu televizních a rozhlasových pořadů o gastronomii Znojemský hrozen, o Kuchařskou knihu a Gastro časopis roku. Je rovněž autorem řady kuchařských knih s regionální tematikou. *scenar@seznam.cz*

Pavel Motejzík, DiS., manažer Mikroregionu Nepomucko. Publicista, amaterský historik, věnuje se dějinám Nepomucka, příležitostný fotograf. *mnepomucko@seznam.cz*

Komisař Bc. Miloš Skořepa, zabývá se historií bezpečnostních sborů na okrese Klatovy. Je autorem expozice Kancelář velitele četnické stanice, která je umístěna v budově Územního odboru Policie ČR v Klatovech. *feldwebel@centrum.cz*

PhDr. Marta Ulrychová, Ph.D., věnuje se regionální hudební historii, projevy obřadního zvykosloví na Plzeňsku, Šumavě a Chodsku, jakož i folklorními žánry v těchto oblastech. Od roku 2014 působí jako předsedkyně občanského spolku Genius loci - společnosti pro výzkum života regionu. *marta.ulrichova@gmail.com*

Mgr. Martin Váňa, doktorand Katedry archeologie, Fakulty filozofické, Západočeská univerzity v Plzni a člen Asociace recentní archeologie, z. s. *m.vana@seznam.cz*

PhDr. Zdeněk Vejvoda, Ph.D. se věnuje etnomuzikologii, zvláště strukturální analýze českých lidových písní, lidové instrumentální hudbě v Čechách a dudácké hudební a taneční kultuře střední Evropy. Působí v Etnologickém ústavu AV ČR, v. v. i. *vejvoda@eu.cas.cz*

Ing. Martina Vichrová, Ph.D., odborný asistent na Západočeské univerzitě v Plzni, Fakultě aplikovaných věd – NTIS. *vichrova@kma.zcu.cz*.

PhDr. Alena Vlčková je bývalou středoškolskou a vysokoškolskou učitelkou, nyní v penzi, působí jako kronikářka obce Štěnovice a v této roli se aktivně věnuje historickému výzkumu obce a získávání historických dokumentů. Publikuje v různých regionálních periodikách a Sbornících z historie obce. *vlckova272@seznam.cz*

Genius loci českého jihozápadu X

**Sborník z konference konané 3. a 4. listopadu 2015 v Muzeu jižního
Plzeňska v Blovicích, p. o.**

Editor: Mgr. Svatoslava Marková
Jazyková redakce: PaedDr. Helena Chýlová, Ph. D.
Typografická úprava: Mgr. Jakub Pokorný

Vydalo
Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, p. o.
Hradiště 1, 336 01 Blovice
ve spolupráci s
Vydavatelstvím Západočeské univerzity v Plzni
Univerzitní 8, 306 14 Plzeň

Rok vydání: 2015
1. vydání
Náklad: 300 kusů

Vytiskl
ASTRON studio CZ, a. s.
Veselská 699, 199 00 Praha 9

Publikace byla vydána za finanční podpory Plzeňského kraje.

2013 Plzeň

Evropské hlavní město kultury